

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΕΙΟΝ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΝ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

Η ΜΟΛΙΣΤΑ ΤΗΣ ΗΠΕΙΡΟΥ

ΙΣΤΟΡΙΑ - ΠΟΛΕΟΔΟΜΙΚΗ ΔΙΑΡΘΡΩΣΗ - Η ΠΛΑΤΕΙΑ ΤΟΥ ΓΑΝΑΔΙΟΥ
ΜΟΡΦΟΛΟΓΙΚΗ - ΠΟΛΕΟΔΟΜΙΚΗ ΜΕΛΕΤΗ

Ὑπό
ΕΥΑΓΓΕΛΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΑΔΗ
Βοηθοῦ τῆς Ἐδρας τῆς Πολεοδομίας

ΚΑΤΑΓΓΙΛΟΝ ΕΚ ΤΟΥ ΣΤ' ΤΟΜΟΥ
ΤΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗΣ ΕΠΕΤΗΡΙΔΟΣ ΤΗΣ ΠΟΛΥΤΕΧΝΙΚΗΣ ΣΧΟΛΗΣ
ΤΜΗΜΑ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΩΝ

ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ 1974

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΕΙΟΝ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΝ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

Η ΜΟΛΙΣΤΑ ΤΗΣ ΗΠΕΙΡΟΥ

ΙΣΤΟΡΙΑ - ΠΟΛΕΟΔΟΜΙΚΗ ΔΙΑΡΘΡΩΣΗ - Η ΠΛΑΤΕΙΑ ΤΟΥ ΓΑΝΑΔΙΟΥ
ΜΟΡΦΟΛΟΓΙΚΗ - ΠΟΛΕΟΔΟΜΙΚΗ ΜΕΛΕΤΗ

Ὑπὸ
ΕΥΑΓΓΕΛΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΑΔΗ
Βοηθοῦ τῆς Ἐδρας τῆς Πολεοδομίας

ΑΝΑΤΙΘΟΝ ΕΚ ΤΟΥ ΣΤ' ΤΟΜΟΥ
ΤΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗΣ ΕΠΕΤΗΡΙΔΟΣ ΤΗΣ ΠΟΛΥΤΕΧΝΙΚΗΣ ΣΧΟΛΗΣ
ΤΜΗΜΑ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΩΝ

ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ 1974

ΔΗΜΟΣΙΑ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ	
ΚΟΝΙΤΣΗΣ	
ΑΡ. ΕΙΣΑΓΩΓΗΣ	19997
ΗΜΕΡ. ΕΙΣΑΓΩΓΗΣ	10-9-81.
ΤΑΞΙΝ. ΑΡΙΘΜΟΣ	F28 ΔΗΜ

κωδ. εγγ. F069

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

	<i>Σελίδα</i>
ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΟ ΣΗΜΕΙΩΜΑ	115

ΠΡΩΤΟ ΜΕΡΟΣ

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΜΟΛΙΣΤΑΣ

I. ΕΙΣΑΓΩΓΗ	117
II. ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΔΙΑΡΘΡΩΣΗ - ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ - ΕΝΔΥΜΑΣΙΑ	126
III. ΟΙ ΛΕΧΟΛΙΕΣ ΤΩΝ ΚΑΤΟΙΚΩΝ	130
IV. ΑΠΟΔΗΜΙΑ - ΚΛΗΡΟΔΟΤΗΜΑΤΑ	132
V. ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ	135
VI. ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΟ ΣΥΣΤΗΜΑ - ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗ - ΦΟΡΟΙ	135

ΔΕΥΤΕΡΟ ΜΕΡΟΣ

ΠΟΛΕΟΔΟΜΙΚΗ ΔΙΑΡΘΡΩΣΗ ΟΙΚΙΣΜΟΥ - ΜΟΡΦΟΛΟΓΙΑ ΣΠΙΤΙΟΥ

I. ΠΟΛΕΟΔΟΜΙΚΗ ΔΙΑΡΘΡΩΣΗ ΟΙΚΙΣΜΟΥ	139
1. 'Οδικό δίκτυο	139
2. Πολεοδομική διάρθρωση Γαναδιού, Μεσαριάς, Μοναστηριού	140
II. ΜΟΡΦΟΛΟΓΙΑ ΣΠΙΤΙΟΥ	143
1. Τò σπίτι - Τυπολογία του	143
2. Λαϊκά σπίτια	145
α. Τò σπίτι τῆς Ταρσίτσας Παπαχρήστου στό Γαναδιό	145
β. Τò σπίτι τοῦ Σκούρα στό Γαναδιό	145

	<i>Σελίδα</i>
γ. Τὸ σπίτι τοῦ Τιμόθεου στὸ Μοναστήρι	145
δ. Τὸ σπίτι τοῦ Παπαδάμου στὸ Μοναστήρι	145
ε. Τὸ σπίτι τοῦ Δημήτρη Ἀργιάννη στὴ Μεσαριὰ	147
ζ. Τὸ σπίτι τοῦ Χαλούδη στὴ Μεσαριὰ	147
3. Ἀρχοντόσπιτα	148
α. Τὸ σπίτι τοῦ Χρήστου Πορφύρη στὸ Γαναδιὸ	148
β. Τὸ σπίτι τοῦ Βασίλη Νικᾶ ἢ Κολοβοῦ στὴ Μεσαριὰ	150
γ. Τὸ σπίτι τοῦ Ζήκου στὸ Γαναδιὸ	150
δ. Τὸ σπίτι τοῦ Ἀναστασίου Νάτσιου στὸ Γαναδιὸ	151
ε. Τὸ σπίτι τοῦ Γιούσου στὸ Μοναστήρι.	151
ζ. Τὸ σπίτι τοῦ Παπαχρηστίδη στὸ Μοναστήρι	153
η. Τὸ σπίτι τοῦ Στέφ. Στεφανίδη στὴ Μεσαριὰ	153
θ. Τὸ σπίτι τοῦ Λαμπρίδη στὴ Μεσαριὰ	153
4. Κατασκευές	159
α. Τὰ ἀνοίγματα	159
β. Τὰ τζάκια καὶ οἱ καμινάδες	166
γ. Τὰ ταβάνια.	169
δ. Μεσάντρες - Φαρσώματα	171
ε. Κλιμακοστάσια, πατώματα, ἐσωτερικοὶ τοῖχοι	171
ζ. Λοιπὰ ἔπιπλα	173
5. Μορφολογικὲς παρατηρήσεις	175

ΤΡΙΤΟ ΜΕΡΟΣ

Η ΠΛΑΤΕΙΑ ΤΟΥ ΧΩΡΙΟΥ ΓΑΝΑΔΙΟΥ

I. ΥΦΙΣΤΑΜΕΝΗ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ	181
1. Εἰσαγωγή - Αἷτια γενέσεως	181
2. Γενικὴ περιγραφή τῆς πλατείας	182
3. Περιγραφή τῆς ἐκκλησίας	184
4. Ἐνδείξεις γιὰ τὴ χρήση τῆς πλατείας κατὰ τὸ παρελθόν	184
5. Δημόσιες καὶ ἰδιωτικὲς ἐξυπηρετήσεις τῆς πλατείας	185

α. Ἀρχική χρήση τῆς πλατείας γιὰ τὴν ὁποία ἔχουμε σαφεῖς πλη- ροφορίες	186
β. Μεταγενέστερη χρήση κατὰ τὴν ὁποία ἀκμάζει ἡ πλατεία . .	187
γ. Σύγχρονη χρήση τῆς πλατείας	187
II. Η ΠΛΑΤΕΙΑ ΕΞΕΤΑΖΟΜΕΝΗ ΑΠΟ ΑΠΟΨΗ ΠΟΛΕΟΔΟΜΙΚΟΥ ΧΩΡΟΥ	192
1. Τὸ μέγεθος καὶ ἡ ἀναλογία τοῦ πολεοδομικοῦ «χώρου»	192
2. Ἀνάλυση τῶν δύο χώρων τῆς πλατείας	193
Ἐπίσης ὁ πρῶτος χώρος τῆς πλατείας	193
α. Τὸ ἀρχιτεκτονικὸ τοῦ πλαισίου	193
β. Τὸ δάπεδο	193
γ. Ὁ οὐρανὸς	194
δ. Κύρια χαρακτηριστικὰ	194
ε. Χρήση	195
Ἐπίσης ὁ δεύτερος χώρος τῆς πλατείας.	195
α. Τὸ ἀρχιτεκτονικὸ τοῦ πλαισίου	195
β. Τὸ δάπεδο	195
γ. Ὁ οὐρανὸς	195
δ. Κύρια χαρακτηριστικὰ	195
ε. Χρήση	195
III. ΥΛΙΚΑ ΚΑΙ ΤΡΟΠΟΣ ΚΑΤΑΣΚΕΥΗΣ	197
IV. ΚΥΚΛΟΦΟΡΙΑΚΑ ΔΕΔΟΜΕΝΑ	197
V. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑ	197
SUMMARY	199
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ	213
Τοπωνύμια περιοχῆς Μόλιστας	215
Κατάλογος νέων καὶ παλαιῶν ὀνομάτων καθὼς καὶ πληθυσμοῦ τῶν χω- ριῶν τῆς ἐπαρχίας Κόνιτσας	222
Πίνακας μέσων θερμοκρασιῶν σὲ C ⁰	223
Πίνακας βροχοπτώσεων σὲ χιλιοστὰ	223
Ἐπώνυμα οἰκογενειῶν κατὰ οἰκισμὸν	224
Κατάλογος εἰκόνων κειμένου	225

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΟ ΣΗΜΕΙΩΜΑ

Μιά αντιπροσωπευτική πλατεία σ' ένα από τὰ χωριά τῆς Κόνιτσας, τὸ Γαναδιό, στάθηκε ἡ ἀφορμὴ μιᾶς εὐρύτερης μορφολογικῆς καὶ πολεοδομικῆς διερευνήσεως τῆς Μόλιστας, πὺ σήμερα ἀποτελεῖται ἀπὸ τρεῖς ξεχωριστοὺς οἰκισμοὺς, τὸ Γαναδιό, τὴ Μεσαριά καὶ τὸ Μοναστήρι. Στὴν ἀπομακρυσμένη αὐτὴ περιοχὴ τῆς Ἡπείρου, ὅπου ὁ λαϊκὸς τεχνίτης μᾶς ἔχει παρουσιάσει καὶ ἄλλα δείγματα δημιουργικῆς εὐαισθησίας, στὴν προσπάθειά του νὰ καλύψῃ βασικὲς ἀνάγκες τοῦ οἰκισμοῦ του, ἔδωσε, ὅσο τουλάχιστο μπορούμε νὰ ἐκτιμήσουμε τὰ πράγματα σὲ πρῶτο πλάνο, μιὰ σωστὴ πολεοδομικὴ λύση.

Ἡ μελέτη πὺ ἀκολουθεῖ στὴν πρώτη αὐτὴ παρουσίαση χωρίζεται σὲ τρία μέρη. Στὸ πρῶτο ἐξετάζεται ἡ δομὴ καὶ τὸ περιβάλλον τῆς μικρῆς κοινωνίας, ὅπου δημιουργήθηκε ἡ πλατεία. Στὸ δεύτερο διερευνᾶται ἡ πολεοδομικὴ διάρθρωση τοῦ οἰκισμοῦ καὶ ἡ μορφολογία τοῦ σπιτιοῦ. Τέλος στὸ τρίτο, τὸ βασικότερο, ἀναλύεται ἡ πολεοδομικὴ λειτουργία τῆς πλατείας.

Ἐλπίζω ὅτι σὲ μεταγενέστερη ἐπεξεργασία τοῦ θέματος θὰ μπορέσω νὰ συμπληρώσω τὰ κενὰ πὺ εἶναι ἴσως φυσικὸ νὰ παρουσιάζῃ μιὰ τέτοια ἐργασία, ἀφοῦ ἡ ἀντίστοιχη βιβλιογραφία στὸν τόπο μας εἶναι ὑποτυπώδης ἀκόμη.

Σ' ὄλη μου αὐτὴν τὴν προσπάθεια βρῆκα ἀμέριστο ἐνδιαφέρον καὶ καθοδήγηση ἀπὸ τὸν καθηγητὴ καὶ δάσκαλό μου κ. Ν. Κ. Μουτσόπουλο, πὺ τὸν εὐχαριστῶ ὀλόψυχα καὶ ἀπὸ τὴ θέση αὐτή.

Ἐπίσης θεωρῶ ὑποχρέωσή μου νὰ εὐχαριστήσω τὸν καθηγητὴ γυμνασίου κ. Στ. Στεφανίδη πὺ μὲ βοήθησε δίνοντάς μου ἀπαραίτητες πληροφορίες γιὰ τὸν τόπο του.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

Π Ρ Ω Τ Ο Μ Ε Ρ Ο Σ

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΜΟΛΙΣΤΑΣ

Ι. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Διάφορες υποθέσεις διατυπώνονται για τὸν τρόπο ἰδρύσεως τῶν μεσαιωνικῶν καὶ νεώτερον ὀρεινῶν οἰκισμῶν¹ ποὺ διατηροῦνται στὴ Βαλκανικὴ καὶ πολὺ λίγα στοιχεῖα ἔχουμε γύρω ἀπὸ τὸ θέμα αὐτό. Κατὰ τὸ τέλος τοῦ 14ου αἰῶνα στὸν εὐρύτερο μακεδονικὸ χῶρο ἐπιτελεῖται μιὰ δημογραφικὴ ἀνακατάταξη. Ὅπως γράφει ὁ Ν. Μουτσόπουλος², «Παλιὰς πόλεις καὶ κεφαλοχώρια ἐγκαταλείπονται, ἄλλα γιατί βρέθηκαν κοντὰ στις ὀδικές ἀρτηρίες καὶ ὑπέφεραν ἀπὸ ἐπιδρομὲς τῶν Τούρκων καὶ τῶν Ἀλβανῶν, ἐνόπλων.....Οἱ κυνηγημένοι πληθυσμοὶ καταφεύγουν στὰ δασωμένα βουνά, σὲ τοποθεσίες δυσκολοπροσπέραστες, μακριὰ ἀπὸ τοὺς δρόμους κοντὰ σὲ πηγές καὶ κεφαλόβρυσα».

Τὶς πρώτες ἱστορικὲς ἐνδείξεις γιὰ τὴν ὑπαρξὴ τῆς Μόλιστας³, ποὺ εἶναι ἓνα ἀπὸ τὰ σαράντα χωριά⁴ τῆς περιοχῆς τῆς Κόνιτσας, ποὺ κατὰ τὸν Μελέτιο τὸν Γεωγράφο⁵ εἶναι «χώρη ἀρκετοῦ μεγέθους, ἥτις χωρίζεται ἐκ τοῦ Ζαγορίου διὰ τοῦ ποταμοῦ⁶, κατοικημένη ἀπὸ Γραικοὺς καὶ Τούρκους», μᾶς τὶς δίνει ὁ Ἰωάννης Λαμπρίδης⁷, ὁ ὁποῖος γράφει τὰ ἐξῆς: «Σκαμνέλιον, ἀναφερόμενον καὶ ἐν τινὶ βασιλικῷ τῆς Τουρκίας κώδικι, κεῖται 4 ὥρ. Δ. τοῦ Ντοπρινόβου, ἔχει δὲ οἰκ. 184, κατ. 1000. Ὑπὸ τὴν ὀνομασίαν ταύτην τὸ πάλαι

1. Ν. Μουτσόπουλος, Μακεδονικὴ ἀρχιτεκτονικὴ. Θεσσαλονίκη, 1971, σ. 59. Χ. Συμεωνίδης, Οἱ Τσάκωνες καὶ ἡ Τσακωνιά. Θεσσαλονίκη, 1972, σ. 73.

2. Ν. Μουτσόπουλος, ὁ.π., σ. 6. Ἐπίσης τοῦ ἴδιου, Ἡ λαϊκὴ ἀρχιτεκτονικὴ τῆς Βεροίας. Ἀθήνα, 1967, σ. 36.

3. Π. Ἀραβαντινός, Χρονογραφία τῆς Ἠπείρου. Ἀθήνα, 1856, τ. Β', σ. 340, ὅπου ἀναφέρει ὅτι εἶναι ἀλβανικὸ ὄνομα. Μ. Vasmer, Die Slaven in Griechenland. Berlin, 1941, δὲν ἀναφέρει τὸ τοπωνύμιον «Μόλιστα». Κ. Νικολαΐδης, Λεξικὸν Κουτσοβλαχικῆς. Ἀθήνα, 1903, σ. 325, ὅπου ἀναφέρει (molitsã-tsi) = σῆς, θρίψ. κοιν. Βώτρικα καὶ μόλιστα.

4. Παραθέτουμε (σ. 222) κατάλογο ὀνομάτων χωριῶν ἐπαρχίας Κόνιτσας (σημερινὰ - παλαιὰ ὀνόματα).

5. Μ. Γεωγράφος, Γεωγραφία (Παλαιὰ καὶ νέα). Βενετία, 1807, τ. Β', σ. 283.

6. Ἐνδεχομένως ἐννοεῖ τὸν ποταμὸ Ἀῶο.

7. Ἰ. Λαμπρίδης, Ζαγοριακά. Ἀθήνα, 1870, σ. 87.

περιλαμβάνοντο 7 μεγάλοι ένοραιο με 800 οικίας, Κατοῦνες, "Αγ. Γεώργιος, Προφήτης 'Ηλίας, Τσέπετσι (κατακεκομμένος), Κοτσινάδες (στέλεχος λαχάνου), Νούκα και κυρίως Σκαμνέλι, έν ᾧ συνεχωνεύθησαν και πάντων τῶν τμημάτων οί μείναντες μετά τήν έκ καταδρομῶν διαφόρων διάλυσίν των. 'Εκ τῶν κατατρεχθέντων μέρος κατέφυγε εἰς Βοσκόπολιν, ὅπου έσχηματίσθη συνοικία ὑπάρχουσα και ὀνομαζομένη μέχρι σήμερα Σκαμνελιά, έξ ἧς και ὁ Βαρών Σίνας, κατά τινος, κατάγεται· ἄλλοι δέ κατέφυγον εἰς Σοπίκι, και ἄλλοι εἰς Μόλισταν». 'Εάν συνδυάσουμε τὰ παραπάνω με τήν πληροφορία πού μάς δίνει επίσης ὁ 'Ι. Λαμπρίδης¹ «...κατά τὸ έτος 1688 ὁ 'Αλῆ Τσογμένης, αντάρτης τῆς 'Ηπείρου και συγγενῆς τοῦ 'Αλῆ-Τεπελινώτου, επέπεσε μετά 166 'Αλβανῶν ὡς κεραυνός εἰς τὸ Σκαμνέλιον, λεηλατῶν και ἀρπάζων πᾶν ὅ,τι εὔρεσκεν ...», τότε πρόκειται ἴσως για τήν ἐπιδρομή πού ἀναφέρθηκε ἤδη και ἔτσι ἔχουμε μιὰ ἱστορική ένδειξη για τήν παλαιότερη κατοίκηση τῆς Μόλιστας. 'Ο ἴδιος μάλιστα σέ παραπομπή ἀναφέρει ὅτι «τὴν εἰσβολὴν ταύτην ὁ Π.Α. Π. τίθησι κατά τὸ έτος 1752, ἡμεῖς δέ εὔρομεν ταύτην σημειουμένην έν ἐκκλησιαστικοῖς βιβλίοις τῆς Μονῆς συμβᾶσαν κατά τὸ έτος 1688». Πάντως ἡ προέλευση και ἡ σύσταση τῆς πρώτης κοινότητας τῆς Μόλιστας πρὸς τὸ παρὸν εἶναι δύσκολο νὰ καθοριστῆ.

'Αρχικά, σύμφωνα με μιὰ τοπική παράδοση, οί πρώτοι κάτοικοι τοῦ χωριοῦ ἦταν ἐγκατεστημένοι στήν ἀγροτική περιοχή τοῦ Λειβαδιοῦ² σέ ἀραιοκατοικημένες μικρές γειτονιές 6-10 οικογενειῶν με ἀγρούς γύρω, στοὺς πρόποδες τῆς Γύφτισσας³, και ζοῦσαν σέ μιὰ κλειστὴ ἀγροτική κοινότητα⁴. Σ' αὐτὴ τὴ θέση πού ὀνομάζεται «Σουπόστιανη» ὑπάρχουν σήμερα ένδείξεις πού μαρτυροῦν παλαιὸ οἰκισμό, δηλαδή ὑπολείμματα τοίχων σπιτιῶν, και μιὰ «μπίμσα»⁵, ὅπως μάς ἀφηγήθηκαν οί χωρικοὶ πού τὰ εἶδαν. 'Η παράδοση συνεχίζει ὅτι μιὰ ἐπιδημία εὐλογιάς ἀποδεκάτισε τὸ ἀρχικὸ χωριό, τὴ Μόλι-

1. 'Ι. Λαμπρίδης, ὁ.π., σ. 237.

2. Πρόκειται για μιὰ ἀγροτική περιοχή μερικὰ χλμ. βορειοανατολικά τοῦ σημερινοῦ χωριοῦ.

3. «Γύφτισσα» ὀνομάζεται κατά τοπική παράδοση μιὰ κορυφή ἀνατολικά τοῦ χωριοῦ, ὅπου ἔβγαινε μιὰ γυμνόποδη γύφτισσα με μαῦρα μαλλιά και χαλκάδες και κτυποῦσε τὸ ντέφι της, ὅταν ἐρχόταν ὁ Τοῦρκος κοτζάμπασης νὰ μαζέψη ἀπὸ τοὺς χωρικοὺς τοὺς φόρους. 'Ο πένθιμος ἦχος τοῦ ντεφιου ἀντιλαλοῦσε στὰ δασωμένα βουνὰ σὰ βαριά μοίρα ὑποταγῆς τοῦ κατατρεγμένου ραγιαῖ.

4. Μ. Κούσιος, 'Η ἱστορία τοῦ χωριοῦ μου. 'Αθήνα, 1971, σ. 46.

5. «Μπίμσα», στή Μόλιστα ὀνομάζεται τὸ ὑπόγειο τοῦ σπιτιοῦ πού ἦταν κλειστὸ γύρω γύρω, ὀρθογωνικὸ συνήθως με θολωτὴ ὀροφή, και πού χρησίμευε για τὴ διατήρηση και ἀποθήκευση τῶν κρασιῶν. 'Ὡς εἴσοδος σ' αὐτὴν χρησιμοποιοῦνταν μιὰ χαμηλὴ πόρτα ἀπ' ὅπου ἔμπαιναν και πολλές φορές κρύβονταν οί χωρικοὶ ἐκεῖ, ὅταν τοὺς καταδίωκαν περαστικοὶ ληστὲς ἢ ἀλλόθρησκοι.

στα, και οί κάτοικοι αναγκάστηκαν νά μετοικήσουν νοτιότερα και μάλιστα νά χωριστοῦν σέ τρεῖς οἰκισμούς, στό Γαναδιό (εἰκ. 1), στή Μεσαριά¹ (εἰκ. 2) και στό Μοναστήρι (Μποτσιφάρι).

Δέν διασώζονται συμβόλαια, ἔγγραφα ἢ ἄλλα γραπτά στοιχεῖα πού νά ἀποδείχνουν τήν ὑπόθεση αὐτή. Μόνον ὀρισμένες ἐνδείξεις ἔχουμε, ὅπως: α) στά τρία σημερινά χωριά ὅλοι ἔχουν μακρινές συγγένειες μεταξύ τους, β) μιλοῦν τήν ἑλληνική γλώσσα και ἔχουν ἑλληνικά ὀνόματα², γ) ἔχουν κοινά τοπωνύμια³, δ) ἔχουν κοινούς τύπους κατοικιῶν καθῶς και κοινά οἰκοδομικά στοιχεῖα κατασκευῶν (βλ. παρακάτω τυπολογία) και ε) ἀπό προφορικές πληροφορίες, τὸ χωριό ἀναφερόταν ὡς κοινότητα Μόλιστας, συνοικία Γαναδιό ἢ Γαναδιό Μόλιστας πρὶν ἀπὸ τὸν πρῶτο παγκόσμιο πόλεμο. Στὸ Γαναδιό ὑπάρχει μιὰ ἐπιγραφή χαραγμένη στήν ἐξωτερική τοιχοποιία τῆς αὐλῆς τοῦ Ἀρχοντικοῦ τοῦ Παπαϊωάννου (εἰκ. 4,5,6), τὸ ὁποῖο δυστυχῶς σήμερα

† ΕΤΟΣ 1740
 Η Η ΜΗΝ ΟΚΤΩ
 ΒΡΗΚΗ Η ΟΣ 25

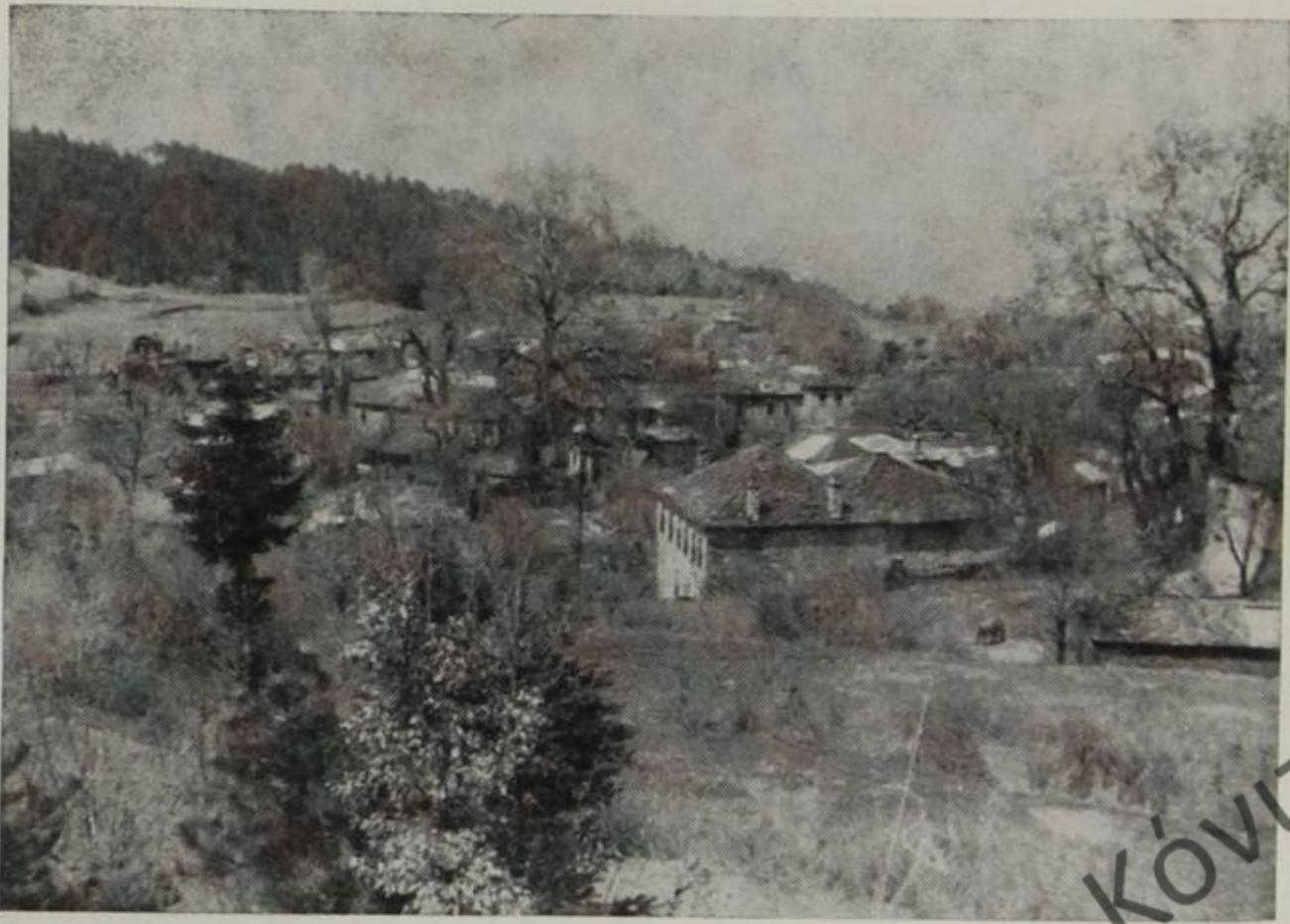
εἶναι μισοπεσμένο ἢ ἐπιγραφή μεταγράφεται: ΕΤΟΣ 1740 ΜΗΝ ΟΚΤΩ-ΒΡΙΟΣ 25. Ἐπίσης στήν ἴδια τοιχοποιία ὑπάρχουν και μερικά ἄλλα συμβολικά χαραγμάτα, ὅπως φαίνονται στίς φωτογραφίες πού δημοσιεύουμε. Ἡ ἐπιγραφή, πού εἶναι χαραγμένη, ὅπως φαίνεται, ἀπὸ τὸ χέρι ἐνὸς «κούδαρη», εἶναι μιὰ ἐνδειξη τῆς παλαιότητας τοῦ οἰκισμοῦ. Οἱ παλαιότεροι κάτοικοι τῆς Μόλιστας ἴσως ἦταν βοσκοί, οἱ ὁποῖοι τὸ χειμῶνα κατέβαιναν στοὺς κάμπους και τὰ χαμηλώματα, στό Μαργαρίτι, στό Τσάμικο, στήν κοιλάδα τῆς Μουζαμιᾶς, ἐνῶ τὸ καλοκαίρι ἀνέβαιναν στό Σμόλικα⁴ και στό Γράμμο (εἶναι τμη-

1. Σήμερα ἡ Μεσαριά ὀνομάζεται Μόλιστα, ἐνῶ οἱ ἄλλοι οἰκισμοὶ ἔχουν τὰ παλαιὰ ὀνόματα: Γαναδιό και Μοναστήρι (Μποτσιφάρι).

2. Βλ. (σ. 224) κατάλογο ἐπωνύμων τῶν οἰκογενειῶν ἀπὸ τοὺς τρεῖς οἰκισμούς. Χ. Ρεμπέλης, Κονιτσιώτικα. Ἀθήνα, 1953, σ. 14.

3. Βλ. (σ. 215) ἀναλυτικὸν κατάλογο τοπωνυμιῶν περιοχῆς Μόλιστας.

4. Σμόλικας εἶναι ἡ ψηλότερη κορυφή τῆς Πίνδου. Στὴν περιοχή Σαμαρίνας και Ἀβδέλλας ὀνομάζεται Λύγγος.

Εἰκ. 1. Ἐποψη Γαναδιοῦ ἀπὸ Βορρᾶ. — Fig. 1. View of Ganadio from North.

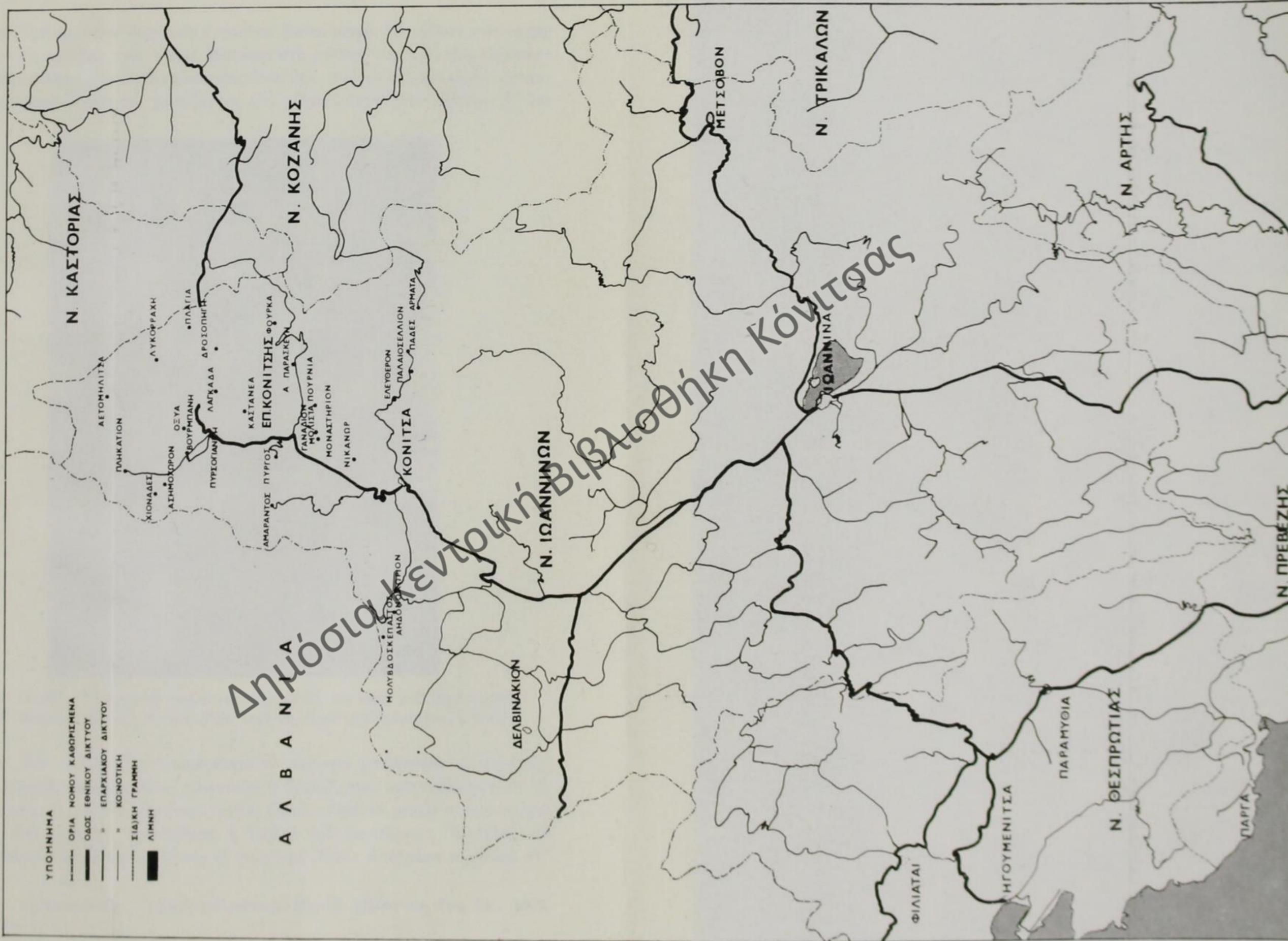

Εἰκ. 2. Ἐποψη Μεσαριᾶς ἀπὸ βορειοδυτικά.
Fig. 2. View of Messaria from North - West.

ΥΠΟΜΝΗΜΑ

- ΟΡΙΑ ΝΟΜΟΥ ΚΑΘΟΡΙΣΜΕΝΑ
- == ΟΔΟΣ ΕΘΝΙΚΟΥ ΔΙΚΤΥΟΥ
- ΕΠΑΡΧΙΑΚΟΥ ΔΙΚΤΥΟΥ
- ΚΟΙΝΟΤΙΚΗ
- ΣΙΔΙΚΗ ΓΡΑΜΜΗ
- ΛΙΜΝΗ

Α Λ Β Α Ν Ι Α

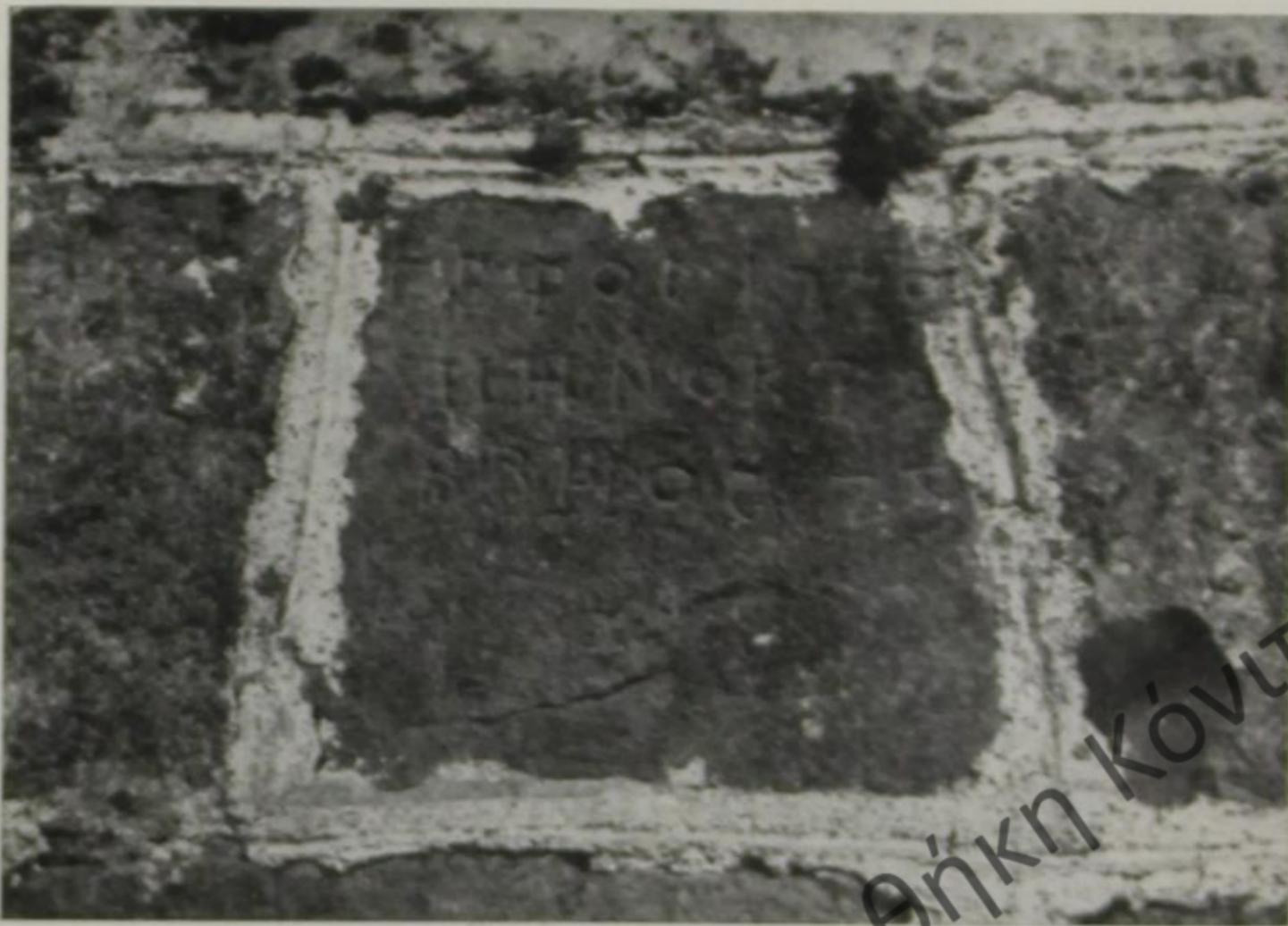
τοῦ Βοῦτου ὄρους), ὅπου ἔβρισκαν ἀπέραντα βοσκοτόπια. Ὁ τρόπος πού κατασκεύαζαν τὶς καλύβες τους, ὅπως ἀναφέρει στὴ μελέτη του ὁ Γ. Λυμπερόπουλος¹, ἦταν ὁ ἴδιος μὲ τῶν Σαρακατσαναίων, δηλ. «γύρω ἀπ' ὄνα ψηλὸ πάσσαλο, στὴν κορφή διχαλωτό, χαράζονταν στὸ χῶμα καταγῆς τ' «άλωνι» μ' ἓνα

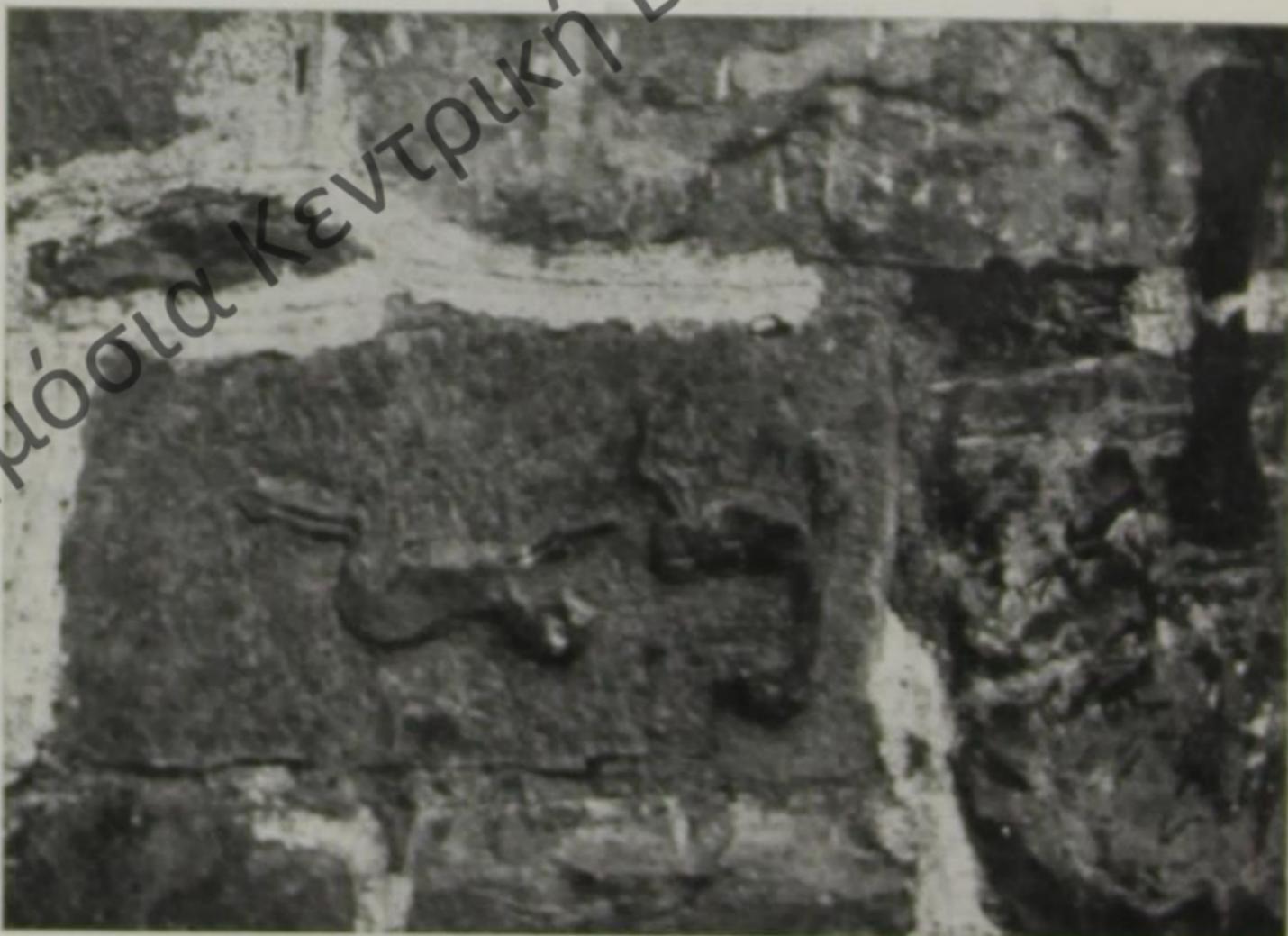
Εἰκ. 4. Γαναδιό. Τὸ ἀριστερὸ τμήμα τῆς τοιχοποιίας στὸ σπίτι τοῦ Παπαϊωάννου.
Fig. 4. Ganadio. The left section of the wall structure of Papaioannou's house.

σκοινὶ κι' ἓνα καρφί. Στὴν περιφέρεια τ' άλωνιοῦ μπήγονταν οἱ «λοῦρες» (μακριὰ κλαριά, ξεκλαρισμένα, πλατάνου ἢ ὄξυᾶς), πού προσπαθοῦσαν νὰ τὶς λυγίσουν πρὸς τὸ κέντρο μὲ τέτοιο τρόπο, ὥστε τελικὰ νὰ μποῦν σ' ἓνα πλεχτὸ στεφάνι, πού κράταγε στὰ κάθετα ἢ διχάλα τοῦ πασσάλου... Ἔχοντας γιὰ καμβὰ τοῦτον τὸν ξύλινο σκελετό, οἱ γυναῖκες, ἄλλες ἀπὸ μέσα κι ἄλλες ἀπ'

1. Γ. Λυμπερόπουλος, Ὀρεινοὶ καὶ μεθόριοι. Περιοδ. «Κόνιτσα», ἔτος ΙΑ', 1972, ἀρ. 117-118, σ. 6.

Εἰκ. 5. Γαναδιό. Ἐπιγραφή χαραγμένη σὲ πλάτος τοῦ Παπαϊωάννου.
 Fig. 5. Ganadio. Inscription carved on wall at Papaioannou's house.

Εἰκ. 6. Γαναδιό. Λεπτομέρεια τοιχοποιίας στὸ σπίτι τοῦ Παπαϊωάννου.
 Fig. 6. Ganadio. Detail of wall-structure at Papaioannou's house.

ἔξω, ἔκαναν τὸ χάρτωμα ποὺ λένε καὶ οἱ Σαρακατσάνοι. Τὴν ἔπλεκαν, ὅπως πλέκουν οἱ Γύφτοι τὶς κανίστρες. Ἀπὸ κάτω πρὸς τὰ πάνω. Καὶ τὴν μπάτσωναν μὲ καλαμιές καὶ κλάρες ἀπὸ πεῦκα. Κι' ἀφοῦ τῆς φόραγαν τὴν κατσοῦλα (σκούφια ποὺ κάλυπτε τὴν κορφή), τὴν πασάλιβαν ἀπ' ἔξω μὲ σβουινιά.... Στὸ ἐσωτερικὸ καταμεσῆς ἔβαζαν τὸν πυρομάχο (τζάκι)». Ἡ μικρὴ αὐτὴ κοινω- νία, ποὺ συγκεντρωνόταν γύρω ἀπὸ τὴν καλύβα τοῦ τσέλιγκα, ἀρχηγοῦ τῆς φάρας ἢ πατριάς, ἀποτελοῦνταν ἀπὸ τὶς ἐστίες, ποὺ καθεμιὰ περιλάμβανε πολλὲς οἰκογένειες σύμφωνα μὲ τὸ πανάρχαιο πατριαρχικὸ σύστημα. Ὅσο καὶ ἂν πολλαπλασιαζόταν μιὰ οἰκογένεια, παρέμενε ἑνωμένη ἐπὶ πολλὰς γενεές, κάποτε ὅμως καταντοῦσε νὰ εἶναι χωριὸ ὀλόκληρο, καὶ τότε ἔπαιρνε τὸ ὄνο- μα ἢ τοῦ πρώτου ἀρχηγοῦ τῆς πατριάς ἢ ἐνὸς ἀπὸ τοὺς ἀπογόνους του¹. Ὅπως ἀναφέρει ὁ Ν. Μουτσόπουλος², «Παράλληλα μὲ τὶς κυκλικὲς αὐτὲς κλι- δόπλεχτες καλύβες ποὺ ἀποτελοῦν μιὰν ἀπὸ τὶς ἀρχαιότερες μορφὲς τῆς ἀν- θρώπινης κατοικίας, θὰ ἄρχισαν νὰ κτίζονται ἡμιῦπόγεια ἢ ἰσογεια, ὀρθο- γώνια πλατυμέτωπα ἢ καὶ στενομέτωπα κτίσματα, ποὺ θὰ στέγαζαν τοὺς ἀνθρώπους, τὰ ζῶα καὶ τὶς ζωοτροφές. Ἡ θέση τῆς ἐστίας ἀποτελοῦσε τὴ βασικὴ κτιριολογικὴ λειτουργία στὴν πρωταρχικὴ αὐτὴ μορφή βαλκανικῆς κατοικίας...

»Ἀπὸ κάποιο ἄνοιγμα τῆς σκεπῆς ἢ κλιπτε ἀπὸ τὴν ἔδρασι τῆς στέγης (ἀστρέχα) βγαίνει ὁ καπνὸς τῆς ἐστίας. Πυρῆνες τέτοιων συνοικισμῶν βρέθη- καν σὲ παραδουνάβιες περιοχὲς καὶ χρονολογήθηκαν περὶ τὸν 10ον αἰῶνα μ.Χ. ...³.

»Στὴν ἐλληνικὴ περὶ τὴν ἀπαντοῦμε συνήθως τὸ βασικὸ πλατυμέτωπο πυ- ρῆνα τῆς ἀγροτικῆς κατοικίας ποὺ μὲ τὴν πάροδο τοῦ χρόνου ἐμπλουτίζεται μὲ προστώο (ισόγειο χαγιάτι) καὶ μὲ διάφορα ἄλλα προσκτίσματα, ὥστε δια- δοχικὰ ἀποκτείνει σὲ κάτοψι τὸ σχῆμα Γ καὶ ὕστερα τὸ σχῆμα Π, ὅποτε ἀνα- γνωρίζουμε ἀναμνήσεις τῆς μορφῆς τοῦ κλειστοῦ αἴθριου»⁴.

Ἡ περιοχὴ αὐτὴ δοκιμάστηκε ἄγρια ἀπὸ διάφορες ἐπιδρομὲς⁵ στὸ

1. Ἰ. Μαρτινιανός, Μοσχόπολις, 1330-1930. Θεσσαλονίκη, 1957, σ. 5.

2. Ν. Μουτσόπουλος, Μακεδονικὴ ἀρχιτεκτονικὴ. Θεσσαλονίκη, 1971, σ. 59-60, εἰκ. 38-41.

3. Paul Henri Stahl, L'habitation enterrée dans la région orientale du Danube (XIXe et XXe siècles). «L'Homme», Revue française d'anthropologie, vol. XII, Cahier 4, MCMLXXII, σ. 37 ἔξ. σ. 41.

4. Ν. Μουτσόπουλος, Μακεδονικὴ ἀρχιτεκτονικὴ, σ. 60, εἰκ. 37. Ἐπίσης σ. 29, εἰκ. 5. Τοῦ ἴδιου, Τὰ ἀρχοντικά τῆς Σιάτιστας. Ε.Ε.Π.Σ., τ. 1, 1961-64, σ. 69. Περισσό- τερα βλέπε: D. Robinson, Excavations at Olynthus. Part VIII, The Hellenic House, Baltimore, 1938, σ. 41, εἰκ. 1.

5. Ἀναφέρονται χρονολογίαι καταστροφῆς τῆς περιοχῆς Κόνιτσας ἀπὸ ξένους κατα- κτητὲς, οἱ ἑξῆς: 168 π.Χ., 522 μ.Χ., 904 μ.Χ., 1147 μ.Χ., 1185 μ.Χ., 1458 μ.Χ., καθὼς

παρελθόν. Τῇ γενικῇ ἀναρχίᾳ ἐκμεταλλεύονται ὀρισμένοι ἡγεμονίσκοι τῆς περιοχῆς. Κατὰ τὸν Μαρτινιανό¹, ἓνας ἀπ' αὐτοῦς κοντὰ στὸ Λιασκοβίκι πρὶν ἀπὸ τὸ 1373 μ.Χ., «ὅστις ἐκέκτητο ὡς τιμάριον ὅλα τὰ ἐπὶ τῆς δεξιᾶς ὄχθης τῆς ἄνω κοιλάδος τοῦ Ἀώου χωρία τὰ μέχρι τοῦ Σαρανταπόρου² ἐκτεινόμεναἀνέλαβεν ὁδὸν μακρὰν καὶ σπεύσας πρὸς τὸν στρατάρχην Ἐβρενὸς μπέην προσεκύνησεν, ἀρχὴν πρῶτος σχεδὸν οὕτω αὐτὸς ἐξ ὄλων τῶν ἰδίων περιόικων συναδέλφων ποιούμενος καὶ ἡσπᾶσθη ἅμα ἐπισήμως τὸ θρήσκευμα αὐτοῦ...».

Μετὰ τὴν ἐμφάνιση τῶν Τούρκων στὴν περιοχὴ τῆς Κόνιτσας, ὅπως καὶ σ' ὅλη τὴ βόρειο καὶ νότιο Ἡπειρο καὶ Μακεδονία, συνοικισμοὶ ὀλόκληροι διαλύονται, οἱ κάτοικοι διασκορπίζονται, συγκροτοῦν νέες ἐστίες καὶ ἐνώνονται ξένα καὶ ἀνόμοια στοιχεῖα μεταξύ τους, πάντοτε ὅμως ὁμόθρησκα καὶ ὁμοιοπαθῆ³. Πολλές φορές χωριά πού εὐημεροῦσαν στὸ παρελθόν, κατὰ τὸν Μαρτινιανό⁴ ἀναγκάζονταν ἀπὸ τὸ φόβο τῶν Τούρκων καὶ Ἀλβανῶν ἀτάκτων ὅπως καὶ τῶν Καραμουρατάτων (ἀπογόνων τοῦ πρώτου ἐξισλαμισμένου τιμαριούχου), ἀρνησιθρήσκων τοῦ Ἀργυροκάστρου, τοῦ Γεπελενίου, τῆς Κολωνίας, τῆς Φράσαρης, τῆς Πρεμετῆς καὶ ἄλλων, νὰ ζητοῦν προστασία ἀπὸ τοὺς ἰσχυροὺς μπέηδες τῆς περιοχῆς καὶ νὰ τοὺς προσφέρουν δῶρα καὶ χρήματα γιὰ νὰ γλιτώσουν ἀπὸ τὴν ἀτίμωση καὶ τὴν καταστροφή. Ἐπίσης ὁ ἴδιος μᾶς πληροφορεῖ ὅτι ἡ Διπαλίτσα⁵, ἡ Ὄστενίτσα, τὸ Λαχανόκαστρο⁶, ἡ Καστάνιανη⁷, ἡ Ἀβαρίτσανη, χωριά πού ἀκμάζουν ἀπὸ τὸ 14ο αἰῶνα στὴν περιοχὴ τῆς Μόλιστας, διαλύονται, ξανασυγκροτοῦνται, καὶ οἱ πληθυσμοὶ τους φεύγουν ἢ σὲ γειτονικοὺς οἰκισμοὺς ἢ στὴν Κόνιτσα, στὰ Ἰωάννινα, στὴν Κέρκυρα, στὴ Μολδαβία καὶ στὴ Ρωσία, ἢ ὅπου ἄλλοῦ στὴν Εὐρώπη ἔχουν ἐγκαταστημένους οἰκέλους. Πάντως ἀπὸ τὴν καταστροφὴ τῆς Μοσχοπόλεως πού συνέβη σὲ διάστημα τριῶν ἡμερῶν (2 Σεπτεμβρίου 1769) δὲν ἔχουμε μαρτυρία ὅτι πῆγαν οἱ οἰκογένειες στὴ Μόλιστα, γιὰτὶ καὶ ὁ κατάλογος Νιζαμιέδων⁸ τῆς Μοσχοπόλεως πού διασώζεται, συγκρινόμενος μὲ τὸν κατά-

καὶ ἡ καταστροφὴ ἀπὸ τὸν Γιακούπ Πασᾶ (Κ. Στεργιόπουλος, Τοπωνυμικὸν τῆς ἐπαρχίας Κονίτσης. Ἡπ. Χρ., τ. 9, 1934, σ. 205).

1. Ἰ. Μαρτινιανός, ὁ.π., σ. 13.

2. Χ. Χρηστοβασίλης, Ἡ Ἡπειρος γεωγραφικῶς καὶ ἐθνολογικῶς ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων μέχρι σήμερον. Ἀθήνα, 1905, σ. 6.

3. Ν. Μουτσόπουλος, Τὰ ἀρχοντικά τῆς Σιάτιστας, ὁ.π., σ. 63. Ἰ. Μαρτινιανός, ὁ.π., σ. 25.

4. Ἰ. Μαρτινιανός, ὁ.π., σ. 13.

5. Ἰ. Μαρτινιανός, ὁ.π., σ. 27-29.

6. Ἰ. Μαρτινιανός, ὁ.π., σ. 27.

7. Ἰ. Μαρτινιανός, ὁ.π., σ. 26-28.

8. Ἰ. Μαρτινιανός, ὁ.π., σ. 182.

λογο τῶν ὀνομάτων τῶν Μολιστινῶν (πρβλ. σ. 224), ἐκτὸς ἀπὸ ἓνα ὄνομα ποὺ μπορεῖ νὰ εἶναι συμπτωματικό, δὲν παρουσιάζει κοινὰ ὀνόματα. Ὁ Γάλλος λόγιος γιατρός πρόξενος στὰ Ἰωάννινα Rouqueville θεώρησε ὅτι ἡ ἐπαρχία Κόνιτσας κατοικοῦνταν μόνον ἀπὸ Ἀλβανούς, ἀλλὰ εἶναι ἄγνωστο πῶς συνέλεξε τὴν πληροφορία¹. Καὶ ὁ Κ. Στεργιόπουλος, ἀλλὰ περισσότερο ὁ Εὐρ. Σούρλας² ἀντικρούουν τὴν ἄποψη αὐτὴ τοῦ Γάλλου λογίου. Ἐπίσης ὁ Π. Ἀραβαντινός³ μᾶς δίνει τὴν πληροφορία ὅτι κατὰ τὸ 1856 (ποὺ ἐκδόθηκε τὸ βιβλίο του) ὑπῆρχαν στὴ Μόλιστα 89 «χριστιανικοὶ οἴκοι», δηλαδὴ σπίτια ἑλληνόφωνων χριστιανῶν, ποὺ ἀσφαλῶς θὰ στέγαζαν περισσότερα ἄτομα. Τὴν ἴδια ἐποχὴ στὴ Μόλιστα δὲν ὑπῆρχαν Τούρκοι. Στὴν Κόνιτσα, ἔδρα τῆς διοικήσεως, ὑπῆρχαν 360 τουρκοικοὶ καὶ 219 «χριστιανικοὶ οἴκοι». Ἡ Κόνιτσα καὶ ἡ Μόλιστα ὑπάγονταν στὴν ἐκκλησία Βελλᾶς. Στὴν ἐπαρχία Κόνιτσας, ποὺ σὲ ἄλλα ἔγγραφα ἐπὶ Τουρκοκρατίας ἀναφέρεται ὡς «καζὰς» καὶ σὲ ἄλλα ὡς «βιλαέτι»⁴, ἐκτὸς ἀπὸ τὰ ἄλλοτε ἑλληνόφωνα χωριὰ Πλικιάτι καὶ Κωσάρτσικο (ὅπως μᾶς εἶπαν οἱ παλαιότεροι), καὶ τὰ βλαχόφωνα Ἀετομηλίτσα, Ἀρματα, Δίστρατο, Πάδες, Παλιοσέλι καὶ Φούρκα, ὁμιλεῖται σήμερα ἡ ἑλληνικὴ σὲ ὅλα τὰ χωριὰ. Σ' ὅλη αὐτὴν τὴν περιοχὴ οἱ ἐπιδρομὲς τῶν Ἀλβανῶν μπέηδων ἦταν συχνές, ἀλλὰ καὶ μεταξύ τους πολεμοῦσαν γιὰ νὰ ἔχουν ὑποτελεῖς τοὺς κατατρεγμένους ραγιαδες καὶ ἔτσι νὰ παρουσιάζονται ὡς προστάτες τῶν χωριῶν τους⁵. Αὐτὲς οἱ συχνές λεηλασίες καὶ ἐπιδρομὲς τῶν Ἀλβανῶν ἔγιναν ἡ αἰτία νὰ ὀργανώσουν τὰ χωριὰ τῆς ἐπαρχίας Κόνιτσας μιὰ ἄμυνα, μὲ τὴν ἀνοχὴ τῶν Τούρκων, ποὺ εἶχε ἰδιόρρυθμο σύστημα διακυβερνήσεως καὶ αὐτοδιοικήσεως καὶ ἀποτελοῦνταν ἀπὸ τοὺς προεστοὺς τῶν πέντε κύκλων⁶ τῆς ἐπαρχίας τους. Αὐτοὶ οἱ προεστοὶ τῶν πέντε χωριῶν τῆς ἐπαρχίας Κόνιτσας ἀντιπροσώπευαν τὴ γνώμη ὅλης τῆς ἐπαρχίας καὶ ἦταν ἐξουσιοδοτημένοι νὰ λύνουν ὅλες τὶς διαφορές. Παρόμοια συστήματα ἄμυνας ὑπῆρχαν τότε καὶ σὲ ἄλλα μέρη τῆς Ἑλλάδος⁷.

1. Κ. Στεργιόπουλος, ὁ.π., σ. 205.

2. Εὐρ. Σούρλας, Ἱστορικαὶ καὶ πραγματικαὶ πλάναι τοῦ Rouqueville περὶ τῆς ἐπαρχίας Κονίτσης. Ἡπ. Χρ., τ. 4, 1929, σ. 195-206.

3. Π. Ἀραβαντινός, Χρονογραφία τῆς Ἡπείρου. Ἀθήνα, 1856, τ. Β', σ. 340.

4. Κ. Στεργιόπουλος, ὁ.π., σ. 207.

5. Εὐρ. Σούρλας, Ἐπαρχία Κονίτσης καὶ Ἀλβανοὶ μπέηδες. Ἡπ. Χρ., τ. 12, 1937, σ. 156.

6. Εὐρ. Σούρλας, Ἡ Κόνιτσα ἐπὶ Τουρκοκρατίας. Ἡπ. Χρ., τ. 4, 1929, σ. 206-215.

7. Ν. Πανταζόπουλος, Ἑλλήνων συσσωματώσεις κατὰ τὴν Τουρκοκρατίαν. Ἀθήνα, 1958, σ. 16. Ἀ. Βακαλόπουλος, Ἱστορία τοῦ νέου Ἑλληνισμοῦ. Θεσσαλονίκη, 1968, τ. 3, σ. 331, 335.

II. ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΔΙΑΡΘΡΩΣΗ - ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ - ΕΝΔΥΜΑΣΙΑ

Ἡ κοινωνία αὐτή, ἀπομονωμένη ἀπὸ τὴ γύρω περιοχὴ, ἐξαρτημένη ἀπὸ τὰ στοιχεῖα τῆς φύσεως καὶ τοῦ κλίματος¹, πὺ εἶναι πολὺ τραχύ, εἶχε ἐπινοήσει ὅπως γράφει ὁ Γ. Λυμπερόπουλος², ἓνα σύστημα συνεργασίας, πρωτόγονο καὶ ἀπλό, «τὸ τσελιγκάτο», πὺ συνίσταται στὸ σχηματισμὸ ἑνὸς κοπαδιοῦ μὲ συμμετοχὴ προβάτων καὶ γιδιῶν ἀπ' ὅλες τὶς οἰκογένειες τοῦ χωριοῦ, μ' ἓναν ἀρχηγό, «τὸν τσέλιγγα»³, τὸν πιὸ «ἄξιο καὶ πλούσιο». Ὅλοι πρόσφεραν τὶς ὑπηρεσίες τους χωρὶς νὰ πληρώνωνται. Τοῦ Ἁγίου Γεωργίου καὶ τοῦ Ἁγίου Δημητρίου — 23 Ἀπριλίου καὶ 26 Ὀκτωβρίου — πρὶν ἀρχίσῃ ἡ μετακίνηση, ξεκαθαρίζονταν οἱ λογαριασμοί, καὶ κάθε οἰκογένεια ἔπαιρνε τὸ μερίδιό της σὲ εἶδος, μαλλί, τυρί, βούτυρο, μυζήθρα, ἀνάλογα μὲ τὰ ζωντανὰ πὺ εἶχε στὸ κοπάδι. Ἐτσι διαδοχικὰ, μετὰ τὴ μόνιμη ἐγκατάστασή τους, περνοῦν ἀπὸ τὸ κτηνοτροφικὸ στάδιο στὸ γεωργικὸ, χωρὶς νὰ ἐγκαταλείπουν ἐντελῶς τὸ πρῶτο. Πρότυπο αὐτάρκους οἰκονομίας⁴, εἶχε ὡς ἀποτέλεσμα νὰ κυκλοφοροῦν ἐλάχιστα νομίσματα στὴν ἀγορά. Τὸ δάσος τοῦς προμήθευε, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ξυλεία, «πάτους» γιὰ δαδιά, κλαδονομὴ γιὰ τὰ ζῶα, κουκουνάρια, κισσὸ καὶ «ὄξο» (παρασιτικὸ φυτό στὰ πεῦκα, κατάλληλο γιὰ τροφή τῶν γιδιῶν), «φοῦρκες» (ξύλινους στῆλους) καὶ «φασουλόξυλα» (λεπτές βέργες γιὰ ἀναρρίχηση τῶν φασουλιῶν), ὄργανη, τσάι, σαλέπι καὶ μυστικὰ βοτάνια. Ἀνάμεσα σὲ προσήλια ξέφωτα βρίσκουν λίγο ἔδαφος γῆς γιὰ χωράφια⁵, ὅπως οἱ θέσεις: Καπηλειό, Παλιουριά, Σφουντάμι, Λεύκα, Μοναστηρόπουλο, Ἀντρόνι· ἀκόμη μέσα στὸ δάσος σώζονται ὡς σήμερα χωράφια σὲ ψηλές καὶ προφυλαγμένες περιοχές τῆς Βόρστας, τῆς Λουπότσιανης, τῆς Φούρκας, τῆς Κρανιαῆς καὶ ἄλλοῦ. Ἐτσι ἐξασφάλιζαν σιτάρι, καλαμπόκι, κριθάρι βρώμη, σίκαλη, ροβῆ, φακές, ρεβίθια, τριφύλλι, κρεμμύδια, πατάτες. Ὑπάρχουν πληροφορίες ὅτι παλαιότερα στὴν περιοχὴ ἀνθοῦσε ἡ σηροτροφία. Τὸ κρασί ἐπίσης εἶναι τοπικὸ προϊόν· εἶχε φτάσει ἐπὶ τουρκοκρατίας κάθε σπίτι νὰ βγάλῃ 700 ὀκάδες (350 «μπότσες») κόκκινο ἐκλεκτὸ κρασί, καθὼς καὶ τσίπουρο· πολλὰ ἀμπέλια⁶ ὑπῆρχαν στὸ Καπηλειό, Παλιάμπελα, Ντραγασιά, Ἀντζιαρούχη, Παλιχειμάτα, Παλιουριά, Καντόπι καὶ ἄλλοῦ, καὶ διάφορες κατηγορίες σταφυλιῶν εὐδοκιμοῦσαν, ὅπως: «ντοβρινό», «μοσχοστάφυλο»,

1. Βλ. πίνακες μὲ ἐτήσια θερμοκρασία καὶ βροχοπτώσεις (σ. 223).

2. Γ. Λυμπερόπουλος, Ὁρεινοὶ καὶ μεθόριοι. Περιοδ. «Κόνιτσα», ἔτος I, 1971, ἀρ. 115-116, σ. 9. Ν. Πανταζόπουλος, ὁ.π., σ. 18

3. Γ. Λυμπερόπουλος, ὁ.π., σ. 9. «Τσέλιγγα» λένε καὶ σήμερα στὸ Γαναδιὸ αὐτὸν πὺ κρατᾷ λογαριασμὸ στὸ «γαλομέτρι».

4. Μ. Κούσιος, Ἡ ἱστορία τοῦ χωριοῦ μου. Ἀθήνα, 1971, σ. 61.

5. Μ. Κούσιος, ὁ.π., σ. 205.

6. Μ. Κούσιος, ὁ.π., σ. 211.

«ντιμπίνα», «μάνθος», «κορίθι», «βόσκα» καὶ ἄλλα. Τὰ πολλὰ νερὰ μέσα στὸ χωριὸ συντελοῦσαν ὥστε νὰ ὑπάρχουν κῆποι ποὺ τοὺς καλλιεργοῦσαν μὲ πράσα, λάχανα, κράμβη, ντομάτες, ἀγγουράκια, πατάτες, φασόλια, λάπατα, σπανάκι, αὐκὸ (εἶδος ψυχανθοῦς) στὶς περιοχὲς τοῦ χωριοῦ Γλύκυρα, Μπλέτσικο, 'Αι-Νικόλα, Στ' ἁλώνια, Στοὺς Καρπουζάδες. Ἐπίσης τὸ κοντινὸ ποτάμι ὁ Σαραντάπορος τοὺς προμήθευε ψάρια, ὅπως: «συρτάρια», «μουστακάρια», «κότσες», «καρβασαράδες», πέστροφες, χέλια. Ἄλλὰ καὶ καρυδιές, κερασιές, μηλιές, ροδακινιές καὶ δαμασκηγιές εὐδοκιμοῦσαν στὰ ὄρεινὰ αὐτὰ μέρη. Ἔτσι, τὰ βασικὰ καὶ ἀπαραίτητα γιὰ τὴ ζωὴ τους τὰ ἐξασφάλιζαν μὲ τὴν προσωπικὴ τους ἐργασία καὶ ἀντιμετωπίζοντας ὁμαδικὰ πολλὲς ἀπὸ τὶς ἀγροτικὲς τους ἐργασίες κατάφερναν νὰ δώσουν σ' αὐτὲς ἕναν ἰδιάζοντα, ψυχαγωγικὸ θὰ ἔλεγε κανεὶς, χαρακτήρα ποὺ τοὺς ἀνακούφιζε ἀπὸ τὴ σκληρὴ καθημερινὴ πραγματικότητα. Στὴ μεγάλη ἐμποροπανήγυρη, ποὺ γίνεται ἀκόμη στὰ μέσα τοῦ Σεπτεμβρίου στὴν Κόνιτσα, τὸ «πανηγυρόπουλο»¹, μέσα σὲ μιὰ θαυμάσια ἀτμόσφαιρα ἔρχονταν χωρικοὶ ἀπὸ ὅλα τὰ γύρω χωριὰ καὶ ἔφεραν γιὰ πούλημα τὰ προϊόντα τους: δέρματα, βελόντζες καὶ μαλλιὰ ἀπὸ τὴ Σαμαρίνα, χάλκινα, τσαρούχια, ὑφάσματα ἀπὸ τὰ Γιάννενα, ζῶα ἀπὸ τὴν Ἀλβανία καὶ ἄλλες περιοχὲς. Τὸ ρουχισμό τους καὶ ὅλα τὰ ἀπαραίτητα τὰ ἔφτιαχναν οἱ γυναῖκες μόνες τους στὸν ἀργαλειό, ὅταν εὐκαιροῦσαν ἀπὸ τὶς ἀγροτικὲς δουλειὲς τὶς χειμωνιάτικες μέρες. Κύριο ὑλικὸ γιὰ τὰ ρούχα ἦταν τὸ «δίμ'το», ὕφασμα μάλλινο, χοντρό, δουλεμένο στὸν ἀργαλειό, καὶ οἱ «τσέργες» ἀπὸ μαλλὶ προβάτου ἢ τραγόμαλλο, μὲ τὸ ὅποιο ἔφτιαχναν τὰ κλινοσκεπάσματα.

Ἡ περιοχή αὐτή, μακριὰ ἀπὸ τὰ μεγάλα ἀστικὰ κέντρα τῆς Ἠπείρου, παρουσιάζει τύπον ἐνδυμασίας ποὺ ὀνομάζεται «χωρικός»². Ἡ ἐνδυμασία αὐτὴ εἶναι κατασκευασμένη ἀπὸ ἐγχώρια ὑφάσματα. Δυστυχῶς σήμερα τείνουν νὰ ἐξαφανιστοῦν καὶ τὰ ὑπάρχοντα λίγα στοιχεῖα τῆς λαϊκῆς ἐνδυμασίας τῆς Μόλιστας. Οἱ γυναῖκες φοροῦσαν στὸ κεφάλι τὸ «καλιμκέρι» (εἶδος μπερὲ) καὶ πάνω τὸ μαντίλι (μάλλινο ἢ βαμβακερό), ἕνα φουστάνι μακρὸ καὶ ἀπὸ πάνω τὴν ποδιά (ἀπὸ τὴ μέση καὶ κάτω), ποὺ ἦταν κεντητὴ στὶς νέες καὶ ἀπλὴ στὶς γριές· τὸ «ζ'νάρι» (πέτσινο ἢ ὑφασμάτινο), πλάτους 15-20 ἐκ., στολισμένο μὲ «μαναστούλια» (χάντρες μικρές), τὶς «πατουῦνες» (κάλτσες μαῦρες μάλλινες) καὶ τὰ δερμάτινα τσαρούχια μὲ τὴ μαύρη φούντα τους. Ἀπὸ πάνω φοροῦσαν τὴν κάπα ἀπὸ μαῦρο «δίμ'το» μὲ κεντητὰ στολίδια. Χαρακτηριστικὸ γνώ-

1. Π. Ἀραβαντινός, ὁ.π., σ. 86. Κατὰ πληροφορίες ντόπιων λεγόταν «παζαρόπουλο».

2. Ἀγγ. Χατζημιχάλη, Ἠπειρωτικὴ λαϊκὴ τέχνη. Ἠπ. Χρ., τ. 5, 1930, σ. 257, ἢ ὅποια διακρίνει τὶς ἐνδυμασίες τῆς Ἠπείρου σὲ ἀστικὲς (περιοχῆς Ἰωαννίνων, Ζίτσης, Δρυϊνουπόλεως, εἰκ. 2) καὶ σὲ χωρικὲς (ἐπαρχίας Κουρέντων, Πωγωνίου, Σουλίου, Παραμυθιάς, Ζαγορίου εἰκ. 3). Χ. Ρεμπέλης, Κονιτσιώτικα. Ἀθήνα, 1953, σ. 13.

ρισμα ἦταν ἡ λιτότητα καὶ ἡ ἔλλειψη στολιδιοῦ (κοσμήματα, γουναρικά κτλ.)¹ Ἀπλούστερα ντυμένοι ἦταν οἱ ἄντρες². Φοροῦσαν ἄσπρο πουκάμισο κάτω ἀπὸ τὸ «δίμ'το τσπούνι» (εἶδος γιλέκου) καὶ ἐπάνω ἔβαζαν τὸν «σουρντοῦκο» (σακάκι φτιαγμένο ἀπὸ «δίμ'το»)· γιὰ παντελόνια εἶχαν κάτασπρα «σαλβάρια», κάλτσες λευκὲς καὶ μάλλινες μὲ «ζάβες» (εἶδος πόρπης) ἐξωτερικὲς· γιὰ παπούτσια χοντρά τσαρούχια μὲ μαῦρες φούντες. Οἱ νέοι φοροῦσαν φουστανέλα, πουκάμισο, φέσι μὲ μαύρη φούντα. Μὲ τὴν πάροδο τοῦ χρόνου ἐπικράτησε ἡ εὐρωπαϊκὴ ἐνδυμασία στοὺς ἄντρες μόνο, ἀλλὰ κρατήθηκε τὸ φέσι (εἰκ. 7).

Εἰκ. 7. Μόλιστα. Ενδυμασία ἀνδρὸς καὶ γυναικὸς ἀπὸ παλιὲς φωτογραφίες.
Fig. 7. Molista. Man's and woman's clothing from old pictures.

Τὰ σωζόμενα κεντήματα εἶναι ἐλάχιστα, καὶ αὐτὰ οἱ γυναῖκες τὰ κρύβουν προσεκτικὰ καὶ μόνο λίγες πληροφορίες δίνουν γι' αὐτά.

Ἡ Ἀγγ. Χατζημιχάλη³ γράφει σχετικὰ ὅτι: «Τὰ σωζόμενα ἠπειρωτικὰ κεντήματα δὲν φαίνονται παλαιότερα τοῦ ΙΗ' αἰῶνος. Τὰ περισσότερα δ' ἐξ αὐτῶν ἀνήκουσιν εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ ΙΘ' αἰῶνος. Τὸ κέντημα ἐκαλλιεργήθη εἰς τὴν ἠπειρον ὡς οἰκιακὴ τέχνη, κυρίως δι' ἀτομικὴν χρῆσιν. Κατὰ τὴν ἐποχὴν ὅμως τοῦ Ἀλῆ Πασσᾶ, ὡς εἶναι γνωστὸν, ἀνεπτύχθη καὶ τὸ κέντημα ὡς ἐργαστηριακὴ τέχνη. Διακρίνομεν 1. κεντήματα διὰ στολισμὸν φορεσιᾶς (ὑποκάμισα, κεφαλόδεσμοι, μπόλιες, ζωνάρια, βρακοζῶνες κτλ.) 2. κεντήμα-

1. Ἀγγ. Χατζημιχάλη, ὁ.π., σ. 257.

2. Μ. Κούσιος, ὁ.π., σ. 55.

3. Ἀγγ. Χατζημιχάλη, ὁ.π., σ. 260.

τα κατοικίας (σινδόνια, μαξιλάρια, μπάντες, πεσκίρια, προσόψια, πετσέτες κτλ.). "Όλα εἶναι κεντημένα ἐπὶ λευκῶν ὑφασμάτων λινῶν ἢ μεταξωτῶν, συνήθως λευκῶν, διὰ μετάξης λεπτοτάτων ἀποχρώσεων».

Ἡ περιοχή τῆς Μόλιστας, πού λεηλατήθηκε πολλές φορές, δὲν ἔχει νὰ ἐπιδείξη περίτεχνα κεντήματα (εἰκ. 8). Οἱ δύσκολες κλιματολογικὲς συνθηκὲς ὅμως ὑποχρέωναν τοὺς κατοίκους νὰ κατασκευάζουν κυρίως μάλλινα

Εἰκ. 8. Μόλιστα. Ἀπλὸ κέντημα.
Fig. 8. Molista. Simple embroidery.

ἐπικαλύμματα (βελέντζες, κιλίμια, φλοκάτες), πού διακοσμοῦν τὰ «μπάσια» (ξύλινοι πάγκοι κολλητὰ στὸν τοῖχο) στοὺς «ὄντάδες». Πολλὲς φορές αὐτὰ ἦταν διακοσμημένα μὲ χαρακτηριστικὰ γεωμετρικὰ σχήματα ἢ σχέδια μὲ κλαδιά καὶ ἄρθρα. Ἐπίσης ἡ Ἀγγ. Χατζημιχάλη¹ μᾶς πληροφορεῖ ὅτι «ἡ τεχνικὴ τῶν ὑφαντῶν ὅλως ἰδιόρρυθμος καὶ ἀρκετὰ πολὺπλοκος ἐκλείπει ἀπὸ ἡμέρας εἰς ἡμέραν, οὕτως ὥστε μετὰ δυσκολίας συναντᾶ τις πλέον ὑφαντριάς κατεχούσας τὴν τεχνικὴν ταύτην ...» καὶ συνεχίζει πιὸ κάτω: «Εἰς τὰ κεντήματα τῆς Ἡπείρου δὲν διακρίνομεν ξένας ἐπιδράσεις ἀφομοιωθείσας, ἐκτὸς τῆς ἀνατολικῆς. Ἡ ἀνατολικὴ αὕτη ἐπίδρασις φαίνεται διαδοθεῖσα εἰς τὸ ἡπειρωτικὸν κέντημα κυρίως διὰ τῆς εἰσαγωγῆς τῶν πολυτίμων ἀνατολικῶν ὑφασμάτων». Ἡ τέχνη αὕτη πού ἐκφράζει τὸν ἐθνικὸ χαρακτήρα, συνδυασμένη μὲ τὸ κλίμα καὶ τὴ γῆ πού καθορίζουν τὴ γενικὴ πολεοδομικὴ διάταξη καὶ τὸ προσωπικὸ ὕφος τῆς ἐσωτερικῆς διαρρυθμίσεως τοῦ ἡπειρωτικοῦ σπιτιοῦ, δίνουν ἓνα ἀρμονικὸ σύνολο, πού εἶναι σημαντικὸ γιὰ τὴ διάπλαση τοῦ χαρακτήρα τοῦ Ἡπειρώτη. Οἱ ἄνθρωποι στὴ Μόλιστα ἔχουν ἀγαθὸ καὶ ἤρεμο χα-

1. Ἀγγ. Χατζημιχάλη, ὅ.π., σ. 258-259.

ρακτήρα, εἶναι φιλομαθεῖς, φιλόφρονες, προσηλωμένοι στίς παραδόσεις, καὶ τοὺς χαρακτηρίζει βαθιὰ θρησκευτικότητα. Πολλές φορές ὅμως ἐξακολουθοῦν νὰ ὑπάρχουν ἀκόμη μέσα τους κατάλοιπα ἀπὸ δεισιδαιμονίες, ποὺ προέρχονται ἀπὸ τὸ μακρινὸ παρελθόν¹. Ἔχουν ἔντονα βαθὺ σύνδεσμο μὲ τὴ γῆ τους καὶ κατανόηση καὶ ἀγάπη γιὰ τὰ ζῶα². Αὐτὸ ἔγινε καὶ ἡ αἰτία, παλαιά, νὰ γεννηθοῦν διάφορες παράξενες ἱστορίες γύρω ἀπὸ αὐτά. Κυρίαρχες μορφές ζώων³ τῆς περιοχῆς ἦταν τὸ φίδι, ἡ γίδα καὶ ἡ ἀρκούδα. Ἀκόμη καὶ σήμερα ὅλα αὐτὰ ζωντανεύουν στὴν ψυχὴ τῶν ἀνθρώπων τοῦ χωριοῦ ὡς μαγικὲς μορφές ζώων καὶ ὡς φαντάσματα ποὺ ἀνήκουν σ' ἓναν παραμυθένιο κόσμο, χαμένο πιά.

III. ΟΙ ΑΣΧΟΛΙΕΣ ΤΩΝ ΚΑΤΟΙΚΩΝ

Οἱ περισσότεροι κάτοικοι στὴ Μόλιστα ἦταν γεωργοκτηνοτρόφοι καὶ «μάστοροι» (χτίστες ἢ μαραγκοί). Ἐνας μεγάλος ἀριθμὸς ἐξ ἄλλου Ἠπειρωτῶν ἦταν «μάστοροι», εἶναι μάλιστα γνωστὰ τὰ Μαστροχωρία τῆς Κόνιτσας⁴, ποὺ περιλαμβάνουν τὰ χωριὰ Πυρσόγιαννη, Βουρμπιανη, Στράτσιανη, Καστάνιανη, Κεράσοβο, Κάντσικο, Ζέρμα, Λεσκάτσι, Χιονάδες, Τούρνοβο, ὅπου παραδοσιακὰ καλλιεργεῖται ἡ ξυλογλυπτικὴ, ἐνῶ στοὺς Χιονάδες ἡ ἀγιογραφία. Καὶ ἄλλα ὅμως χωριὰ τῆς ἐπαρχίας Κόνιτσας ἔβγαζαν μαστόρους, ὅπως ἡ Μόλιστα⁵, ὁ Νικάνωρ, τὸ Πεκλάρι, τὸ Γκριζμπάν, ἡ Ζέλιστα, ἡ Βράνιστα, ἡ Πλάβαλη, ὁ Ἴσβόρος, τὸ Μπιλθούκι. Οἱ χτίστες αὐτοὶ ἦταν πραγματικοὶ δημιουργοὶ ποὺ κατάφεραν νὰ χρησιμοποιοῦν κατάλληλα τὸ κάθε ὕλικὸ σύμφωνα μὲ τὰ τοπικὲς συνθηκὲς φτιάχνοντας αὐθόρμητα σχέδια σπιτιῶν βασισμένα στὴ βυζαντινὴ ἀρχιτεκτονικὴ παράδοση, μολονότι δὲν εἶχαν καὶ πολλὲς γνώσεις. Γέφυρες μὲ τολμηρὰ λίθινα τόξα καὶ ὠραῖα κτίρια διακοσμοῦν τὴν ἠπειρωτικὴ γῆ καὶ προβάλλουν τὸν ἐπινοητικὸ χαρακτήρα

1. Ἰ. Λαμπρίδης, Ζαγοριακά. Ἀθήνα, 1870, σ. 205.

2. Μ. Κούσιος, ὁ.π., σ. 193, 205. Ὁ Ἐργ. Μεντράς, κοινωνιολόγος, ὑποστηρίζει ἀκριβῶς τὸ ἀντίθετο. Βλέπε: Κοινωνιολογικὴ διερεύνησις 3 πεδινῶν καὶ ὄρεινῶν κοινοτήτων τῆς περιοχῆς Κονίτσης, μελέται καὶ ἐκθέσεις ἀναπτύξεως Ἠπείρου. Ἰωάννινα, 1960, τ. Α'-Β', σ. 134. Πάντως πέρα ἀπὸ αὐτό, παρουσιάζουν ἐνδιαφέρον τὰ «Συμπεράσματα καὶ προοπτικαὶ» στὸ ἴδιο τεῦχος, σ. 131-141.

3. Γ. Λυμπερόπουλος, Ὀρεινοὶ καὶ μεθόριοι. Περιοδ. «Κόνιτσα», ἔτος ΙΑ', 1972, ἀρ. 117-118, σ. 5.

4. Χρ. Σούλης, Τὰ κουδαρίτικα τῶν Χουλιαροχωρίων τῆς Ἠπείρου. Ἠπ. Χρ., τ. 5, 1930, σ. 161.

5. Ν. Μουτσόπουλος, Καστοριά. Ἀθήνα, 1962, σ. 11. Τοῦ ἴδιου, Ἡ λαϊκὴ ἀρχιτεκτονικὴ τῆς Βεροίας. Ἀθήνα, 1967, σ. 52.

τῶν δημιουργῶν τους. "Όπως γράφει ὁ Ν. Μουτσόπουλος¹, «'Απὸ τῆ βυζαντινῆ ἐποχῆ, εἶναι γνωστὸ ὅτι τὰ σπίτια τὰ ἔχτιζαν τὰ «συστήματα» ἢ «σώματα», ὁμάδες οἰκοδόμων, μαϊστόρων, καλὰ ὠργανωμένες σὲ συντεχνίες (σωματεῖα, συνεταιρισμοί, συνεργατισμοί) μὲ ἓνα συμβούλιο ἀπὸ τοὺς ἴδιους τοὺς μαστόρους. "Ένας μαθητευόμενος γιὰ νὰ λάβῃ τὸν τίτλο τοῦ μαῖστορος περνοῦσε αὐστηρὲς ἐξετάσεις. Πρόεδρος τοῦ συμβουλίου τῆς συντεχνίας ἦταν ὁ πρωτομαῖστωρ καὶ εἶχε γιὰ βοηθοὺς ἓναν γραμματέα καὶ ἓναν κήρυκα, κατὰ τὸ παράδειγμα τῶν ἀρχαίων συντεχνιῶν». Τὰ «ἐσνάφια τῶν κουδαραίων», ὅπως λέγονταν ἀλλιῶς οἱ συντεχνίες αὐτὲς τῶν μαστόρων, μιλοῦσαν μιὰ συνθηματικὴ δική τους γλῶσσα, τὰ «κουδαραϊκά» ἢ «μαστόρ'κα»², «Κουδαρίτ(ι)-κη» γλῶσσα ἢ «Κουδαρίτ(ι)κα», γιὰ νὰ μὴ γίνωνται ἀντιληπτοὶ ἀπὸ τοὺς ξένους, ἀνάλογη μὲ τὰ «Μπουκουραϊκά» τῶν ραφτάδων καὶ τὰ «Ρόμ'κα» τῶν γύφτων τῆς Ἡπείρου. Σχημάτιζαν τὰ «μπ(ου)λούκια» ἢ «παρέες» ἀπὸ 40-20 μαστόρους καὶ ἀποδημοῦσαν ἔξω ἀπὸ τὴν Ἡπειρο, κυρίως μετὰ τὴν Ἀποκριὲς τῆς Μ. Σαρακοστῆς. Κάθε μπουλούκι εἶχε τὸν πρωτομάστορα ἢ ἀρχιμάστορα ἢ μαγίστορα ἢ ἀρχικούδαρη, πὺ νοιαζόταν γιὰ τὴ δουλειά, τὴν πληρωμὴ καὶ τὴν ἐπιστάσια, καὶ περιλάμβανε ἐπίσης χτιστάδες, σουβατζῆδες, μαντεμτζῆδες, πελεκάνους, ταβαντζῆδες, μαραγκοὺς κτλ. Ἐπίσης ὁ πρωτομάστορας φρόντιζε σὰν τὴ μάνα τοὺς μαστορες, τὰ πράματα (ζῶα) σὲ κάθε στιγμὴ τῆς ἐπικίνδυνης διαδρομῆς, ἤξερε γιὰτρικὰ Ζαγορίσιων «βικογιατρῶν» γιὰ τοὺς θερμασμένους (ἀρρώστους), ξεμπερδεύε μὲ διπλωματία τὰ δύσκολα γυναικομπερδέματα τῶν ἄβγαλτων μαστόρων μὲ τὴς «ἀγκίδες» (λυγερὲς κυράδες), μοίραζε τὴς εἰσπράξεις σὲ ἴσα μερίδια· γενικὰ ζοῦσαν κοινοβιακὴ ζωὴ³. Αὐτοὺς πολλὰς φορές τοὺς ἀκολουθοῦσαν καὶ ζωγράφοι, πὺ διακοσμοῦσαν τὰ σπίτια, ἀγιογράφοι, ξυλογλύπτες, μὲ τὰ ζῶα τους. Τὰ «μπουλούκια» ἐπέστρεφαν στὰ μέσα τοῦ Νοεμβρίου, καὶ οἱ μαστοροὶ φρόντιζαν τὰ κτήματα, τὰ σπίτια καὶ τὴς οἰκογένειές τους, γιὰτὶ πλησίαζε ὁ χειμῶνας. Γνωστὰ μπουλούκια ἦταν τοῦ Βασιλείου Χαρισιάδη καὶ Ἀθανασίου Σερίφη στὴ Μεσαριά, τοῦ Ἀλέξη Παπαδημητρίου καὶ Ἀπόστολου Ντόκου στὸ Γαναδιὸ καὶ τοῦ Ν. Κατσίκη στὸ Μποτσιφάρι. "Όπως μᾶς εἶπε ὁ κούδαρης Μιλτιάδης Λέτσιος τοῦ Κων/νου, γεννημένος (1886) στὴ Μεσαριά, ἔφταναν ὡς τὴν Κόρινθο, Ξυλόκαστρο, Ζεμενό, Βάλτσα, Λαλιώτη, Καίσαρι, Καλιάνι. Εἶχαν σπάνιο συναίσθημα εὐσυνειδησίας καὶ ἔλεγαν «ὁ νοικοκύρης μιὰ φορὰ κάμνει σπίτι

1. Ν. Μουτσόπουλος, Ἡ λαϊκὴ ἀρχιτεκτονικὴ τῆς Βεροίας, σ. 50. Τοῦ ἴδιου, Μακεδονικὴ ἀρχιτεκτονικὴ, σ. 229-230.

2. Χρ. Σούλης, ὁ.π., σ. 163. Ν. Μουτσόπουλος, Μακεδονικὴ ἀρχιτεκτονικὴ, σ. 111 (κουδαρίτικο γλωσσάρι).

3. Γιὰ τὰ καθήκοντα τοῦ πρωτομάστορα βλέπε σχετικὰ: Ν. Μουτσόπουλος, Ἡ λαϊκὴ ἀρχιτεκτονικὴ τῆς Βεροίας, σ. 51.

δέν είναι ἀμπέλι νὰ τὸ σκάβης κάθε τόσο». Δέν ἔκαμναν συμβόλαια οὔτε ἄλλα ἔγγραφα, ἀρκοῦσε ὁ προφορικός λόγος. Βέβαια, ὑπάρχει καὶ ὁ τύπος τοῦ ἀπλοῦ συμφωνητικοῦ ἀπὸ τὸ προσωπικὸ ἀρχεῖο τοῦ κ. Ἀναστασίου Εὐθυμίου, ὠρολογοποιῦ στὴν Κόνιτσα, ὅπως τὸ δημοσιεύει ὁ Ν. Μουτσόπουλος¹. Χαρακτηριστικὰ τῶν μαστόρων, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν τιμιότητα, ἦταν ἡ εἰρωνικὴ διάθεση, ἡ εὐφυολογία, ἡ χοντρὴ σάτιρα, πού πολλές φορές ἦταν ἀμίμητη. Μὲ αὐτὲς τους τὶς ιδιότητες καὶ ἄλλες παρόμοιες σίγουρα θὰ ἔδωσαν πολλές ιδέες σ' αὐτοὺς πού πρῶτοι ἀπὸ τὰ Ἰωάννινα πρωτόπαιξαν τὸν Καραγκιόζη², αὐτὸν πού παλαιότερα τὸν ἔλεγαν Ἡπειρώτη Καραγκιόζη, γιατί ἔδιωξε τὸν τούρκικο. Ὁ λαὸς τοὺς θεωρεῖ φιλήσυχους, νομοταγεῖς, σκληραγωγημένους καὶ πολυφάγους, γι' αὐτὸ λέει «τρῶει σὰ μάστορας»³.

IV. ΑΠΟΔΗΜΙΑ - ΚΛΗΡΟΔΟΤΗΜΑΤΑ

Οἱ κάτοικοι τῆς Μόλιστας ἀπὸ παλαιὰ ἔφευγαν στὰ ξένα, κυρίως στὸ Βουκουρέστι⁴ καὶ στὸ Κάιρο, μικρὰ παιδιά, κοντὰ στοὺς βιοπαλαιστὲς συγγενεῖς τους καὶ γίνονταν ἀρτοποιοί, μπακάληδες, ταβερναρῆδες, χτίστες καὶ ζαχαροπλάστες. Οἱ ἀνάγκες τῆς ζωῆς τοὺς ἐμπόδιζαν συνήθως νὰ σπουδάσουν. Καὶ ἀπὸ τὰ ὑπόλοιπα χωριὰ τῆς Κόνιτσας, τῶν Κουρέντων, τοῦ Πωγωνίου, τοῦ Ζαγορίου, τῆς Τσερκόβιστας, τοῦ Μαλακασίου, τῶν Τζουμέρκων κτλ., ταξίδευαν οἱ Ἡπειρῶτες μικρὰ παιδιά στὰ ξένα γιὰ νὰ δημιουργήσουν περιουσίες. Ἡ ἀποδημία γινόταν ἀπὸ τὴν ξηρά, καὶ τὸ ταξίδι διαρκοῦσε μέρες, πολλές φορές κάτω ἀπὸ δύσκολες καιρικὲς συνθῆκες, σὲ δρόμους ἀδιάβατους σχεδόν, μὲ πολλοὺς κινδύνους. Κατὰ κανόνα γινόταν μὲ ὀργανωμένα καραβάνια, πού ἀποτελοῦνταν ἀπὸ δέκα ἢ εἴκοσι μουλάρια, ἀλλὰ πολλές φορές καὶ περισσότερα. Κυριότεροι σταθμοὶ ἐκκινήσεως ἦταν ἡ Δοβρά, τὸ Μπούλτζι καὶ τὰ Ἰωάννινα. Ἐκεῖ συγκεντρώνονταν μὲ τὶς ἀποσκευές τους οἱ ταξιδιωτὲς καὶ οἱ σημαντικότερες ἀναχωρήσεις γίνονταν τὴν ἡμέρα τοῦ Σταυροῦ (14 Σεπτεμβρίου). Ἡ ἀναχώρηση εἶχε δραματικὸ χαρακτήρα καὶ ὁ ἕνας συγχωροῦσε τὸν ἄλλο, σὰ νὰ ἐπρόκειτο νὰ μὴν τὸν ξαναδῆ. Ἄπειρα εἶναι τὰ τραγού-

1. Ν. Μουτσόπουλος, ὅ.π., σ. 62, πίν. 34.

2. Γ. Λυμπερόπουλος, Παζαριοῦ ἀνατομή. Ἀθήνα, 1971, σ. 43, ὅπου ἀναφέρεται ὅτι «τοῦτον τὸν καθαρόαιμο ρωμιὸ Καραγκιόζη, τὸν μετέφεραν ἀπὸ τὴν Ἡπειρο στὴν ὑπόλοιπη Ἑλλάδα, ὁ Βασίλης Τσιλιάς, ὁ Λιάκος, ὁ Κονιτσιώτης, ὁ Θωμὰς Ἀρσενίου, ὁ Κουλούρας, ὁ Μπασιάκος, ὁ Γιάννης Ρούλιας. Ἀπ' αὐτοὺς τὸν παρέλαβε στὴν Πάτρα, τὸ μεγάλο κέντρο κείνης τῆς ἐποχῆς, ὁ Δημήτρης Σαρντούνης, ὁ ἐπιλεγόμενος Μίμαρος».

3. Χρ. Σούλης, ὅ.π., σ. 163.

4. «Εἰς τὴν Ρουμανίαν, τὴν περίφημον «βλαχιά», εἶχον φθάσει οἱ Ἡπειρῶται ἀπὸ τοῦ 12ου αἰῶνος μὲ κέντρα των κυρίως τὸ Βουκουρέστιον καὶ τὸ Ἰάσιον» (Θ. Χατζηγεωργίου, Ἡ ἀποδημία τῶν Ἡπειρωτῶν. Ἀθήνα, 1958, σ. 58).

δια πού ζωντανεύουν αυτή τή σκηνή. Ἐκεί ξεκινούσε ἡ μακριά σειρά τῶν ὑποζυγίων ἔχοντας στό τέλος τόν караβανάρη, τόν «κυρατζή» (ὁδηγὸ τοῦ караβανιοῦ) στό «μπεϊνάκι» ἢ «μπινέκι» (διακεκριμένο ἄλογο), ἐνῶ ὑπηρέτες καὶ ψυχογιοὶ κανόνιζαν τὴν ὁμαλὴ πορεία. Πρῶτος βάδιζε ὁ «σερεϊδάρης» ἢ «κολαοῦζος», εὐφυὲς καὶ γενναῖο ἄλογο μ' ἓνα μεγάλο κουδούνι στό λαιμὸ γιὰ νὰ ρυθμίζη τὸ βηματισμὸ τῶν μουλαριῶν ὅλου τοῦ караβανιοῦ. Συχνὰ ἀκολουθοῦσαν τὸ караβάνι καὶ τὰ διάφορα «μπουλούκια» ἀπὸ μάστορες, ξυλουργοὺς ἢ ράφτες. Οἱ στάσεις γίνονταν στὰ χάνια, πού συνήθως εἶχαν ἰδιοκτῆτες Ἑπειρῶτες.

Οἱ περισσότεροὶ Ἑπειρῶτες ὕστερα ἀπὸ μιὰ ἐπιτυχημένη δουλειὰ στὰ ξένα ἐπέστρεφαν «καζαντισμένοι» γιὰ νὰ χτίσουν «μαρμαροκτισμένα» σπίτια, ψηλὰ διώροφα καὶ τριώροφα μὲ πελεκητὲς πέτρες, νὰ βοηθήσουν τὶς ἀδελφές τους καὶ νὰ φανοῦν γενικὰ χρήσιμοι στό χωριό. Πανηγυρικὸ χαρακτηριστὴ ἐπαιρνε ἡ ἐπιστροφή στὴ γενέτειρά τους. Τότε τὸ εἶχαν σὲ καλὸ νὰ στιάχνουν δρόμους καὶ βρύσες, ἐκκλησίες καὶ σχολεῖα, ὥστε νὰ βοηθοῦν τὸν τόπο τους νὰ πάη μπροστά.

Καὶ στὴ Μόλιστα ὑπάρχουν κληροδοτήματα:

1. Ἡ Σπυριδώνειος Σχολή¹, κτισμένη τὸ 1878 (εἰκ. 9).
2. Ἡ ἐκκλησία τῆς Παναγίας (σήμερα εἶναι ἐκεῖ τὸ νεκροταφεῖο).
3. Τὸ παρθεναγωγεῖο τοῦ Γαναδιοῦ (εἰκ. 10).
4. Ὁ ξενώνας στὴν πλατεῖα τοῦ Γαναδιοῦ.

Εἶναι ὅλα κληροδοτήματα τοῦ Σπυρίδωνος Ξυνοῦ (1820-1865) ἀπὸ τὸ Γαναδιό, γιοῦ τοῦ Νικολάου Ξυνοῦ (1770-1845). Μετὰ τὸ θάνατο τοῦ Σπυρίδωνος Ξυνοῦ στὴ Ρουμανία, κληρονόμος ἦταν ὁ Ματθαῖος Δραγέσκος ἢ Δραγέσκου. Τὰ χρήματα διαχειριζόταν ὁ Βαγγέλης Ξυνός, καὶ μὲ αὐτὰ παρεχόταν μόρφωση δωρεάν στὰ παιδιὰ τῆς περιοχῆς, πού ἀλλιῶς θὰ ἔμεναν ἀγράμματα. Τὸ κληροδοτήμα ἦταν ἐνεργὸ ὡς τὸ 1940.

1. Παλαιότερα φαίνεται πὼς ὑπῆρχε μιὰ σχολὴ πού λεγόταν Κεντρικὴ σχολὴ Μόλιστας, ὅπως μὲ διαβεβαίωσε ὁ Ἰ. Γέγιος, ὁ ὁποῖος ὡς δάσκαλος ἀπὸ χρόνια στό χωριὸ εἶχε βρεῖ ἓνα ἐνδεικτικὸ τῆς σχολῆς αὐτῆς. Γιὰ τὶς πληροφορίες τὸν εὐχαριστῶ καὶ ἀπὸ τὴ θέση αὐτή.

Εἰκ. 9. Γαναδιό. ᾠ Ἀποψη τῆς Σπυριδοῦλου Σχολῆς.
 Fig. 9. Ganadio. View of Spyridonelos School.

Εἰκ. 10. Γαναδιό. ᾠ Ἀποψη τοῦ Παρθεναγωγείου.
 Fig. 10. View of the school for girls.

V. ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ

Ἡ Σπυριδώνειος Σχολή καὶ ἡ δωρεὰν φοίτηση ἦταν ἡ αἰτία πού πολλοὶ Μολιστινοὶ μορφώθηκαν ἱκανοποιητικὰ ἀκόμη καὶ ἐπὶ τουρκοκρατίας. Τὸ διδασκαλικὸ προσωπικὸ ἀπὸ τὸ 1912 ὡς τὸ 1917 ἦταν, κατὰ πληροφορίες τοῦ δασκάλου Ἰ. Γέγιου, δύο ἑλληνοδιδάσκαλοι καὶ ἓνας δημοδιδάσκαλος. Τὸ 1929 ἐκλείσει ἡ Σπυριδώνειος Σχολή (Σχολαρχεῖον). Ἐκτὸς ἀπὸ τὴ Σχολή αὐτή, στὴ Μεσαριά καὶ στὸ Μοναστήρι λειτουργοῦσε δημοτικὸ τετρατάξιον σχολεῖο. Τελειώνοντας τὰ παιδιὰ τὴ Σπυριδώνειο Σχολή πήγαιναν στὸ Γυμνάσιον Τσοτυλίου ἢ Ἰωαννίνων. Στὸ Γαναδιὸ ἐπίσης λειτουργοῦσε, ἐκτὸς ἀπὸ τὸ δημοτικόν, καὶ παρθεναγωγεῖο μὲ μιὰ δασκάλα καὶ 25-30 μαθήτριες. Εἶχε τέσσερις τάξεις, καὶ ἐκεῖ διδάσκονταν κυρίως μαθήματα οἰκοκυριακῆς. Εἶναι πράγματι θαυμαστὴ ἡ ἐκπαιδευτικὴ κίνησις σ' ἓνα τόσο μικρὸ κομματάκι ἡπειρωτικῆς γῆς, καὶ δὲν πρέπει νὰ μᾶς ἐκπλήσσει τὸ γεγονός, γι' αὐτὸ παραπέμπουμε καὶ στὸ σχετικὸ πῖνακα τοῦ Χρηστοβασίλη, πού περιέχει τὴν ἐπίσημη στατιστικὴ τῆς ἐκπαιδευτικῆς κινήσεως στὴν Ἠπειρο στίς ἀρχὲς τοῦ αἰῶνα μας.

Τὴν ἐποχὴ αὐτὴ ὁ σκοπὸς τοῦ σχολείου ἔχει ἀλλάξει. Παλαιότερα ἐνδιαφέρονταν νὰ βγάλουν παπάδες καὶ ἀναγνώστες στὴν ἐκκλησία. Τώρα τὸ σχολεῖο ἀνοίγει τὰ μάτια τῶν παιδιῶν καὶ προλαλεῖ τὸ φθόνον τῶν παλαιῶν προυχόντων πού ἔλεγαν «ὅπως τὰ βρήκαμε, ἔτσι θὰ τ' ἀφήσουμε». Σ' αὐτὸ συνετέλεσε καὶ τὸ πέρασμα τοῦ Ἀι-Κοσμᾶ τοῦ Αἰτωλοῦ (1714-1779), πού τάραξε τὰ νερὰ προτρέποντάς τους νὰ χτίζουν σχολεῖα, γιὰτι ἀλλιῶς οὔτε θρησκεία θὰ εἶχαν². Κανεὶς φυσικὰ δὲν μπορεῖ νὰ ἀγνοήσει καὶ τὴ συμβολὴ τῆς ἐκκλησίας στὴ μάθησι, μιὰ καὶ ὁ ἀναγνώστης — ὅπως ὁ Ἀναγνώστης Γέγιος (1827-1914) — πολλὰ φορὲς κοντὰ στὸ τζάκι δίδασκε στὰ λίγα παιδιὰ «κολυβογράμματα» πού τὰ ἔγραφαν προσεκτικὰ μὲ τὸ μολυβδοκόνδυλον στὴν πλάκα τους καὶ ἔπαιρναν τὸ φτωχικὸ φαῖ τους ἀπὸ τὸν ντορβά μὲ τὸν κόκκινον σταυρὸ ἀπ' ἔξω, πού τοὺς ἔδινε ἡ μάνα τους.

VI. ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΟ ΣΥΣΤΗΜΑ - ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗ - ΦΟΡΟΙ

Τὰ «ἐσνάφια τῶν κουδαραίων» πού ἀναφέραμε σὲ προηγούμενες σελίδες ἦταν μιὰ μορφή οἰκονομικῆς συσσωματώσεως, ὅπως μᾶς πληροφορεῖ ὁ καθη-

1. Χ. Χρηστοβασίλης, Ἡ Ἠπειρος γεωγραφικῶς καὶ ἐθνολογικῶς ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων μέχρι σήμερον. Ἀθήνα, 1905, σ. 37.

2. Ν. Μουτσόπουλος, Τὰ ἀρχοντικά τῆς Σιάτιστας. Ε.Ε.Π.Σ., τ. 1, 1961-1964, σ. 62, 63. Αὐγ. Καντιώτης, Κοσμᾶς ὁ Αἰτωλός. Βόλος, 1959, σ. 194.

γητής Ν. Πανταζόπουλος¹, ὁ ὁποῖος ἀναφέρει: «ἡ τετραπλῆ αὐτὴ βᾶσις διατηρεῖται κατὰ τὰ κύρια αὐτῆς γνωρίσματα καὶ ἐπὶ Τουρκοκρατίας. Οἱ "Ἕλληνες ὠργανωμένοι εἰς συσσωματώσεις θρησκευτικὰς (κλήρος), πολιτικὰς (κοινοότητες, «ἐταιρεῖαι»), στρατιωτικὰς (καπετανᾶτα, ἄρματολοι καὶ κλέφτες, κουρσάροι) καὶ οἰκονομικὰς (ἐσνάφια, ρουφέτια, κομπανίαι) κατορθώνουν νὰ διατηρήσουν τὴν θρησκείαν, τὴν γλῶσσαν καὶ τὸ δίκαιόν των καὶ συνεχῶς συσφίγγοντες καὶ τελειοποιοῦντες τὸν μεταξὺ τῶν τεσσάρων αὐτῶν μορφῶν σωματειακῆς συγκροτήσεως ὀργανικὸν σύνδεσμον, νὰ ἐπιτύχουν τὴν ἐλευθερίαν των». Ὁ Μαρτινιανός² σχετικὰ μὲ τὴν διοίκηση τῆς Μοσχοπόλεως ἀναφέρει ὅτι σὰ βᾶσις τοῦ διοικητικοῦ συστήματος ἡ πόλις εἶχε «τὸν οἰκογενειακὸν βίον τῶν πατριῶν». Ἐπίσης ὅτι ἡ πόλις χωριζόταν σὲ ἕξι μεγάλες συνοικίες ἢ «μαχαλάδες» καὶ σὲ κάθε μιὰ διοριζόταν ἓνας προεστῶς³ κάθε χρόνο. Αὐτὸς διαχειριζόταν «τὰ κατ' αὐτήν, ἔδιδε δημοσίᾳ λόγον τῆς διαχειρίσεως καὶ ἀντικαθίστατο εἶτα ὑπ' ἄλλου». Ὁ πρόεδρος τοῦ συμβουλίου τῶν προεστῶτων ἔφερε ἀργότερα τὸν τίτλο «μέγας ἄρχων» ἢ «ναζίρης» καὶ διατηροῦσε τὸ ἀξίωμα γιὰ λίγο χρονικὸ διάστημα ἢ καὶ ἰσοβίως. Αὐτὰς διοικούσε τὸ ἀνώτατο διοικητικὸ συμβούλιον τῆς πόλεως. Εἶχε κύρος καὶ μορφωτὴ καὶ ἡ ἐκλογή του ὑποβαλλόταν στὸν «σιλιχάρη» (πρωτοσπαθᾶριο) καὶ ἔτσι διοριζόταν μὲ σουλτανικὸ φερμάνι μετὰ πρόταση τῆς «βαλιτε-ρουλτάνας». Στὸ ἀνώτατο αὐτὸ διοικητικὸ συμβούλιον τῆς πόλεως ὑπάρχονταν οἱ κυριότερες συντεχνίες, ἡ κάθε μιὰ μὲ τὸν συντεχνιάρη ποὺ τὴν ἀντιπροσώπευε. Καὶ συνεχίζει ὁ Μαρτινιανός σχετικὰ μὲ τὴν διοίκηση τῆς Μοσχοπόλεως: «Τὸ ἀνώτατον συμβούλιον τῶν συντεχνιῶν διωργανωμένον ἀπὸ τὰ πανάρχαια πατροπαράδοτα ἔθιμα συνεδρίαζεν ὠρισμένας ἡμέρας μηνῶς ἢ ἐβδομάδος καὶ ἐδίκαζεν ὡς ἐφετεῖον τὰς ἐπὶ μέρους ἀποφάσεις ἐκάστης τῶν 14 συντεχνιῶν ἢ ἄλλας εἰδικὰς περιπτώσεις τῶν πολιτῶν...».

Ὁ Ν. Πανταζόπουλος⁴ μᾶς πληροφορεῖ ἐπίσης σχετικὰ μὲ τὸ σύστημα διοικήσεως τῶν κοινοτήτων στὴν Ἡπειρο, γράφοντας: «Εἰς ὠρισμένας μάλιστα περιφέρειας, ὅπως ἡ Πελοπόννησος καὶ ἐν μέρει ἡ Ἡπειρος, ἐπιτυγχάνεται ἡ διαμόρφωσις καὶ ἡ λειτουργία τριῶν βαθμῶν τοπικῆς αὐτοδιοικήσεως, ἢτοι κοινότητος, ἐπαρχίας καὶ νομοῦ. Αἱ κοινότητες ἐξέλεγον τοὺς δημογέροντας. Οὗτοι ὡς ἀντιπρόσωποι τῶν κοινοτήτων συνερχόμενοι καθ' ἕκαστον ἔτος εἰς τὴν πρωτεύουσαν τῆς ἐπαρχίας, ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ Βοεβόδα, ἐξέλεγον ἓνα

1. Ν. Πανταζόπουλος, Ἑλλήνων συσσωματώσεις κατὰ τὴν Τουρκοκρατίαν. Ἀθήνα, 1958, σ. 12.

2. Ἱ. Μαρτινιανός, Μοσχόπολις 1330-1930. Θεσσαλονίκη, 1957, σ. 150.

3. Ἱ. Λαμπριδης, Ζαγοριακά. Ἀθήνα, 1870, σ. 134, 135. Βλ. «Περὶ καθηκόντων τῶν προεστῶν».

4. Ν. Πανταζόπουλος, ὁ.π., σ. 15.

ἢ δύο προεστῶτας ὡς ἐκπροσώπους τῆς ἐπαρχίας (κοτζαμπάσηδες) καὶ ἓνα ταμίαν (καψιμάλην). Οἱ ἀντιπρόσωποι αὐτοὶ τῆς ἐπαρχιακῆς αὐτοδιοικήσεως, προσκαλούμενοι ὑπὸ τοῦ Πασᾶ εἰς τὴν πρωτεύουσαν τοῦ νομοῦ (Σαντζάκιον) συνεκρότουں συνέλευσιν, κατὰ τὴν ὁποίαν, κατὰ τὸ διανεμητικὸν σύστημα, καθωρίζοντο οἱ παρ' ἐκάστης ἐπαρχίας εἰσπρακτέοι φόροι, οἵτινες κατενέμοντο κατόπιν, ὑπὸ τῶν προεστῶτων τῶν ἐπαρχιῶν, εἰς τὰς ἐπὶ μέρος κοινότητας». Σὲ διάφορους φόρους ὑποβάλλονταν οἱ κατατρεγμένοι ραγιάδες. Μερικοὶ ἀπ' αὐτούς, ὅπως μᾶς πληροφορεῖ ὁ Μαρτινιανός¹, ἦταν: α) «νουζούλ-ἀβαρίς» (ἀποδιδόταν στὸν Σουλτάνο), β) «κουτουμὲ» (στὸν ἐπιτόπιο βεζύρη), γ) «χαζιριέ» (ἕκτακτος φόρος), δ) «ἰστιράν» (φόρος γιὰ τὸ σιτάρι, κριθάρι), ε) «τζελέπ» (φόρος γιὰ ποιμνια), ζ) «τζιμπουκλίκ» (φόρος γιὰ ποιμνια), η) «τζελέκ κεσσανι» (φόρος τῶν μαλλιῶν) κτλ.

Δημόσια Κεντρικὴ Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

1. Ἰ. Μαρτινιανός, ὅ.π., σ. 150.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

ΔΕΥΤΕΡΟ ΜΕΡΟΣ

ΠΟΛΕΟΔΟΜΙΚΗ ΔΙΑΡΘΡΩΣΗ ΟΙΚΙΣΜΟΥ-ΜΟΡΦΟΛΟΓΙΑ ΣΠΙΤΙΟΥ

I. ΠΟΛΕΟΔΟΜΙΚΗ ΔΙΑΡΘΡΩΣΗ ΟΙΚΙΣΜΟΥ

1. ΟΔΙΚΟ ΔΙΚΤΥΟ

Δύο μεγάλοι ρωμαϊκοί στρατιωτικοί δρόμοι όδηγοῦσαν από τήν Ἄμβρακία (Ἄρτα) πρὸς Βορρά¹ (εἰκ. 11). Ὁ ἓνας ἀπὸ τήν ἐνδοχώρα διὰ τῶν Ἰωαννίνων, Ἰλίου, Ἀδριανουπόλεως πρὸς τήν Ἀπολλωνία, καὶ ὁ ἄλλος διὰ τῆς Κασσωπαϊκῆς - Θεσπρωτικῆς παραλιακῆς περιοχῆς πρὸς τήν Φωτικὴ - Βουθρωτὸ - Πάνορμο - Ἀπολλωνία. Εἶναι ἀπαραίτητο νὰ ἐξακριβώσουμε τήν ἀκριβῆ χάραξη τῶν δρόμων αὐτῶν, γιατί κατὰ μῆκος τοῦ οὐκ ὀπωσδήποτε θὰ ἀναπτύχθηκαν ἀρχαῖοι οἰκισμοὶ ποὺ σήμερα εἶναι ἄγνωστοι.

Κατὰ τὴ βυζαντινὴ ἐποχὴ κάτω ἀπὸ τὴ Μονὴ τῆς Ζέρμας περνοῦσε ἡμιονικὸς δρόμος ποὺ κατευθυνόταν ΒΑ πρὸς τὸν αὐχένα τοῦ βουνοῦ «Πριασώπου» καὶ ἀποτελοῦσε τὴν κυριότερη φυσικὴ διάδο ποὺ ἔνωσε τὴν ἐπαρχία Κόνιτσας μὲ τὴ Δυτικὴ Μακεδονία (σήμερα ἀημιουργήθηκε ἐκεῖ ὁ νέος αὐτοκινητόδρομος Κόνιτσας - Ἀνασελίτσης). Ἀπὸ ἐκεῖ, κατὰ τὸν Χ. Ρεμπέλη² διέρχονταν τὰ βασιλικὰ στρατεύματα ἐπὶ Κωνσταντίνου Πωγωνάτου (670 μ.Χ.) καὶ στάθμευαν ἐπὶ τὴ Μονή. Ὑστερα συνέχιζαν ἀπὸ λιθόστρωτο ἡμιονικὸ δρόμο (σώζονται ὡς σήμερα τμήματα κατὰ μῆκος τοῦ Σαρανταπόρου) καὶ ἀφοῦ ξεκουράζονταν καὶ ἐπὶ τὴ Μονὴ τῆς Μολυβδοσκεπάστου, προχωροῦσαν μὲ τελικὸ προσορισμὸ τὰ ἠπειρωτικὰ παράλια. Πολὺ κοντὰ στὸ δίκτυο αὐτὸ βρισκόταν τὸ ἀρχικὸ χωριὸ τῆς Μόλιστας, βασικὴ ἴσως αἰτία τῆς μετακινήσεώς του νοτιότερα ἐπὶ τὴ σημερινὴ θέση. Προπολεμικὰ δύο ἦταν οἱ ἡμιονικοὶ δρόμοι ποὺ συνέδεαν τὴ Μόλιστα μὲ τὴ Μακεδονία:

α) Ἀπὸ Καστοριά πρὸς διαμέρισμα (Καζᾶ) Κολωνίας καὶ πρὸς Κόνιτσα ἀπὸ Ζελιγκόστι - Ζαμπουρδένι - Γκοροῦσα - Σλάτινα - Κλεισώρια. Ἀπὸ ἐκεῖ ὁ δρόμος διαχωριζόταν εἰς δύο, καὶ πρὸς τὰ ἀριστερὰ μὲν ὄδηγοῦσε πρὸς τὸ διαμέρισμα τῆς Κολωνίας, πρὸς τὰ δεξιὰ δέ, ἀκολουθώντας τὴ ρεματιὰ τοῦ ποταμοῦ τῆς Κόνιτσας, ὄδηγοῦσε ἐπὶ τὴ Πυρσόγιαννη - Μόλιστα - Κόνιτσα (συνολικὰ 18 ὥρες³).

1. G. Stadtmüller, Τὰ προβλήματα ἱστορικῆς διερευνήσεως τῆς Ἠπείρου. Ἠπ. Χρ., τ. 9, 1934, σ. 145.

2. Χ. Ρεμπέλης, Ἡ Ἱερὰ μονὴ τῆς Ζέρμας. Ἠπ. Χρ., τ. 5, 1930, σ. 19.

3. Ν. Σχινᾶς, Ὀδοιπορικαὶ σημειώσεις Μακεδονίας - Ἠπείρου. Ἀθήνα, 1886, τ. Β', σ. 223.

β) Ἀπὸ Χρούπιστα - Νεστίμι - Δίσλαπο - Ζιάντσκο - Κλεπίστι - Κωνσάνσκον - Ζιούπον - Βουρβουσκόν - χωριὰ Ζιέρμας καὶ Κάνσκου - Κλεισώρεια - Βουρβουσκοῦ - Πυρσόγιαννη - Μόλιστα - Κόνιτσα (συνολικὰ 17 1/4 ὥρες¹). Βλέπουμε ὅτι ἡ Μόλιστα ἦταν σταθμὸς ἐνδιάμεσος.

2. ΠΟΛΕΟΔΟΜΙΚΗ ΔΙΑΡΘΡΩΣΗ ΓΑΝΑΔΙΟΥ, ΜΕΣΑΡΙΑΣ, ΜΟΝΑΣΤΗΡΙΟΥ

Οἱ οἰκισμοὶ τοῦ Γαναδιοῦ, τῆς Μεσαριάς καὶ τοῦ Μοναστηριοῦ (Μποτσιφάρι), πού εἶναι κρυμμένοι μέσα στὰ ἄγρια ἠπειρωτικὰ βουνά, παρουσιάζουν παρόμοιο σχεδὸν τρόπο πολεοδομικοῦ σχηματισμοῦ, γιατί οἱ πρῶτοι οἰκιστές τους εἶχαν κοινές βιοτικὲς ἀνάγκες καὶ ἦταν τῆς αὐτῆς περίπου κοινωνικοπολιτιστικῆς ὑποστάσεως. Τὸ γεγονός αὐτὸ φαίνεται καὶ ἀπὸ τὰ κοινὰ οἰκιακὰ σκεύη, τοὺς κοινούς τύπους οἰκιῶν καὶ ἐγκαταστάσεων, τὰ λαϊκὰ ἔθιμα, τὴ λαϊκὴ ἐνδυμασία καὶ γλώσσα, καθὼς καὶ ἀπὸ τὰ τοπωνύμια, ὅπως εἶδαμε στὸ πρῶτο μέρος τῆς μελέτης αὐτῆς. Μποροῦν κατὰ συνέπεια γὰ διερευνηθοῦν μαζὶ ἀπὸ τὴν ἀποψη τῆς ἱστορικῆς χωρογραφίας². Τῆ σημασία μιᾶς τέτοιας συγκριτικῆς μελέτης γιὰ τὴν Ἠπειρο ἐπισήμανε ὁ Georg Stadtmüller πολὺ νωρίς. Ἡ μελέτη αὐτὴ θὰ ἐρευνᾷ τοὺς ὑπάρχοντες στὴν Ἠπειρο τύπους σπιτιῶν, οἰκισμῶν καὶ χωριῶν, θὰ καθορίζη τὴ διάδοσιν τῶν ἐπὶ μέρους τύπων καὶ μορφῶν ἐγκαταστάσεων καὶ θὰ ἐπισημαίνη τοὺς χώρους αὐτούς. Ἐπίσης θὰ ἐξετάζη καὶ τὰ ἄλλα «λείψανα» τοῦ παρελθόντος, δηλ. ἀρχαιολογικὰ μνημεῖα, ἐπιγραφές, κοσμήματα, οἰκιακὰ σκεύη, λαϊκὰ ἔθιμα, λαϊκὴ ἐνδυμασία, γλώσσα καὶ τοπωνύμια. Ἐταῖ θὰ καταλήξουμε, κατὰ τὸ συγγραφέα, στὴ διαίρεσιν τῆς Ἠπέιρου σὲ ἐπὶ μέρους «τοπία» καὶ σὲ μορφές ἐγκαταστάσεως, κάτι πολὺ χρήσιμο γιὰ τὴν ἐρευνα τῆς ἱστορίας τῆς Ἠπέιρου.

Τὰ κριτήρια ἐκλογῆς γιὰ τὴν ἐγκατάστασιν τῆς πρώτης φάρας θὰ πρέπει νὰ ἦταν, βασικὰ τὰ στοιχεῖα τῆς ἴδιας τους τῆς ζωῆς, «καθαρὸς ἀήρ καὶ ψυχρὸν ὕδωρ»³. Ἐτσι οἱ πρῶτες ἡμιμόνιμες κατασκευές τῆς φάρας γίνονταν στὴν πλαγιά ἐνὸς δασωμένου βουνοῦ, πάντα κοντὰ στὶς πηγές νεροῦ ἀπὸ ἐνστικτὸ μᾶλλον, ὅπως τὸ ἀγρίμι βρίσκει μόνο του τὴ φωλιά του. Ἐνα πρωτόγονο ὀδικὸ δίκτυο χαραγμένο ἀπὸ ἔχνη ἀνθρώπων καὶ ζώων συνέδεε τὶς πρωτόγονες κατασκευές μὲ τὶς πηγές τοῦ νεροῦ. Ὁ σχηματισμὸς αὐτοῦ τοῦ πρωτόγονου ὀδικοῦ δικτύου ἦταν κλειστὸς ἢ ἀνοιχτός, γεγονός πού ἴσως ὀδήγησε τὸν Georg Stadtmüller⁴ νὰ διακρίνη δύο τύπους χωριοῦ στὴν Ἠπειρο:

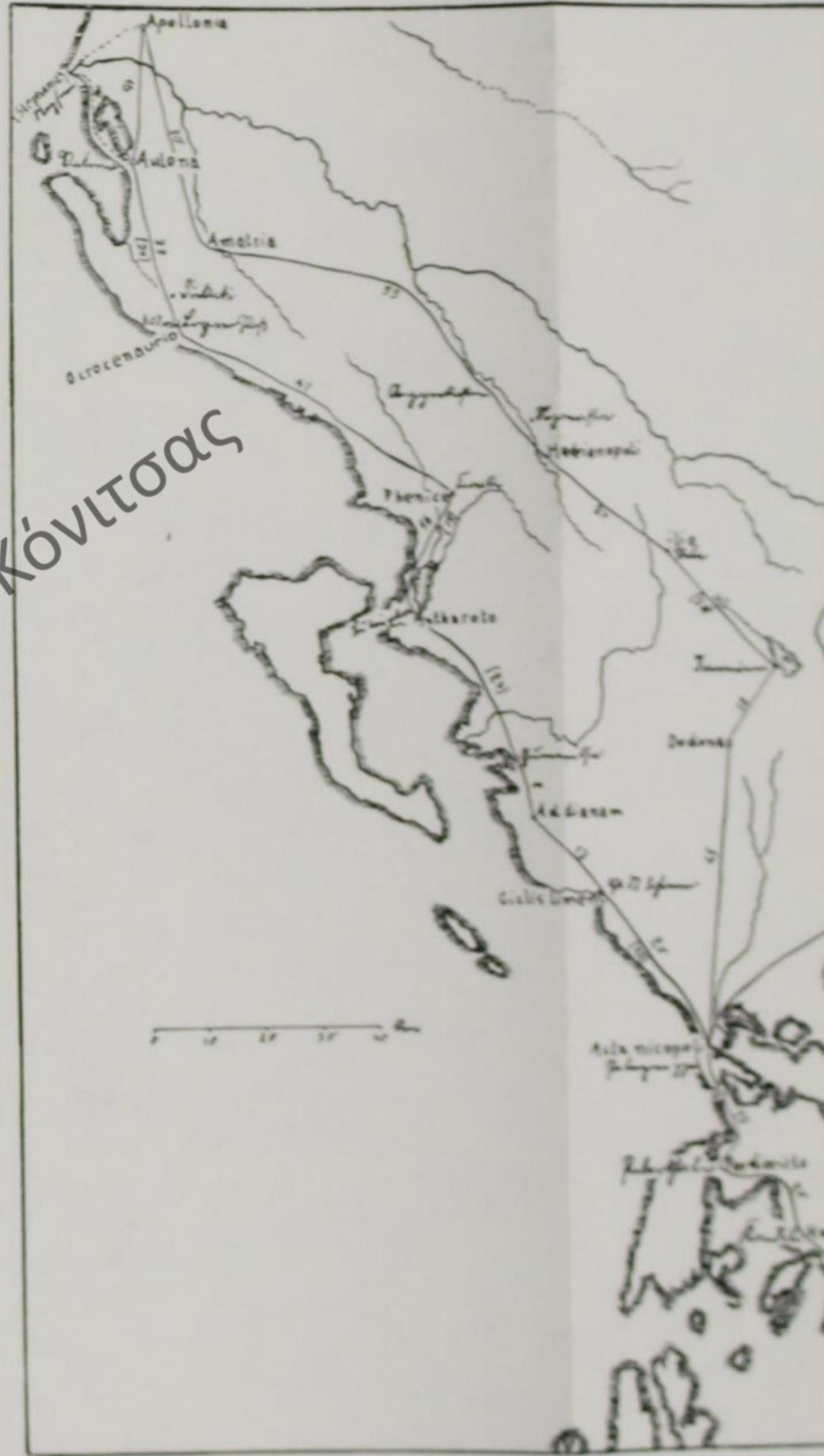
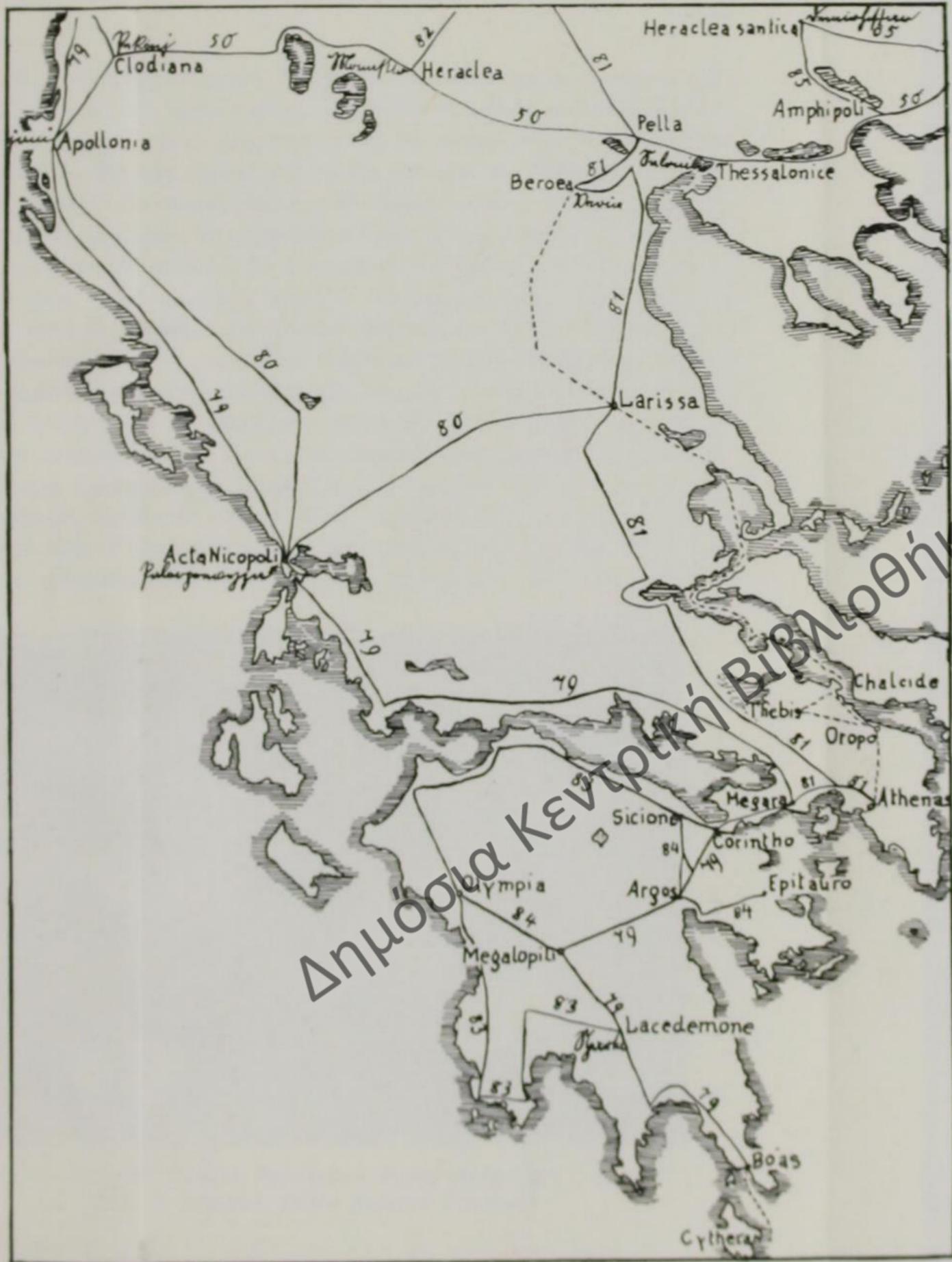
α) Τὸ «συμμαζευμένο» χωριὸ (συγκεντρώνεται ὡς σωρὸς γύρω ἀπὸ ἕνα κέν-

1. Ν. Σχινᾶς, ὅ.π., τ. Α', σ. 123.

2. G. Stadtmüller, ὅ.π., σ. 140.

3. Ἰ. Μαγτιμιανός, ὅ.π., σ. 52.

4. G. Stadtmüller, ὅ.π., σ. 149. Θ. Σπονδυλίδης, Τὰ Ζαγόρια τῆς Ἠπέιρου. Περιοδ. «Κάνιστρο», 1972, ἀρ. 2, σ. 100.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

Είχ. 11. Ρωμαϊκοί δρόμοι (κατά Konrad Miller, *Itineraria Romana*, Στουτγάρδη, 1916, σ. 561).
 Fig. 11. Roman roads (from Konrad Miller, *Itineraria Romana*, Stutgard, 1916, p. 561).

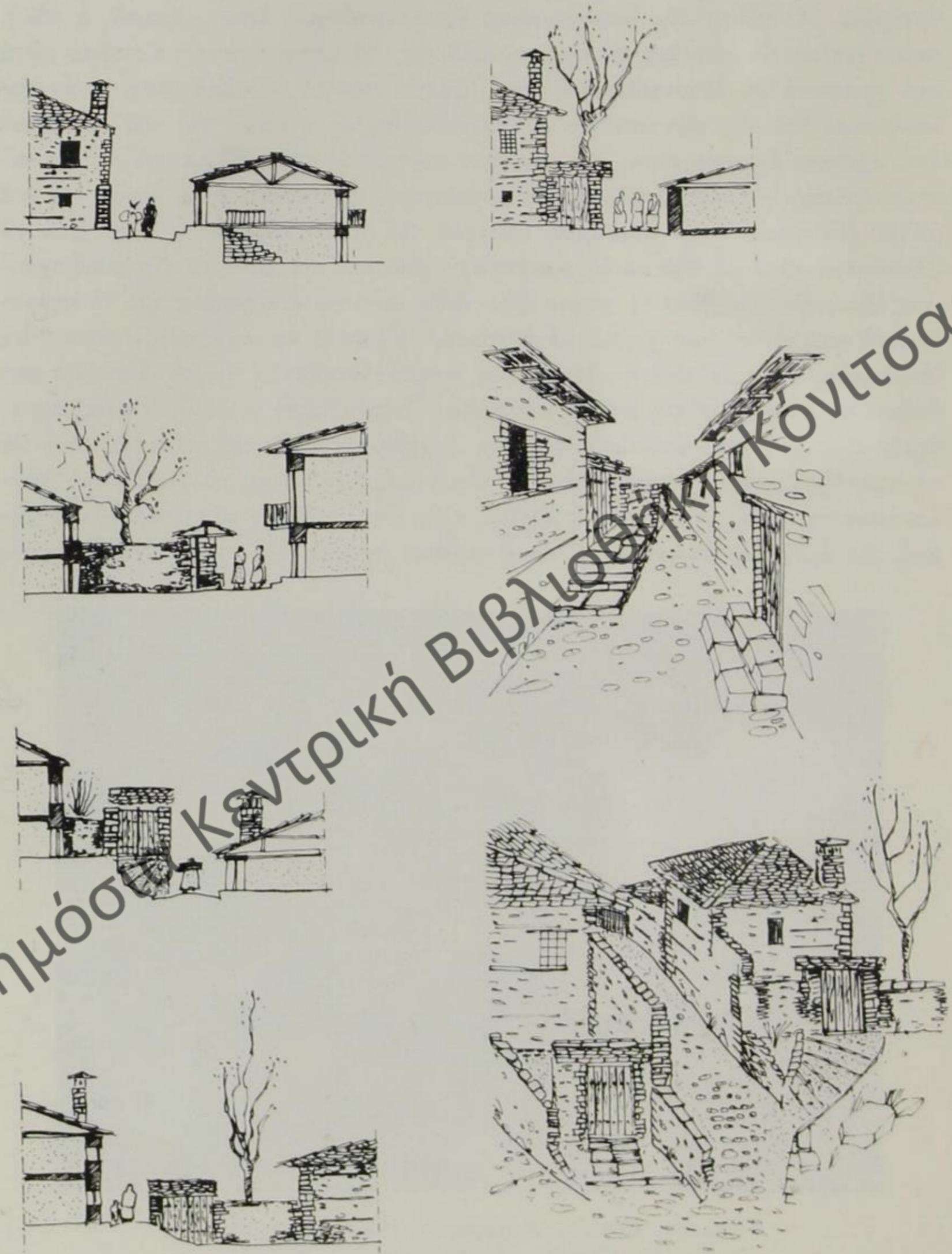
τρο) και β) τὸ «παρόδιον» χωριὸν ποὺ βρίσκεται στὴ σειρά κατὰ μῆκος μιᾶς ἀρτηρίας. Ὁ τύπος τῆς μεμονωμένης ἐγκαταστάσεως ἐνὸς χωρικοῦ, ἢ αὐλή, ποὺ σχετικὰ μὲ τὸν ἀρχικὸν σχηματισμὸν τῆς θὰ μπορούσαμε νὰ ποῦμε αὐτὰ ποὺ γράφει ὁ Ν. Μουτσόπουλος¹ στὴ μελέτη του γιὰ τὴν Σιάτιστα, «τὴν πολεοδομικὴν διάταξιν τῶν σπιτιῶν καὶ τῶν ἐλευθέρων χώρων ποὺ ἐναλλάσσονται ἀπὸ κάποιον ἀγραφο νόμον, τὴν χάραξαν πιότερον ἢ προσπάθειαν τοῦ μοναχικοῦ στρατοκόπου γιὰ μιὰν ἐπιλογὴν τοῦ μονοπατιοῦ ποὺ ἀφίνει μιὰν ἀνάσα γιὰ μιὰ ματιὰ ἕνα γύρω στὴν παράξενη ὁμορφιὰ τοῦ κακοτράχαλου τόπου. Καὶ τὰ μονοπάτια αὐτὰ μὲ τὸν καιρὸ φράχτηκαν γύρω μὲ τὶς μάντρες τῆς μακροχρόνιας ἰδιοκτησίας», δίνει τὸ χωριουδάκι (ἄθροισμα αὐλῶν) καθὼς καὶ τὸ πολεοδομικὰ σημαντικότερον χωριὸν μὲ διάφορες ἐμφανεῖς κοινόχρηστες λειτουργίες (ἐκκλησία, πλατεία κτλ.). Παρόμοια σχηματίστηκε τὸ χωριὸν Γαναδιῶν ποὺ ἀνήκει στὸν «συμμαζευμένον» ἢ «συγκεντρωμένον» τύπον χωριοῦ. Ὅπως παρατηρήσαμε, μιὰ κυκλοφοριακὴ ἀρτηρία ἀρχίζοντας ἀπὸ τὴν πλατεία, ποὺ θὰ τὴ μελετήσουμε, καταλήγει πάλιν σ' αὐτὴν περιβάλλοντα τὸ χωριὸν ποὺ συγκεντρώνεται μέσα σ' αὐτὴν καὶ κυρίως πρὸς τὴ μεριὰ τῆς πλατείας. Κατὰ μῆκος τῆς ἀρτηρίας ὑπάρχουν οἱ κοινόχρηστες βρύσες (εἰκ. 12). Σχεδὸν παρό-

Εἰκ. 12. Γαναδιῶν. Κοινόχρηστη Βρύση (Μαιρατινό).

Fig. 12. Ganadio. Public fountain (Biratno).

1. Ν. Μουτσόπουλος, ὁ.π., σ. 40.

Εἰκ. 13. Διάφορες περιπτώσεις πὸν τὸ σπίτι «βλέπει» στὴν κυκλοφοριακὴ ἀρτηρία.
 Fig. 13. Some cases in which the front part of the house faces the main street.

μοιο πολεοδομικό σχηματισμό παρουσιάζει ή Μεσαριά και τὸ Μοναστήρι, μόνο πὸ τὸ σχῆμα τῆς κλειστῆς κυκλοφοριακῆς ἀρτηρίας τείνει πρὸς τὴν ἑλλειψη. Ἀπὸ τὴ βασικὴ αὐτὴ κυκλοφοριακὴ ἀρτηρία, πὸ ἀναφέραμε πῶ πάνω, ξεκινοῦν οἱ δρομίσκοι πὸ ἐξυπηρετοῦν τὰ διάφορα οἰκοδομικά, θὰ λέγαμε σήμερα, συστήματα, τὰ ὁποῖα ἀποτελοῦν καὶ τὴ συνοικία στὴν κλίμακα βέβαια τοῦ χωριοῦ. Ἡ συνοικία παίρνει συνήθως τὸ ὄνομα τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς φάρας, πὸ εἶναι ὅλοι συγγενεῖς. Ἔτσι ἔχουμε στὸ Γαναδιὸ συνοικίες ἢ μαχαλάδες, ὅπως Τσανάδες, Παπαῖνοι, Ξυναῖοι, Ξανθεοί, Πορφυράδες, στὴ Μεσαριά τοὺς Γιουγιάδες, Σιαρφάδες, Νταλάδες, Λιτσάδες. Ἡ ἐκκλησία, ἐπειδὴ τὸ χωριὸ εἶναι μικρὸ, δὲν καθόριζε τὰ ὅρια μιᾶς συνοικίας¹. Ὑπάρχει ἡ κεντρικὴ ἐκκλησία πὸ εἶναι φτιαγμένη γιὰ τὶς ἀνάγκες ὅλης τῆς μικρῆς κοινότητας καὶ ἐξωκλήσια διασκορπισμένα παντοῦ, φτιαγμένα μὲ εὐλάβεια καὶ πίστη. Ὁ τρόπος πὸ τὸ σπίτι «βλέπει» στὴν κεντρικὴ ἀρτηρία εἶναι διάφορος καὶ ἐξαρτᾶται κυρίως ἀπὸ τὴ μορφολογία τοῦ ἐδάφους. Ἐπισημάνουμε διάφορες περιπτώσεις (εἰκ. 13).

II. ΜΟΡΦΟΛΟΓΙΑ ΤΟΥ ΣΠΙΤΙΟΥ

1. ΤΟ ΣΠΙΤΙ - ΤΥΠΟΛΟΓΙΑ ΤΟΥ

Ἀπὸ παλαιὰ ὑποστηρίζεται ὅτι οἱ τύποι τῶν ἀστικῶν σπιτιῶν στὴν Ἡπειρο, «νοικοκυρόσπιτα» ἢ ἀκόμη καὶ «ἀρχοντόσπιτα», εἶχαν γιὰ πρότυπο λειτουργίας τῆς κατόψεώς τους τὸ «λαϊκὸ» παραδοσιακὸ ἠπειρωτικὸ σπίτι². Τὸ «λαϊκὸ» σπίτι στὴν Ἡπειρο ἀποτελοῦνταν συνήθως ἀπὸ δύο ὀρόφους, τὸ «ἀνώγι» ἢ «ἀνώρι» καὶ τὸ «κατώγι» ἢ «κατώρι». Στὸν κάτω ὀροφο βρίσκονταν οἱ ἀποθηῆκες καὶ ὁ χώρος γιὰ τὰ ζῶα· στὸ «ἀνώγι» ὑπῆρχε μικρὸ «προστώο», ὁ ἥλιακὸς καὶ δύο δωμάτια γιὰ κατοικία (πρβλ. σκαρίφημα Α. Ζάχου, εἰκ. 14). Ἡ διάκριση σὲ σπίτια «λαϊκὰ» καὶ «ἀρχοντικὰ» διατηρήθηκε καὶ στὰ νεώτερα³ χρόνια. Ὁ ἀπλούστερος τύπος τοῦ «λαϊκοῦ» σπιτιοῦ στὴν περιοχὴ τῆς Μόλιστας εἶναι ὁ ὀρθογώνιος μὲ τὸ μακρὸ τμήμα τῆς κατόψεώς του συνήθως γυρισμένο ἀντίκρυ στὸ ὑποτυπῶδες ὀδικὸ δίκτυο, ἀνεξάρτητα πρὸς τὸν προσανατολισμό.

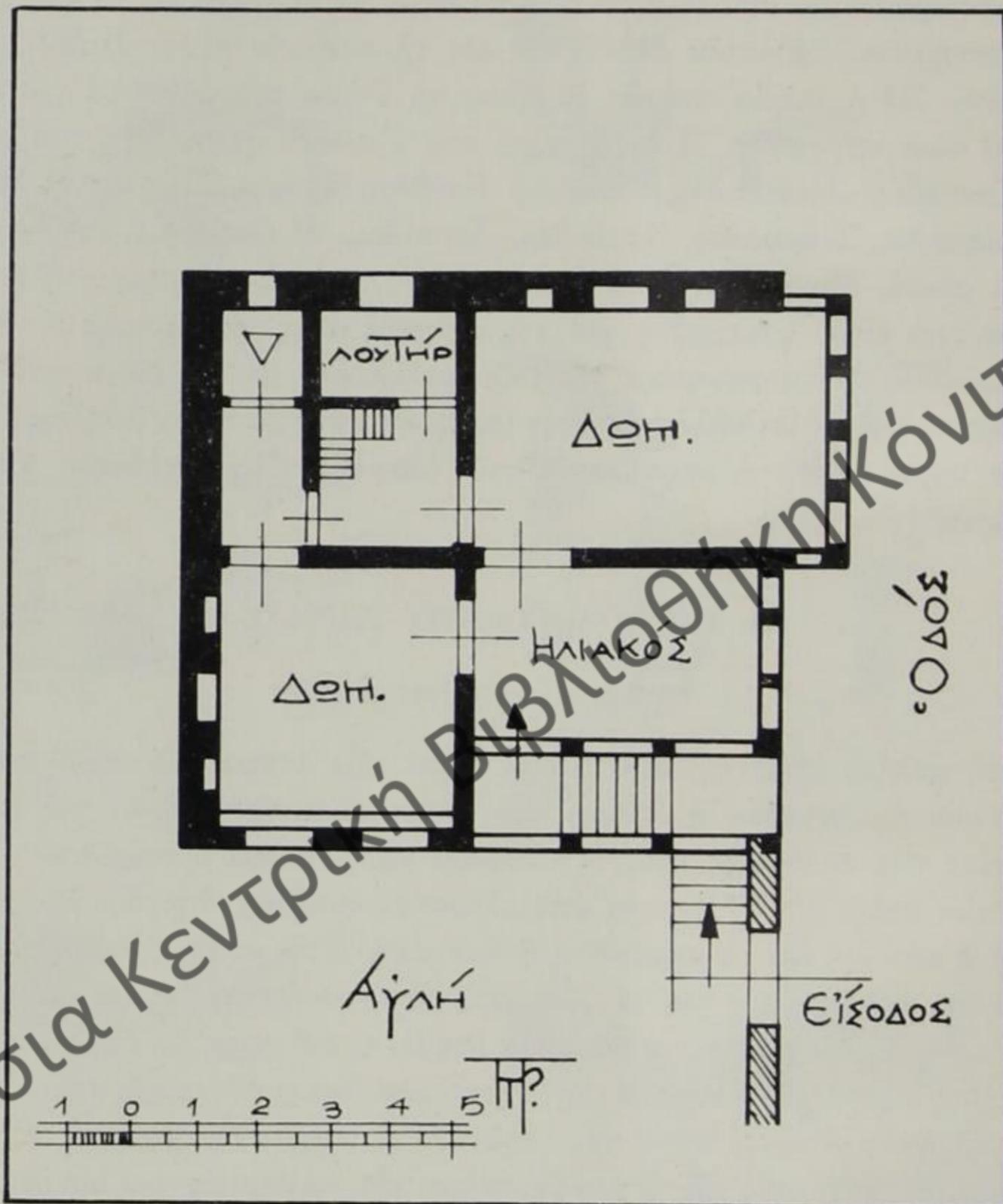
Ἀφοῦ μποῦμε ἀπὸ τὴν αὐλόπορτα, ἢ ὁποῖα εἶναι τὸ μορφολογικὸ στοιχεῖο τοῦ σπιτιοῦ πὸ ἀνήκει στὸ δρόμο, βρίσκουμε τὴν πλακόστρωτη αὐλὴ μὲ

1. Ν. Μουτσόπουλος, Ἡ λαϊκὴ ἀρχιτεκτονικὴ τῆς Βεροίας. Ἀθήνα, 1967, σ. 47. Τοῦ ἴδιου, Μακεδονικὴ ἀρχιτεκτονικὴ, σ. 163.

2. Ἀρ. Ζάχος, Ἀρχιτεκτονικὰ σημειώματα Ἰωαννίνων. Ἡπ. Χρ., τ. 3, 1928, σ. 298.

3. Β. Χαρίσης, Τὸ ἐλληνικὸ λαϊκὸ σπίτι. Ἀθήνα, 1960, σ. 236.

τὰ βοηθητικά παραρτήματα τοῦ σπιτιοῦ, ὅπως φούρνο, ὑπόστεγο, «χαλὲ» (ἀποχωρητήριο) καὶ σὲ μερικά τὸ «καζαναριὸ» (χῶρο ὅπου ἀπόσταζαν τὰ στέμφυλα γιὰ νὰ βγάλουν τὴ ρακὴ). Ἡ αὐλόπορτα συνήθως ἔχει εὐθύγραμμο

Εἰκ. 14. «Κάτοψις μικρῆς οἰκίας» (κατὰ Ἀρ. Ζάχο, Ἀρχιτεκτονικά σημειώματα Ἰωαννίνων. Ἡπ. Χρ. 3, 1928, σ. 299).

Fig. 14. Last floor plan of a small house (from A. Zachos, Architectural Writings. Ioannina. Ep. Chronicles 3, 1928, p. 299).

ξύλινο ὑπέρθυρο, ὅπου στηρίζεται ἡ δίριχτη στέγη ἀπὸ σχιστόπλακες. Στὴ βᾶση της δύο χτιστὰ πεζούλια χρησιμεύουν γιὰ νὰ κάθωνται καὶ νὰ κουβεντιάζουν οἱ γυναῖκες. Τὸ «ἀνώγι», πού προορίζεται κυρίως γιὰ κατοικία, περιλαμβάνει χώρους πού ἡ ἀναλυτικὴ ὀνομασία τους εἶναι: ἡ «κρεβάτα», μέγας χῶρος, γιὰ συγκεντρώσεις, τὴ συναντοῦμε μόλις βγοῦμε ἀπὸ τὴν ξύλινη σκάλα· ὁ «ὄντάς»,

δωμάτιο υποδοχῆς χειμωνιάτικο ἢ καλοκαιρινὸ συνήθως μὲ τζάκι· τὸ «μαντζά-
το», πού εἶναι τὸ ζεστὸ χειμωνιάτικο δωμάτιο μὲ τζάκι· ἢ «γωνιά» πού εἶναι
τὸ καθημερινὸ δωμάτιο καὶ ἐκεῖ ὅπου μαγειρεύουν καὶ τρῶνε. Ἐπίσης στὸ
ὑπόγειο ὑπάρχει τὸ «κατώι» γιὰ τὰ ζῶα, τὸ «κελάρι», πού εἶναι ἡ ἀποθήκη
τροφίμων, καὶ ἡ «μπίμσα», μιὰ θολωτὴ ἀποθήκη κρασιῶν πού παλαιότερα
χρησιμοποιοῦνταν καὶ ὡς κρυψώνα. Ἀπὸ τὴ μελέτη τῆς κατόψεως τῶν πα-
λαιότερων σπιτιῶν πού σώζονται ἀκόμη στοὺς τρεῖς οἰκισμοὺς διακρίναμε
τρεῖς διαφορετικοὺς τύπους¹:

Τὸν ὀρθογώνιο πλατυμέτωπο.

Μὲ κάτοψη σὲ σχῆμα Γ.

Μὲ κάτοψη σὲ σχῆμα Γ καὶ μὲ προεξοχὴ στὴν ἐσωτερικὴ γωνία (δωμάτιο).

Ἀπὸ αὐτοὺς ὁ πρῶτος τύπος ἀνήκει καθαρὰ στὴν κατηγορία τῶν λαϊ-
κῶν σπιτιῶν, ἐνῶ ὁ δεῦτερος καὶ ὁ τρίτος στὴν κατηγορία τῶν ἀρχοντόσπιτων.

2. ΛΑΪΚΑ ΣΠΙΤΙΑ

α. Τὸ σπίτι τῆς Ταρσίτσας Παπαχρήστου στὸ Γαλαδιὸ (εἰκ. 15)

Εἶναι ἓνα ἀπλὸ ὀρθογώνιο, πού ἔχει καὶ «κατώι» γιὰ τὰ ζῶα. Ἡ λίθινη
ἐξωτερικὴ σκάλα ὀδηγεῖ σ' ἓνα διάδρομο. Ἀριστερὰ καὶ δεξιὰ βρίσκονται ὁ
«ὄντάς» καὶ ἡ «γωνιά» μὲ τζάκι.

β. Τὸ σπίτι τοῦ Σκούρα στὸ Γαλαδιὸ (εἰκ. 16)

Εἶναι τῆς ἴδιας κατόψεως, μόνο πού ὁ διάδρομος γίνεται μεγαλύτερος.

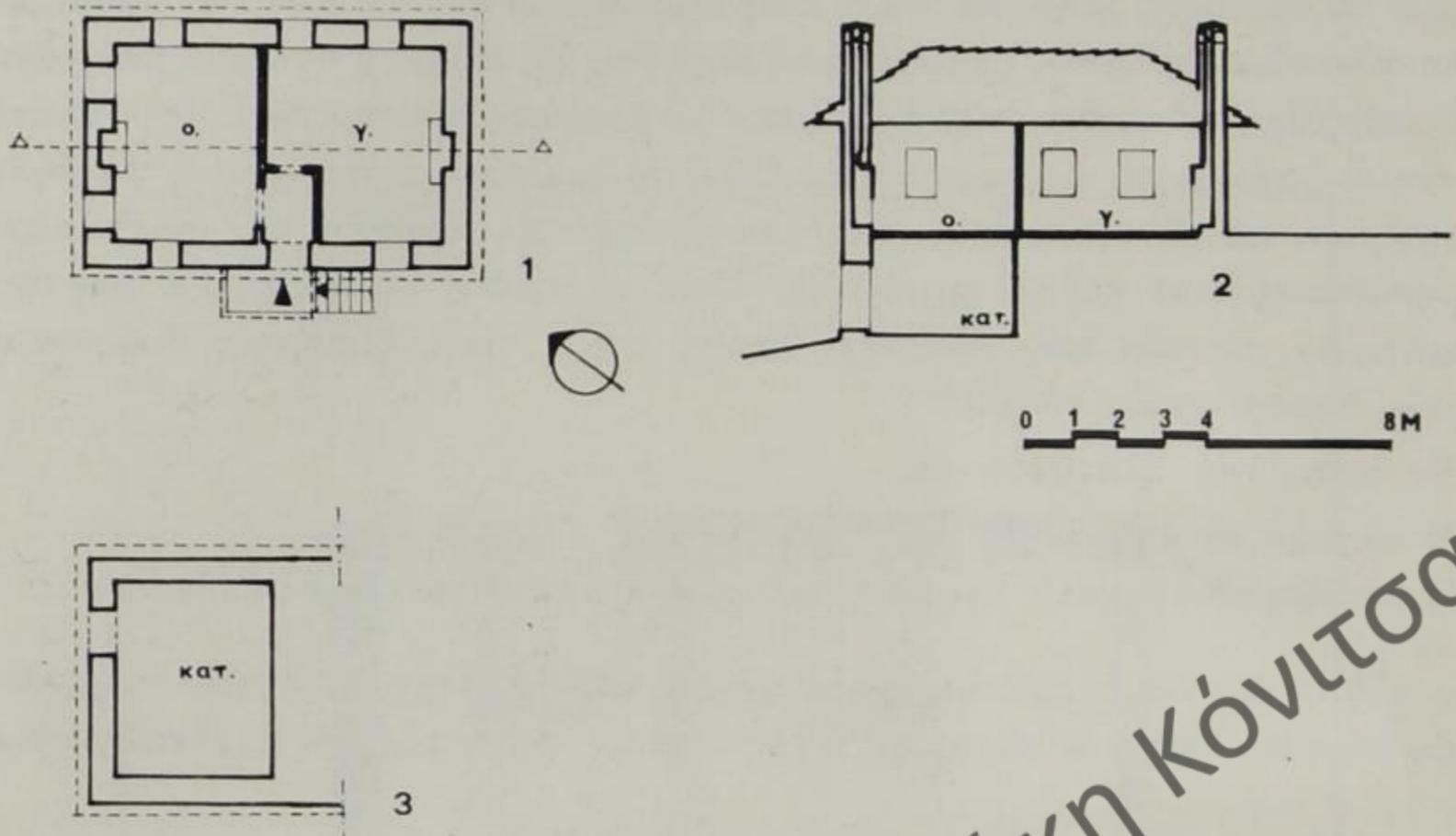
γ. Τὸ σπίτι τοῦ Τιμόθεου στὸ Μοναστήρι (εἰκ. 17)

Εἶναι τῆς ἴδιας κατόψεως μόνο πού, ἐπειδὴ αὐξήθηκαν τὰ μέλη τῆς οἰκο-
γένειας, οἱ ἰδιοκτῆτες ἀναγκάστηκαν νὰ τὸ κάμουν διπλὸ μὲ μεσοτοιχία ἐνδιά-
μεσα. Στὴ ΒΑ γωνία προστέθηκε καὶ μιὰ κεραία, χῶρος ἀπαραίτητος γιὰ τοὺς
ἀργαλειοὺς (εἰκ. 18). Στὸ ἰσόγειο εἶναι τὸ «κατώι» γιὰ τὰ ζῶα.

δ. Τὸ σπίτι τοῦ Παπαδάμου στὸ Μοναστήρι (εἰκ. 19)

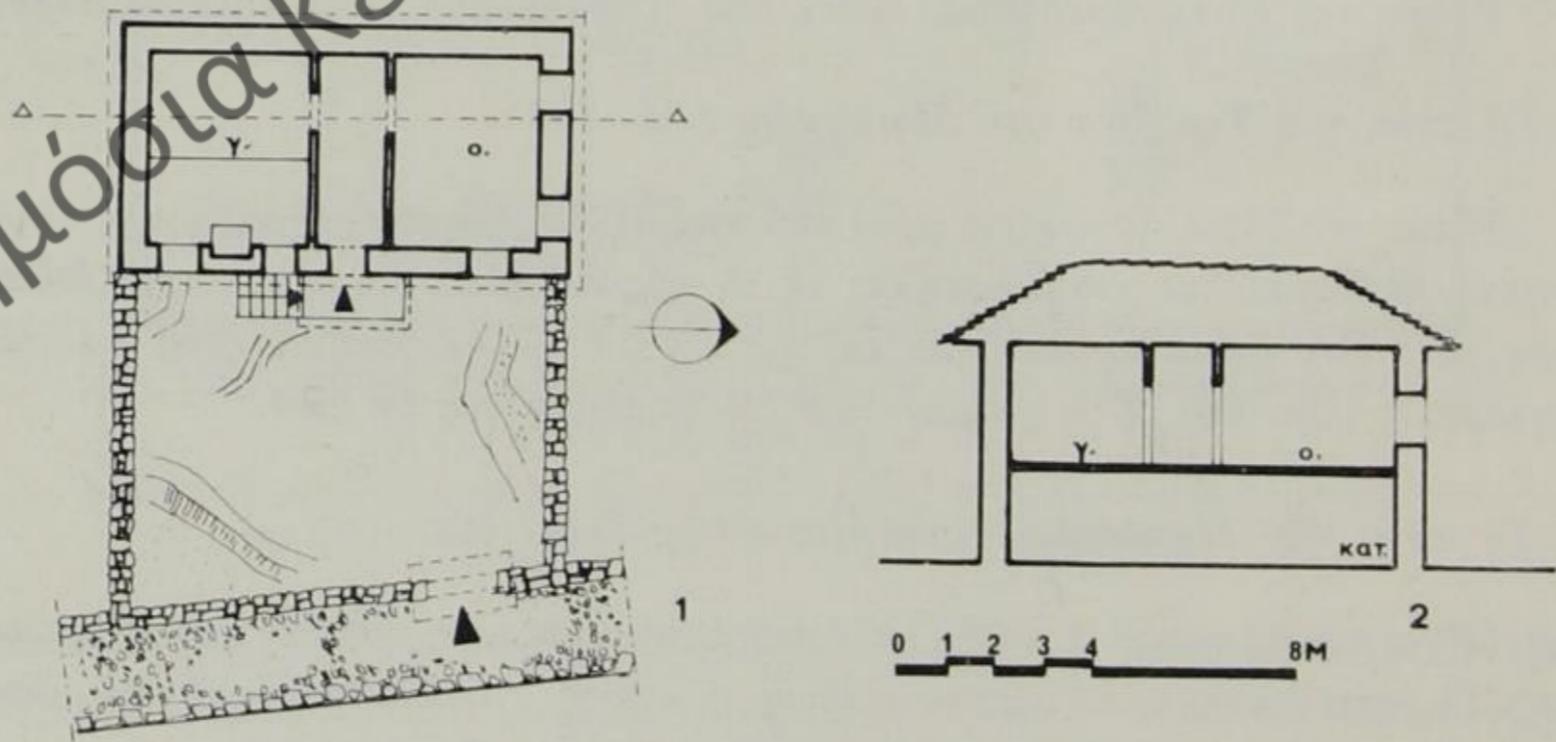
Ἔχει μιὰ ἀκανόνιστη αὐλή, ἀπ' ὅπου μπαίνουμε κατ' εὐθειᾶν στὸ «μαντσά-
το». Τὸ σπίτι καλύπτεται ἀπὸ μονόριχτη στέγη, πού δημιουργεῖ ἀπὸ κάτω
τὴ «λιάσα», χῶρο γιὰ ἀποθήκη. Στὸ «κατώι» εἶναι τὰ ζῶα.

1. Θ. Σπονδυλίδης, ὁ.π., σ. 102.

Εἰκ. 15. Γαναδιό. Σπίτι τῆς Τ. Παπαχρήστου. 1. κάτοψη ἰσογείου. 2. τομὴ κατὰ μῆκος. 3. κάτοψη ἡμιυπογείου.

Fig. 15. Ganadio. T. Parachristos's house. 1. last floor plan. 2. longitudinal section. 3. plan of the semibasement.

Εἰκ. 16. Γαναδιό. Σπίτι τοῦ Σκούρα. 1. κάτοψη ἰσογείου. 2. τομὴ κατὰ μῆκος.

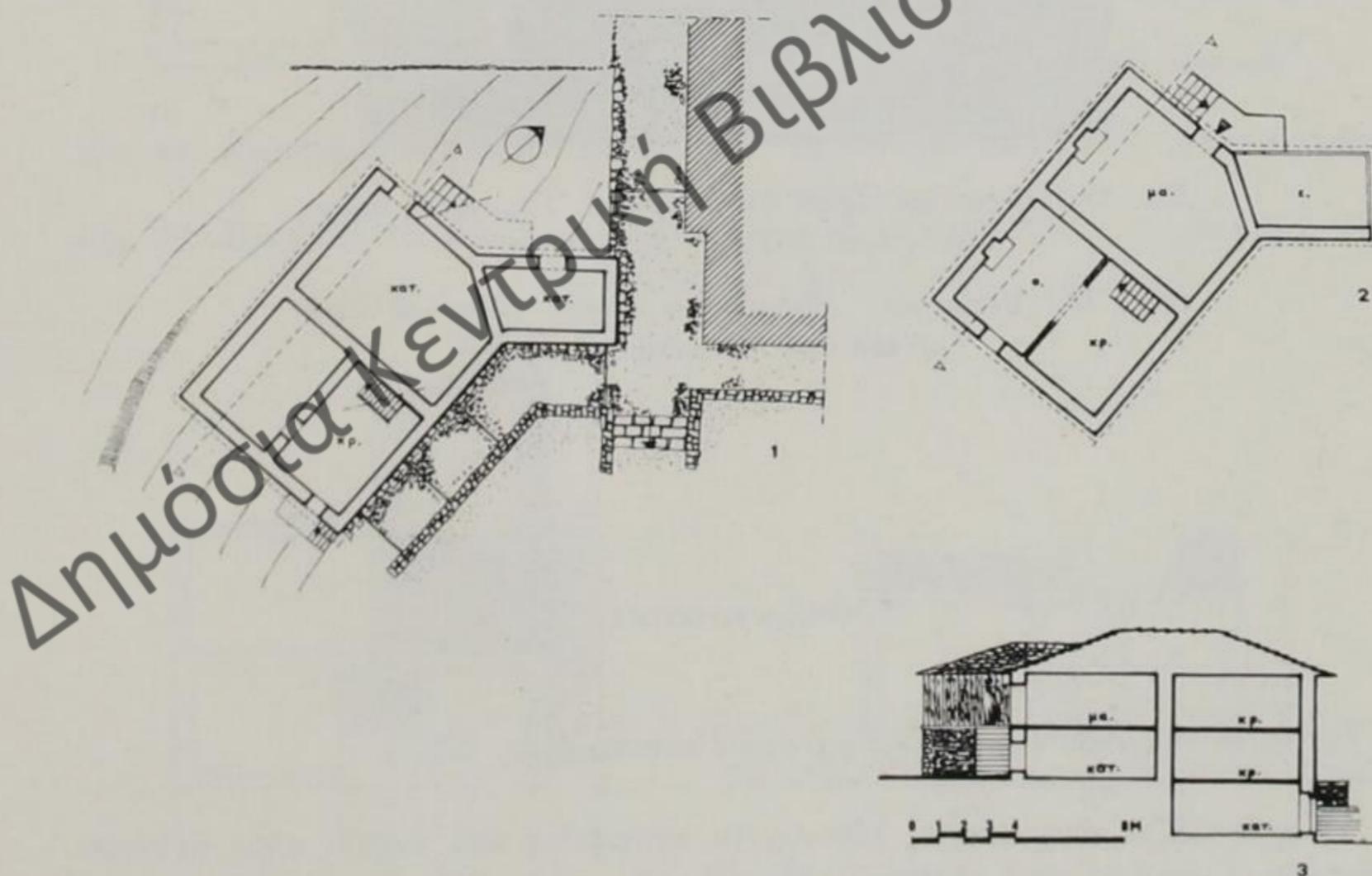
Fig. 16. Ganadio. Scouras's house. 1. last floor plan. 2. longitudinal section.

ε. Τὸ σπίτι τοῦ Δημήτρη Ε. Ἀργιάνη στὴ Μεσαριὰ (εἰκ. 20)

Ἀποτελεῖται βασικὰ ἀπὸ δύο σπίτια. Τὸ παλαιότερο εἶναι ἕνας χώρος μόνο, ἡ «γωνιά», καὶ κολλάει στὴ βορινὴ πλευρὰ τοῦ μεταγενέστερου. Ἡ διάταξη τῶν χώρων εἶναι ἡ ἴδια, μόνο πὺ ἔχουμε μία εὐρύχωρη εἴσοδο «πλακοστρωμένη».

ζ. Τὸ σπίτι τοῦ Χαλούδη στὴ Μεσαριὰ (εἰκ. 21)

Χτισμένο ἀνάμεσα στὰ 1850 - 1860, ἔχει ἕναν εὐρὺ χώρο ὑποδοχῆς καὶ τετραγωνισμένη αὐλή, ὅπως ἐπίσης καὶ τὴ γνωστὴ «μπίμσα», στὴν ὁποία μπαίνει κανεὶς ἢ ἀπὸ ξεχωριστὴ ἐξωτερικὴ εἴσοδο ἢ ἐσωτερικὰ ἀπὸ τὴν «γκλαβανή». Ὁ τύπος αὐτὸς εἶναι πολὺ ἀπλὸς στὴν κατασκευὴ του καὶ στὴ λειτουργικὴ διάρθρωση τῶν χώρων του, προορισμένος νὰ καλύπτῃ τὶς ἀνάγκες ἑνὸς μικρογεωκτηνοτρόφου.

Εἰκ. 17. Μοναστήρι. Σπίτι τοῦ Τιμόθεου. 1. κάτοψη ἰσογείου. 2. κάτοψη ὀρόφου.
3. τομὴ κατὰ μῆκος.

Fig. 17. Monastiri. Timotheos's house. 1. plan of the ground floor. 2. plan of a story.
3. longitudinal section.

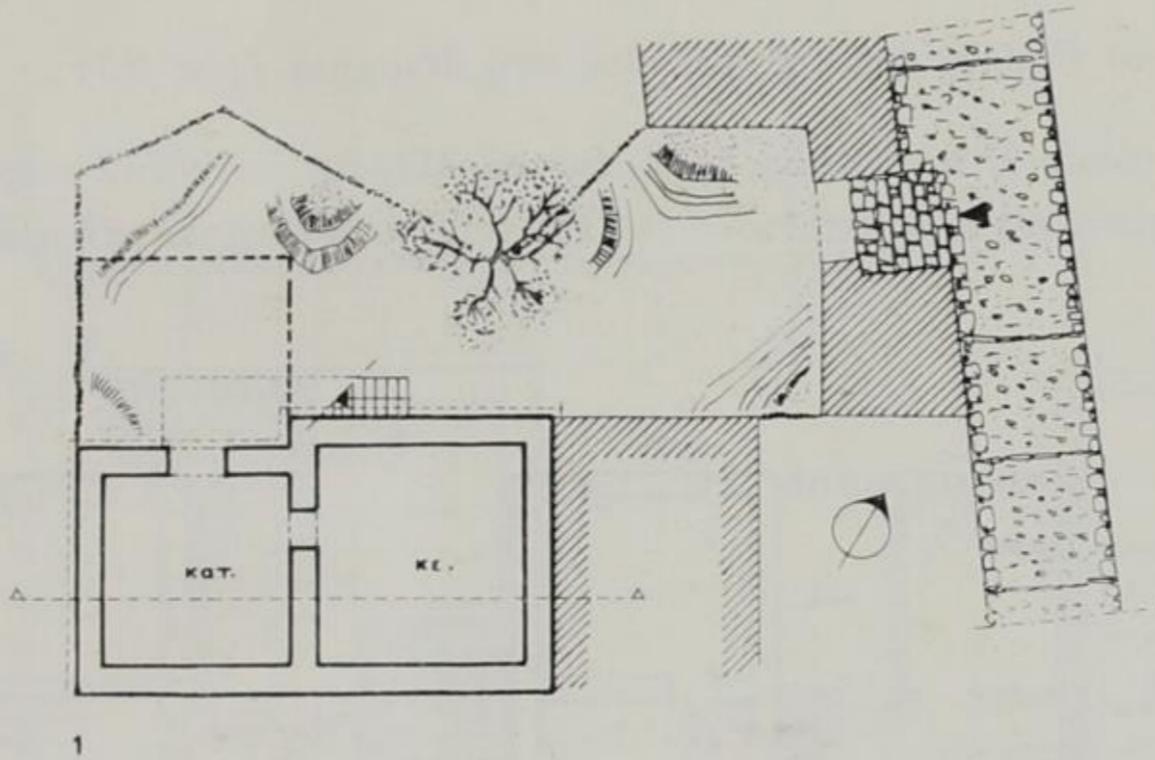
Εἰκ. 18. Μοναστήρι. Σπίτι τοῦ Τιμόθεου. Ἐξωτερικὴ ἄποψη τοῦ χώρου γιὰ τοὺς ἀργαλειούς.

Fig. 18. Monastiri. Timotheos's house. External view of the loom housing space.

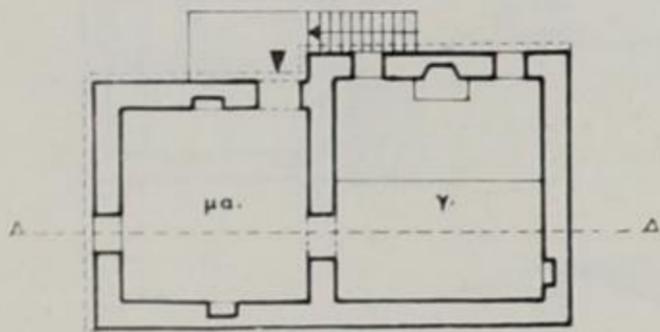
3. ΑΡΧΟΝΤΟΣΠΙΤΑ

α. Τὸ σπίτι τοῦ Χρίστου Πορφύρη στὸ Γαναδιὸ (εἰκ. 22)

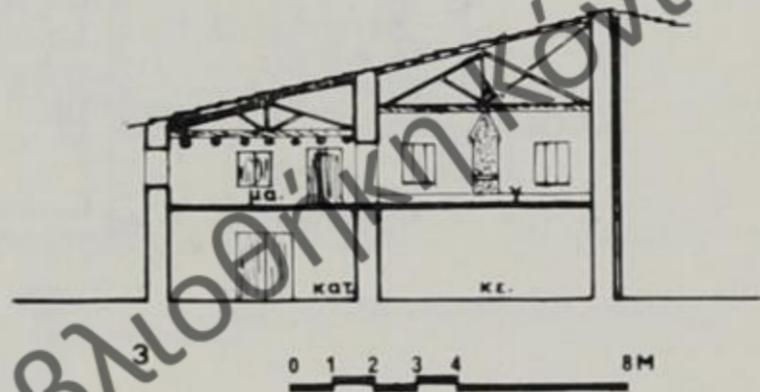
Παρουσιάζει πληρέστερη λειτουργία κατόψεως καὶ ἀνήκει στὸν δεύτερο τύπο, ὅπου στὴ μιὰ πλευρὰ ἀναπτύσσεται μιὰ κεραία. Ἡ εἴσοδος τοῦ σπιτιοῦ μετὰ τὴν αὐλή βρίσκεται σχεδὸν στὴν ἐσωτερικὴ γωνία τοῦ Γ. Οἱ χώροι του εἶναι εὐρύχωροι, εἰδικότερα ἡ «κρεβάτα», ἔνδειξη οἰκονομικῆς ἐπάρκειας τοῦ τοῦ ἰδιοκτήτη.

1

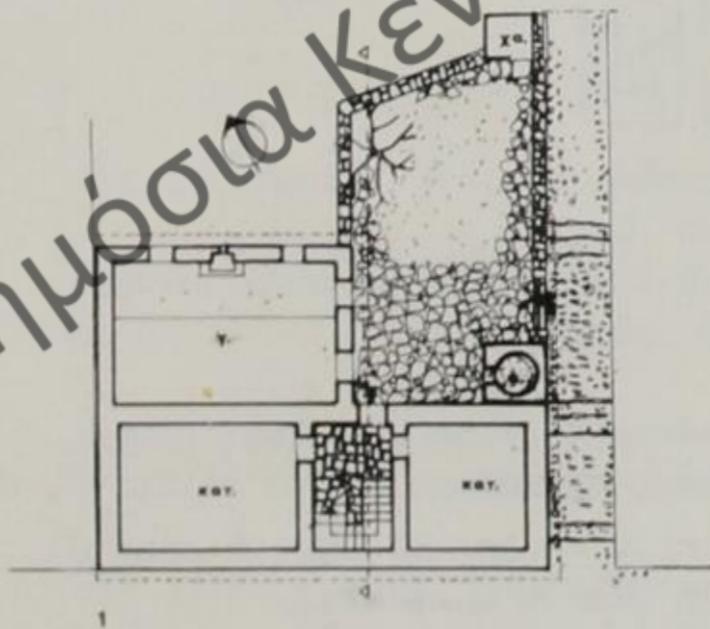
2

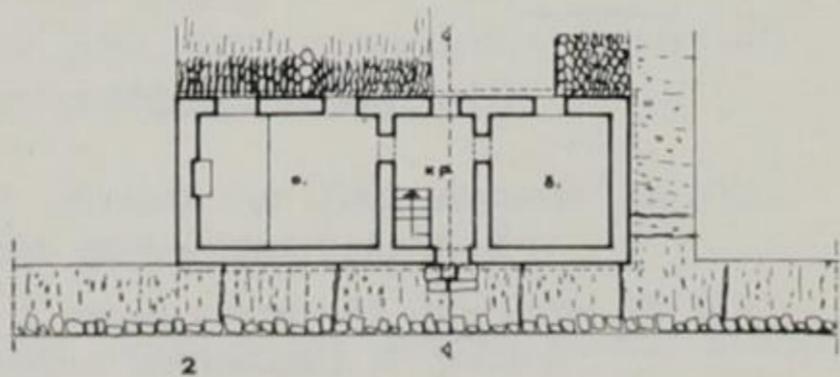
3

Εικ. 19. Μοναστήρι. Σπίτι του Παπαδάμου. 1. κάτοψη ισογείου. 2. κάτοψη όρόφου.
3. τομή κατά μήκος.

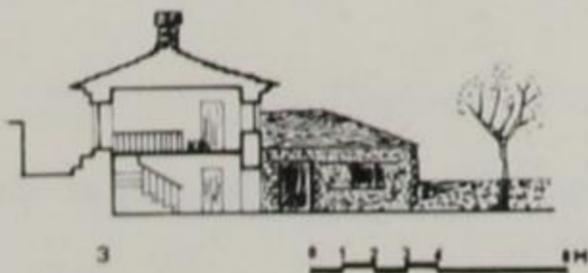
Fig. 19. Monastiri. Papadamos's house. 1. plan of the ground floor. 2. plan of a story.
3. longitudinal section.

1

2

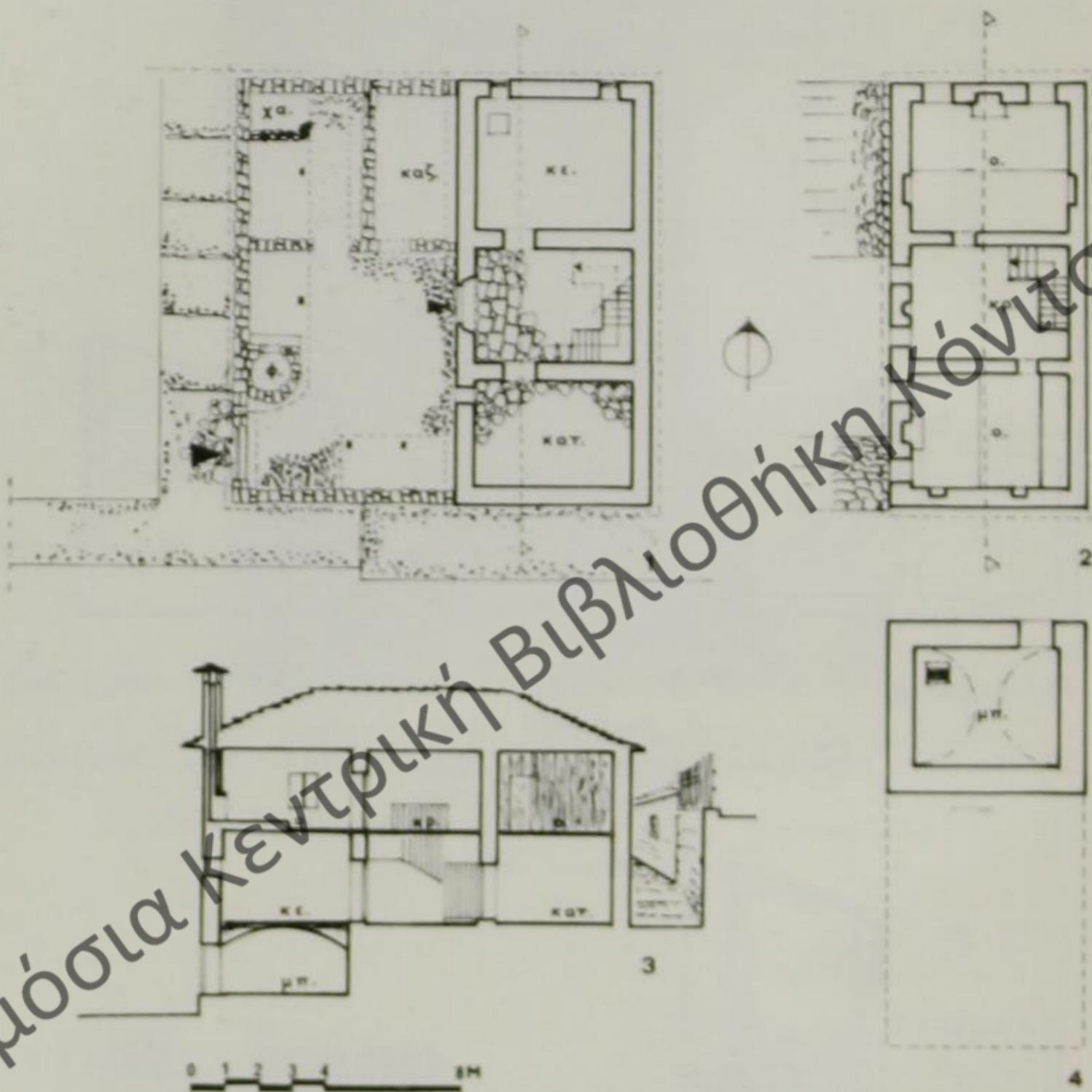
3

Εικ. 20. Μεσαριά. Σπίτι του Δ. Ε. Αργιάνη. 1. κάτοψη ισογείου. 2. κάτοψη όρόφου. 3. τομή κατά πλάτος.

Fig. 20. Messaria. D. E. Argianis's house. 1. plan of the ground floor. 2. plan of a story.
3. transverse section.

β. Τὸ σπίτι τοῦ Βασίλη Νικᾶ ἢ Κολοβοῦ στὴ Μεσσαριὰ (εἰκ. 23)

Ἐπίσης τύπου Γ κατόψεως, χτισμένο τὸ Μάρτιο τοῦ 1752 παρουσιάζει τὴν εἰδική περίπτωση πού ἡ εἴσοδος τοῦ σπιτιοῦ τοποθετεῖται στὴ μιὰ κεραία.

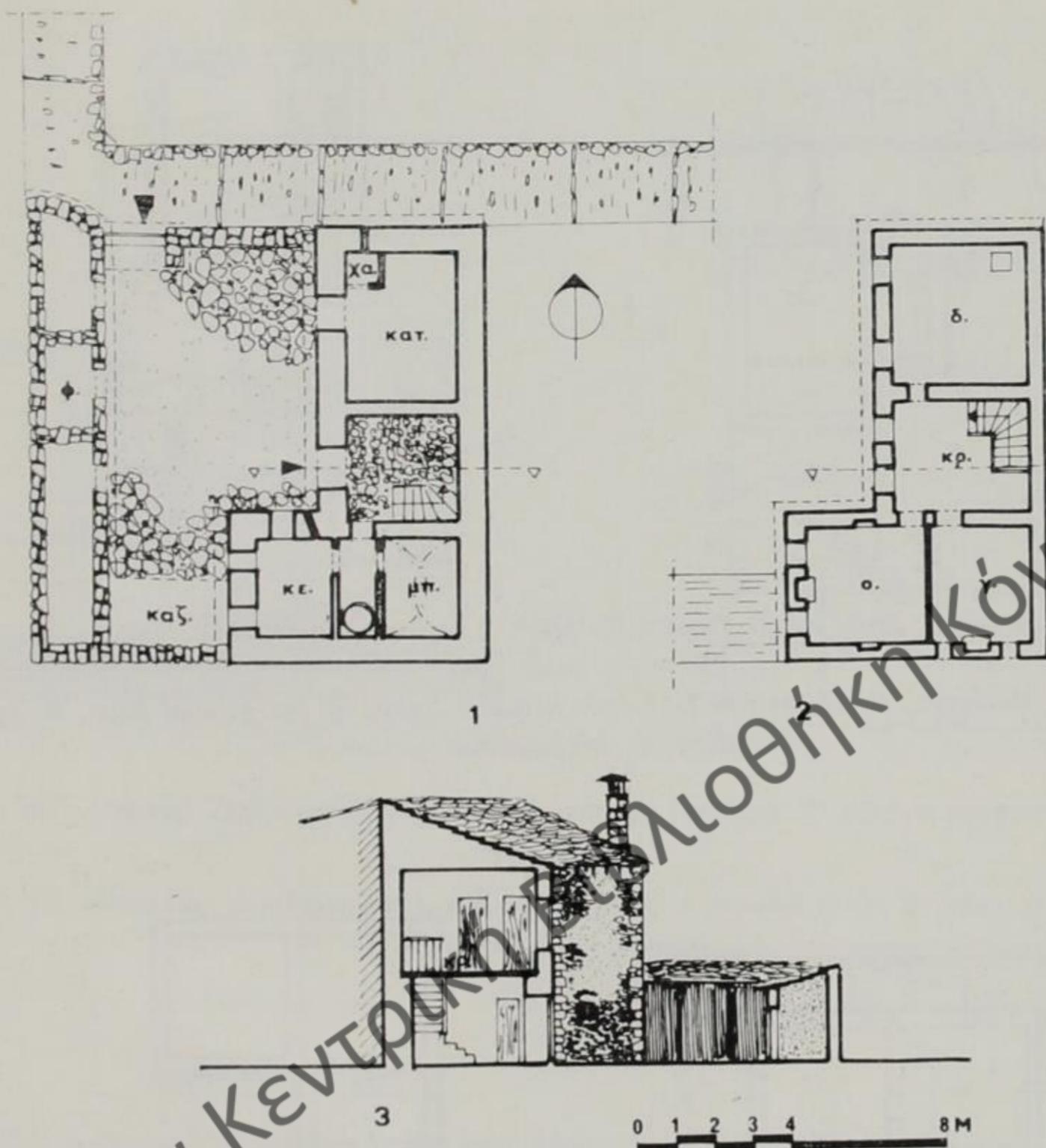

Εἰκ. 21. Μεσσαριά. Σπίτι τοῦ Χαλοῦδη. 1. κάτοψη ἰσογείου. 2. κάτοψη ὀρόφου.
3. τομὴ κατὰ μῆκος. 4. κάτοψη «μπίμσας».

Fig. 21. Messaria. Haloudis's house. 1. plan of the ground floor. 2. plan of a story. 3. longitudinal section. 4. plan of a «bimsa».

γ. Τὸ σπίτι τοῦ Ζήκου στὸ Γαναδιὸ (εἰκ. 24)

Ὅμοίως τύπου Γ κατόψεως, ὅπου ἡ εἴσοδος τοῦ σπιτιοῦ βρίσκεται στὸ ἄκρο τοῦ Γ ἐξαιτίας τῆς στενότητος τοῦ οἰκοπέδου.

Εἰκ. 22. Γαναδιό. Σπίτι τοῦ Πορφύρη. 1. κάτοψη ἰσογείου. 2. κάτοψη ὀρόφου.
3. τομὴ κατὰ πλάτος.

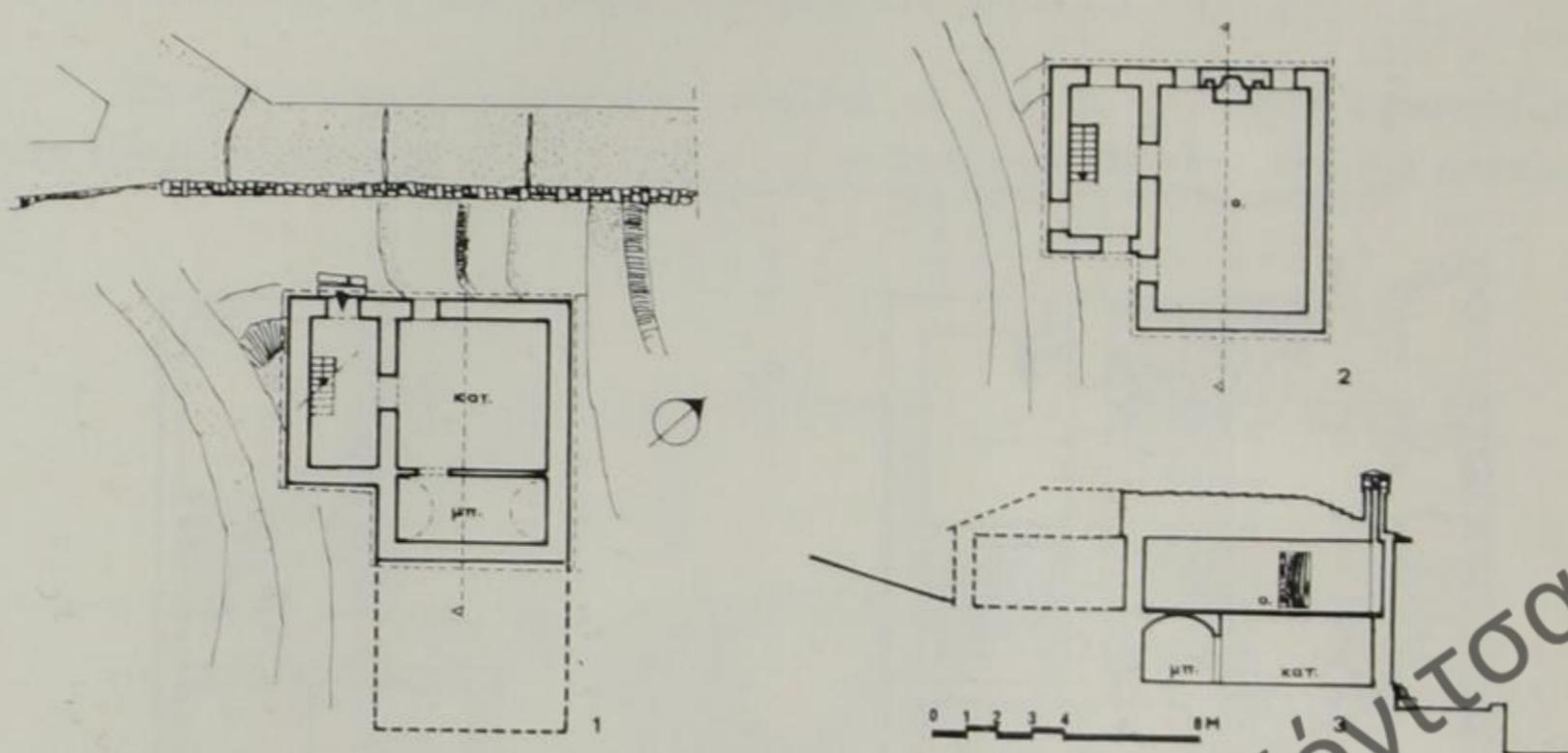
Fig. 22. Ganadio. Porphyris's house. 1. plan of the ground floor. 2. plan of a story. 3. transverse section.

δ. Τὸ σπίτι τοῦ Ἀναστασίου Νάτσιου στὸ Γαναδιό (εἰκ. 25)

Ὁ χώρος ὑποδοχῆς παρουσιάζεται μεγαλύτερος μεταβάλλοντας ἐλαφρὰ τὴ Γ κάτοψη. Ἐπίσης τὸ «μαντζάτο» εἶναι στὸ ἰσόγειο.

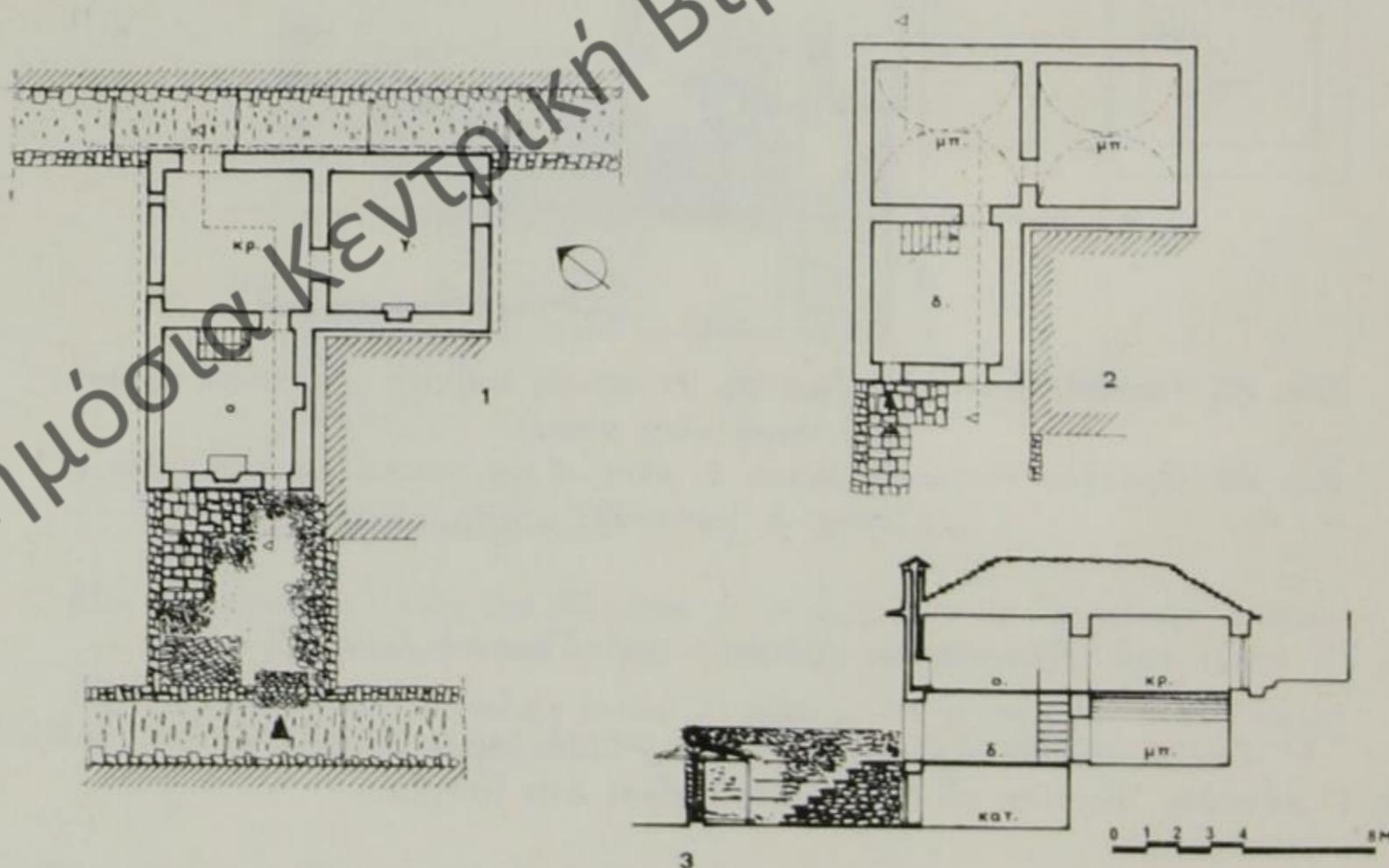
ε. Τὸ σπίτι τοῦ Γιούσου στὸ Μοναστήρι (εἰκ. 26)

Μὲ τὴν αὐξηση τῆς οἰκογένειας ἡ Γ κάτοψη τοῦ σπιτιοῦ ἔγινε σχήματος Τ (εἰκ. 28).

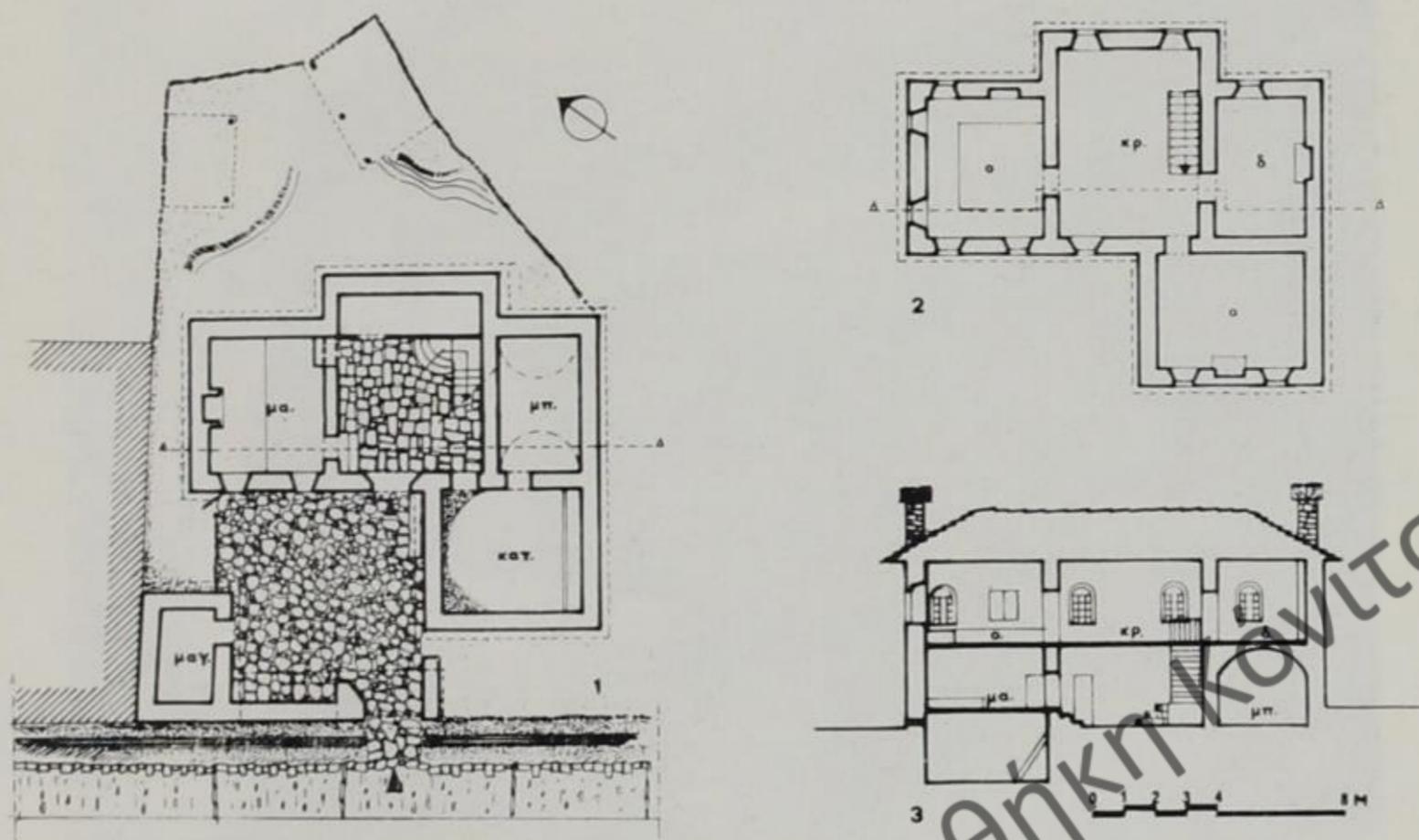
Εἰκ. 23. Μεσσαριά. Σπίτι τοῦ Β. Νικᾶ ἢ Κολοβοῦ. 1. κάτοψη ἰσογείου. 2. κάτοψη ὀρόφου.
3. τομὴ κατὰ μῆκος.

Fig. 23. Messaria. B. Nicas's or Colovos's house. 1. plan of the ground floor. 2. plan of a story. 3. longitudinal section.

Εἰκ. 24. Γαναδιό. Σπίτι τοῦ Ζήκων. 1. κάτοψη ὀρόφου. 2. κάτοψη ἰσογείου. 3. τομὴ κατὰ
μῆκος.

Fig. 24. Ganadio. Zecos's house. 1. plan of a story. 2. plan of the ground floor. 3. longitudinal section.

Εικ. 25. Γαναδίο. Σπίτι του Α. Νάτσιου. 1. κάτοψη ισόγειου. 2. κάτοψη όροφου. 3. τομή κατά μήκος.

Fig. 25. Ganadío. A. Natsios's house. 1. plan of a ground floor. 2. plan of a story. 3. longitudinal section.

ζ. Τὸ σπίτι τοῦ Παπαχρηστίδη στὸ Μοναστήρι (εἰκ. 29)

Εἶναι ὅμοιο μὲ τὸ σπίτι τοῦ Γιούσου (ε).

Τέλος ἔχουμε καὶ τὸν τρίτο τύπο τῆς κατηγορίας τῶν Ἀρχοντόσπιτων ὅπου ἡ ἐσωτερικὴ γωνία τῆς Γ κατόψεως παρουσιάζεται διπλὴ σὲ σχῆμα Γ.

η. Τὸ σπίτι τοῦ Στέφ. Στεφανίδη στὴ Μεσαριὰ (εἰκ. 27)

Ἡ εἴσοδος τοῦ σπιτιοῦ εἶναι στὴ μιὰ πλευρὰ τοῦ Γ καὶ ὑπάρχει μεγάλος πλακόστρωτος χῶρος ὑποδοχῆς στὸ «κατώι» (εἰκ. 30)

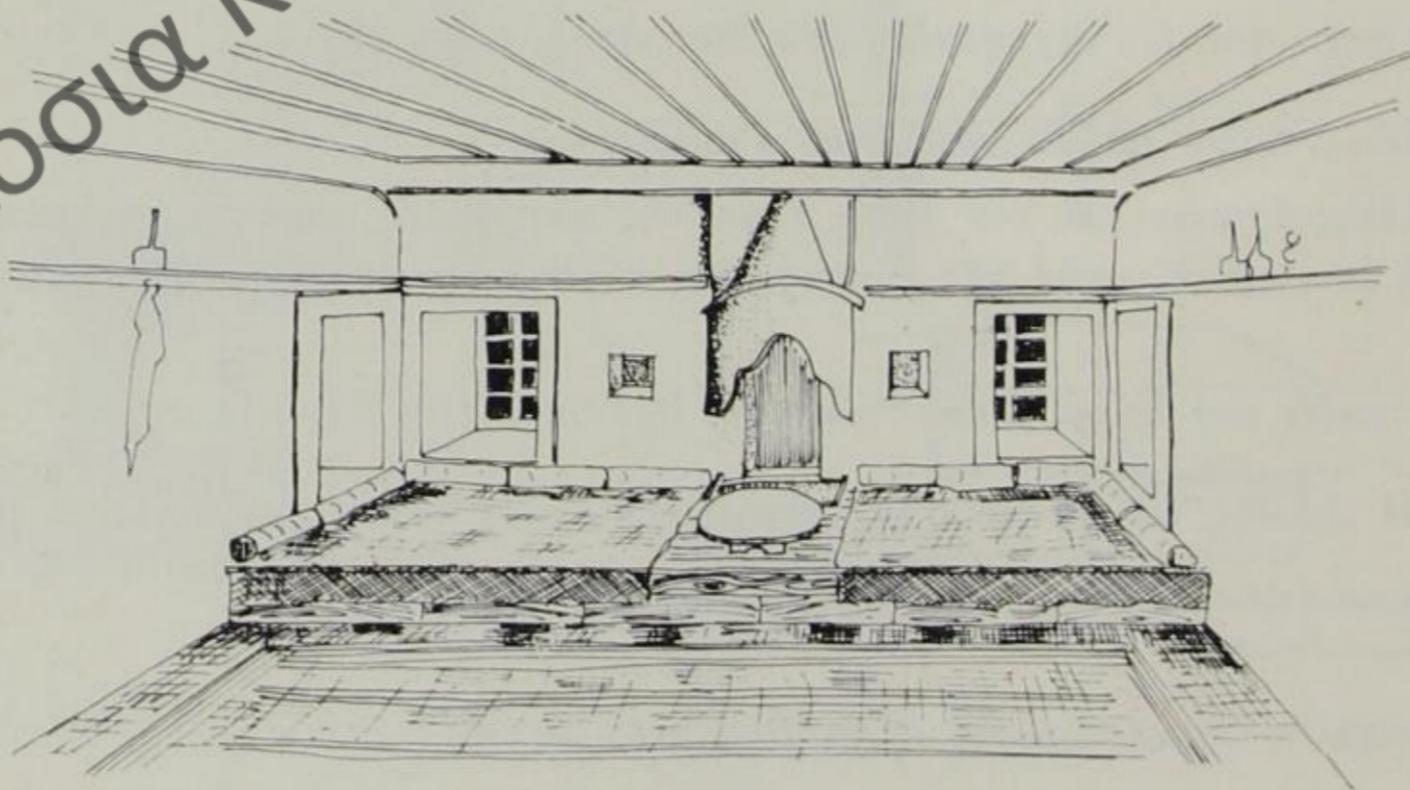
θ. Τὸ σπίτι τοῦ Λαμπρίδη στὴ Μεσαριὰ (εἰκ. 31)

Ὁμοίας κατόψεως, μόνο ποὺ παρουσιάζει ἓνα ιδιόμορφο «σαχνισί» (εἰκ. 32).

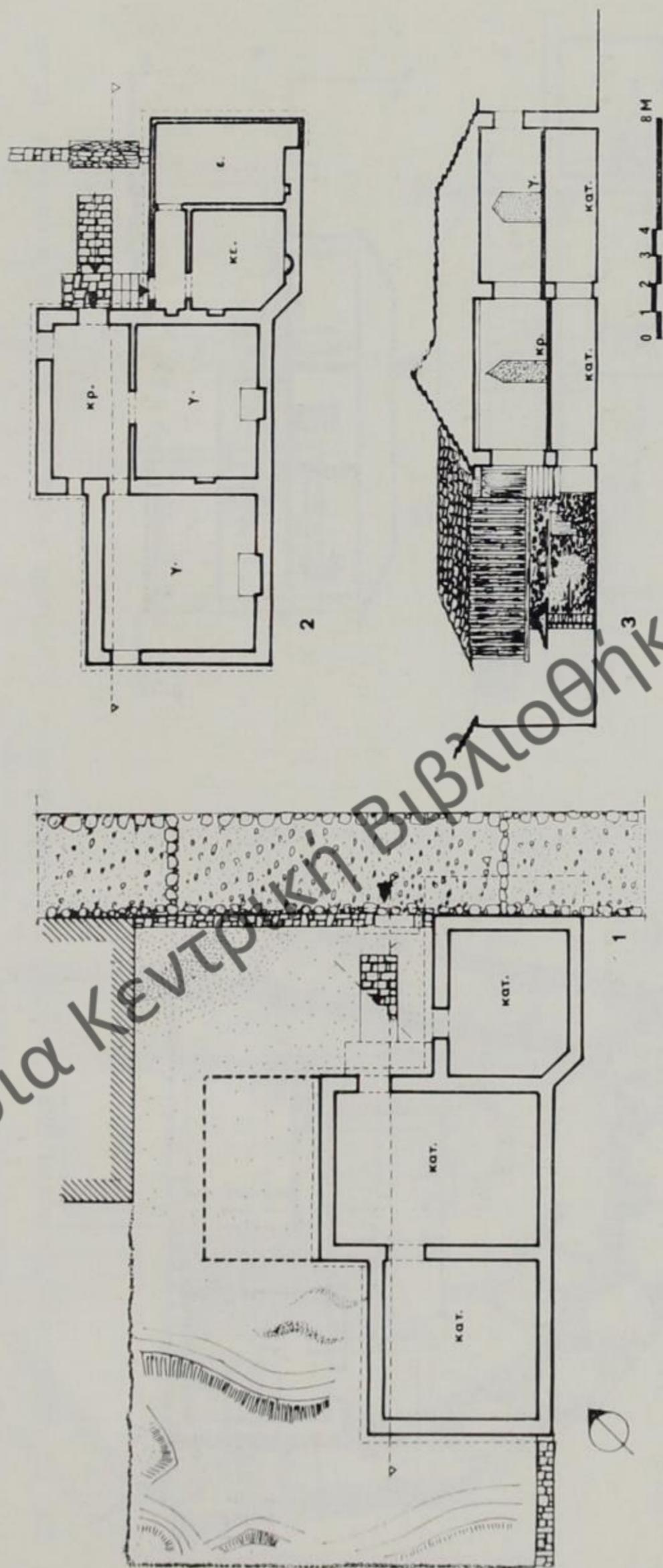
Εικ. 26. Μοναστήρι. Σπίτι του Γιούσου. Ξύλινο «σαχνισί»: ένα από τα ελάχιστα που βρέθηκε.

Fig. 26. Monastiri. Giouso's house. Wooden «Sahnissi»: one of the few which have been found.

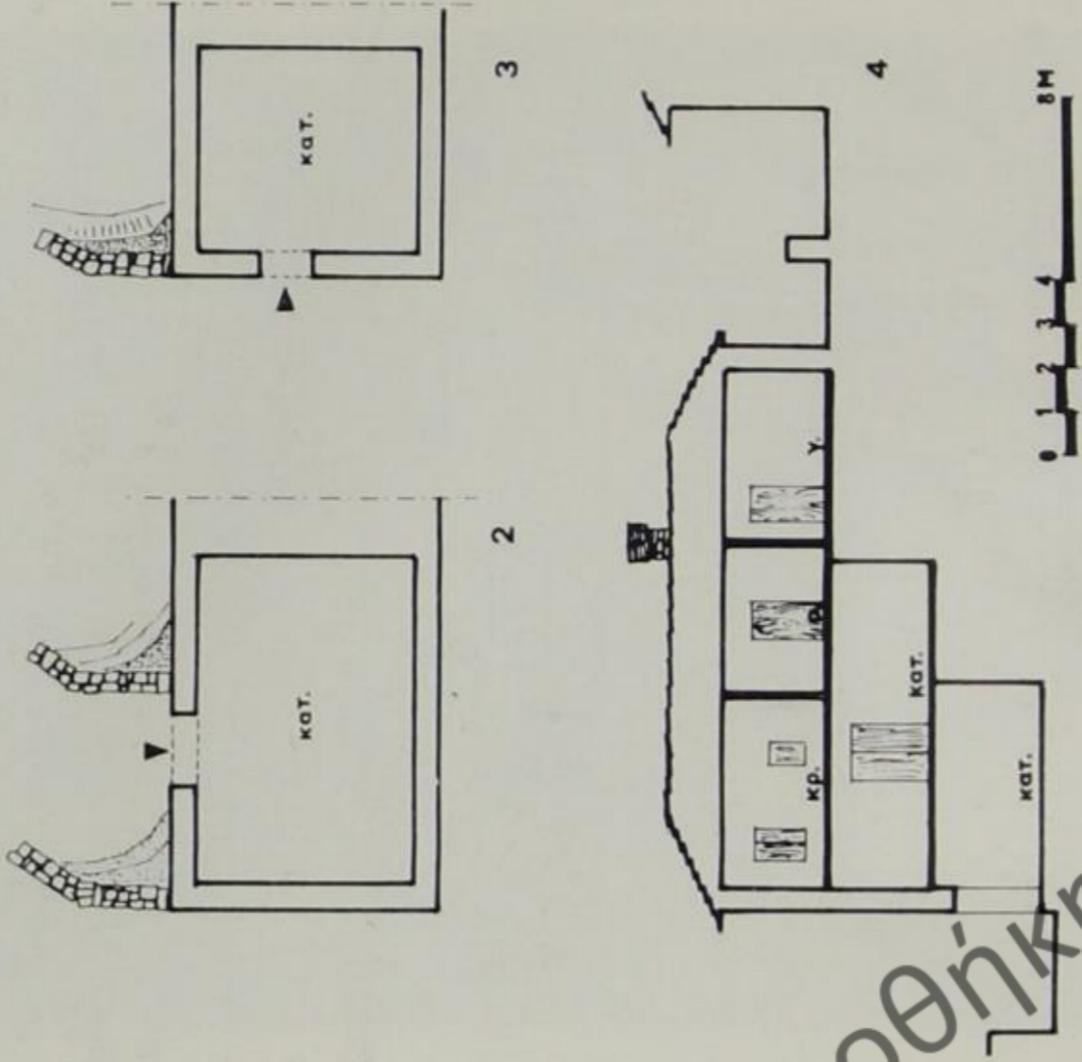
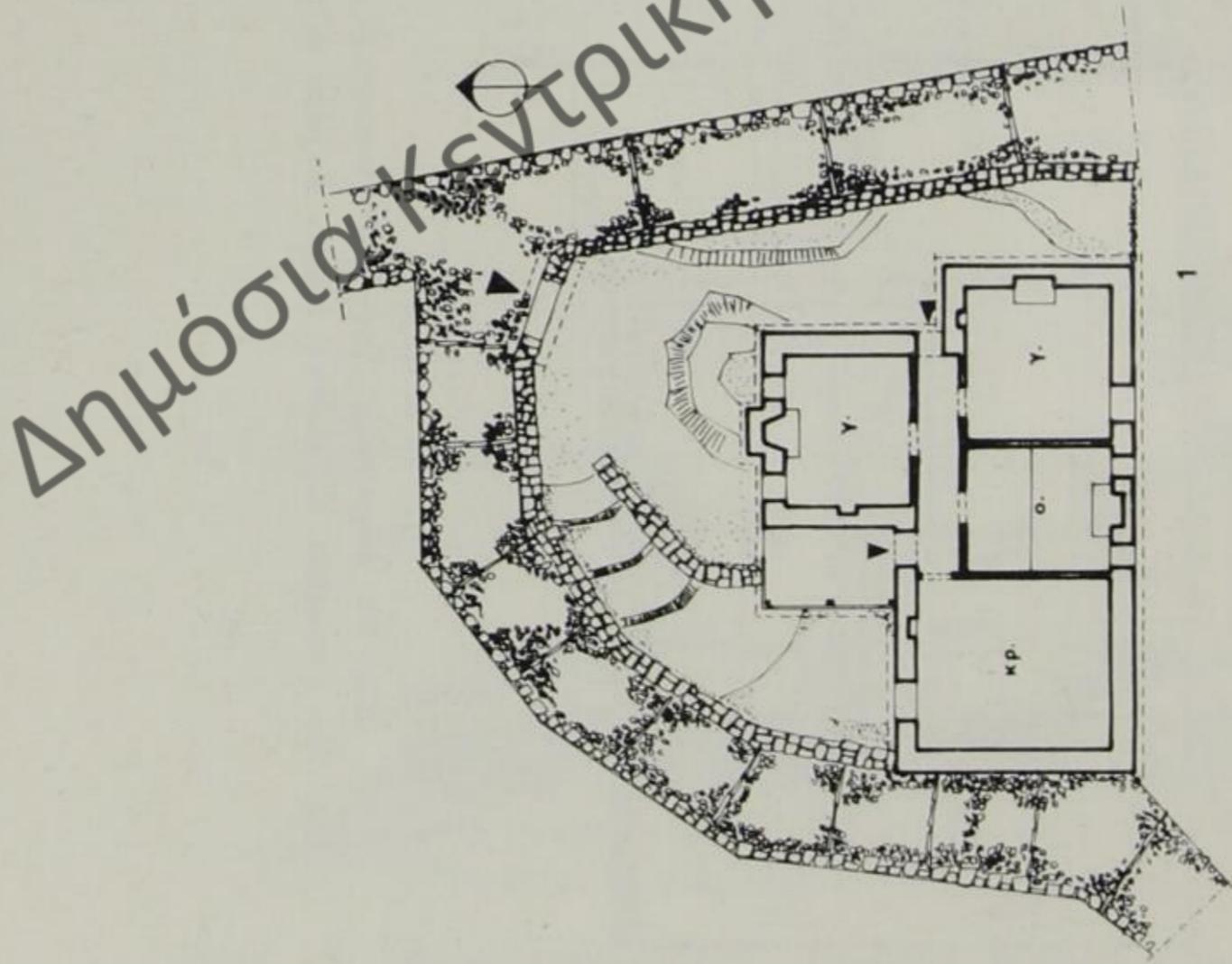
Εικ. 27. Μεσαριά. Σπίτι του Σ. Στεφανίδη. Προοπτική άποψη του όντᾶ.

Fig. 27. Messaria. S. Stefanidis's house. Perspective view of the «oda».

Εἰκ. 28. Μοναστήρι. Σπίτι τοῦ Γιούσου. 1. κάτωψη ἰσογείου. 2. κάτωψη ὀρόφου. 3. τομὴ κατὰ μῆκος.

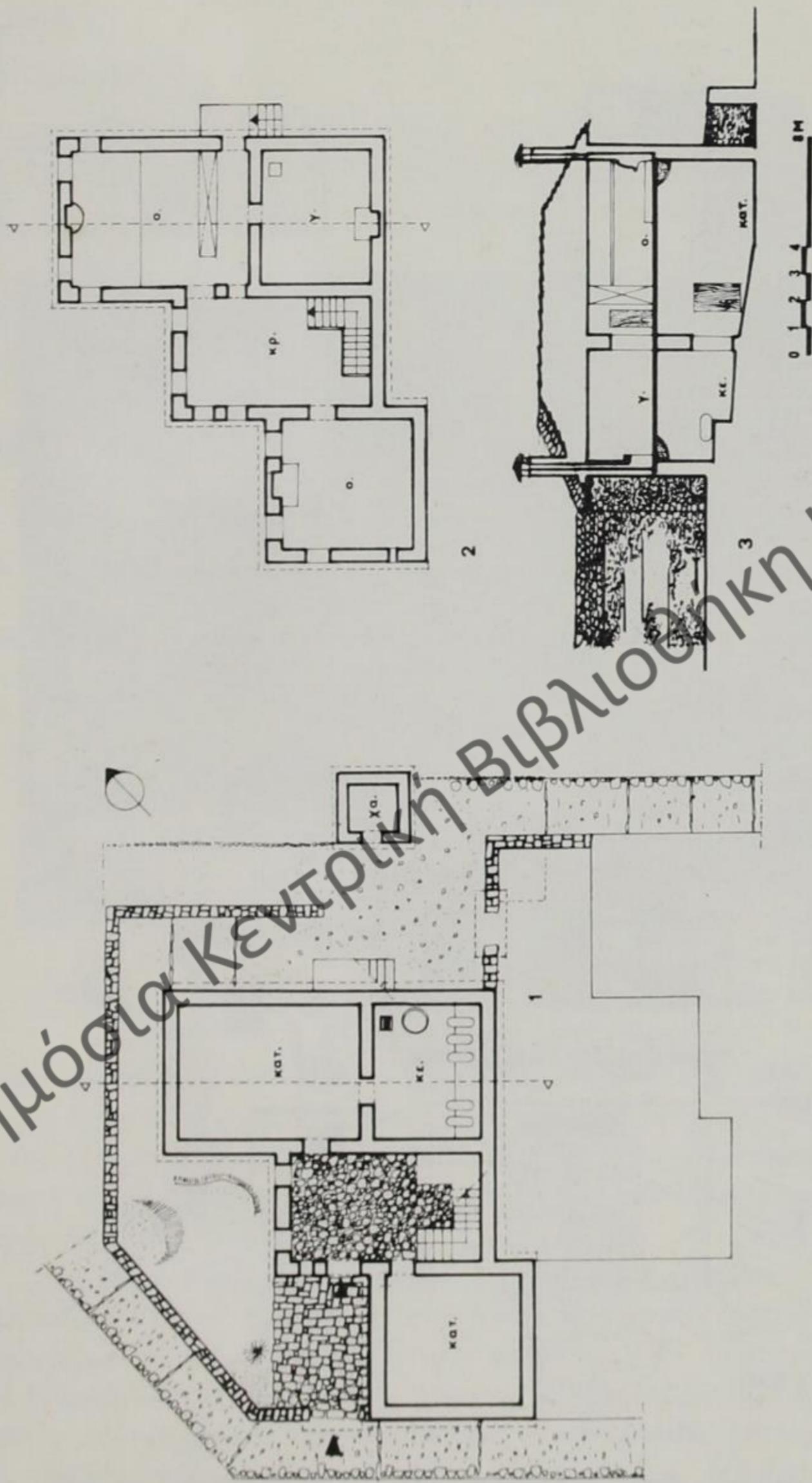
Fig. 28. Monastiri. Gioussos's house. 1. plan of the ground floor. 2. plan of a story. 3. longitudinal section.

Είχ. 29. Μοναστήρι. Σπίτι τοῦ Παπαχρηστίδη. 1. κάτοψη ἰσογείου. 2. κάτοψη α ὑπογείου. 3. κάτοψη β ὑπογείου. 4. τομή κατὰ μῆκος.

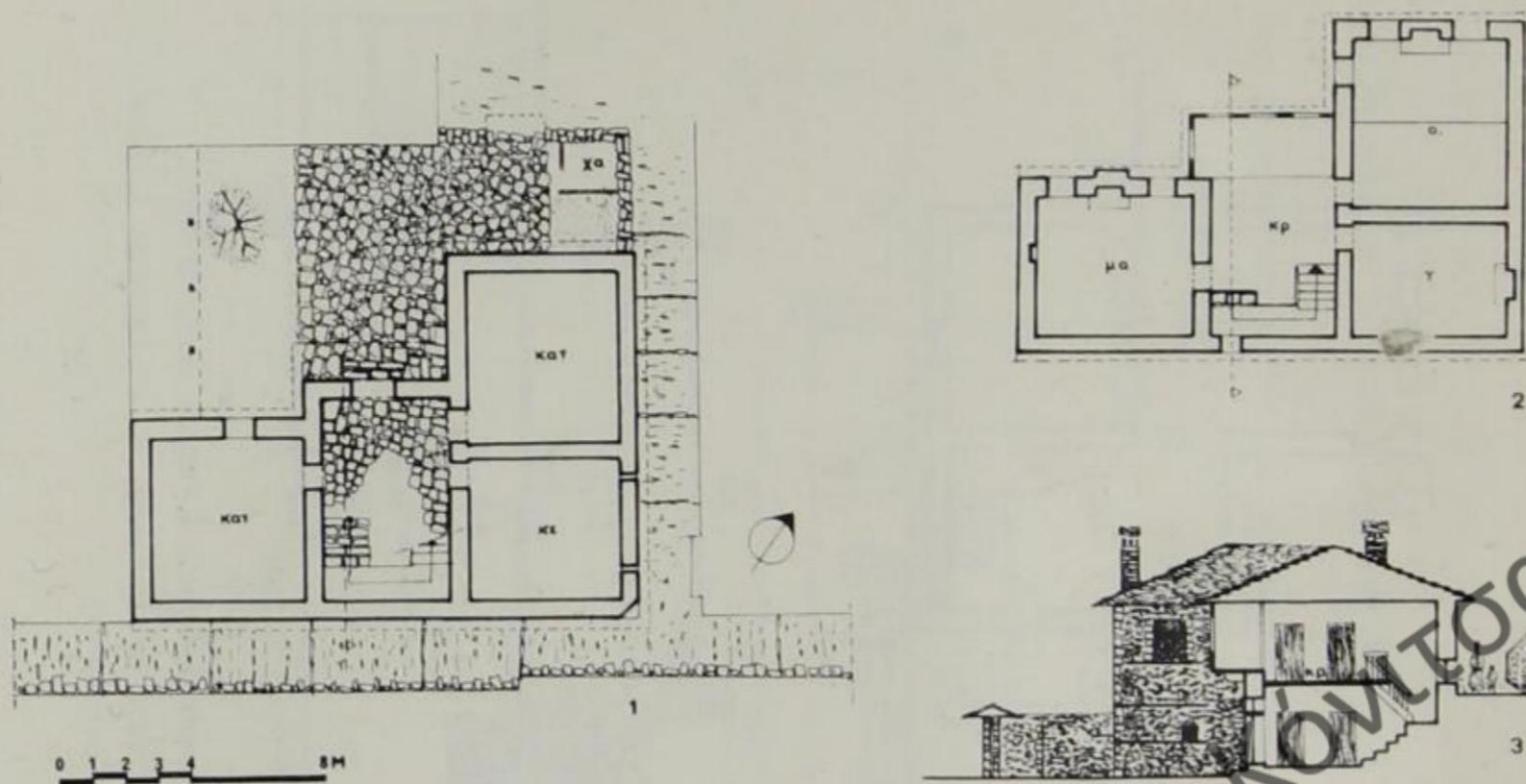
Fig. 29. Monastiri. Papachristidis's house. 1. plan of the ground floor. 2. plan of the first basement. 3. plan of the second basement. 4. longitudinal section.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κολίτσας

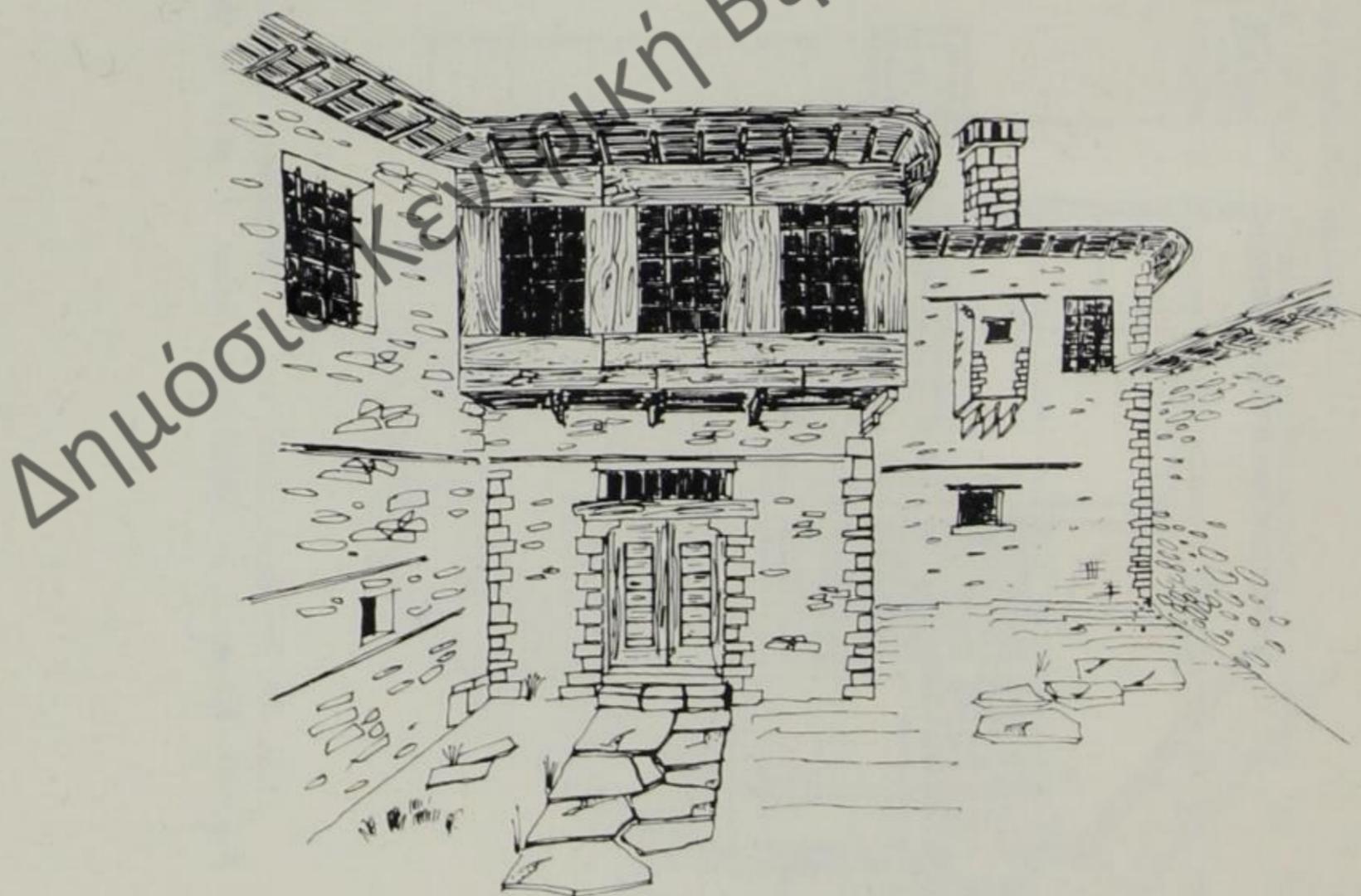
Ειζ. 30. Μεσσαριά. Σπίτι του Σ. Στεφανίδη. 1. κάτωγη ίσογειού. 2. κάτωγη όρόφου. 3. τομή κατά πλάτος.
 Fig. 30. Messaria. S. Stefanidis's house. 1. plan of the ground floor. 2. plan of a story, 3. transverse section.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόλλυτσας

Εἰκ. 31. Μεσαριά. Σπίτι τοῦ Λαμπρίδη. 1. κάτοψη ἰσογείου, 2. κάτοψη ὀρόφου, 3. τομὴ κατὰ πλάτος.

Fig. 31. Messaria. Lambridis's house. 1. plan of the ground floor. 2. plan of a story. 3. transverse section.

Εἰκ. 32. Μεσαριά. Σπίτι τοῦ Λαμπρίδη. Προοπτικὴ ἄποψη ἀπὸ τὴν αὐλή.

Fig. 32. Messaria. Lambridis's house. Perspective view from the yard.

4. ΚΑΤΑΣΚΕΥΕΣ

α. Τὰ ἀνοίγματα

Μεγάλη ποικιλία παρουσιάζεται στις ξύλινες κατασκευές τῶν ἀνοιγμάτων στην περιοχή αὐτὴ τῆς Ἡπείρου. Τὰ σπίτια, κατασκευασμένα ἀπὸ πέτρα, ἔχουν μικρὰ ἀνοίγματα (εἰκ. 33), καὶ τὰ ὑπέρθυρά τους γεφυρώνονται

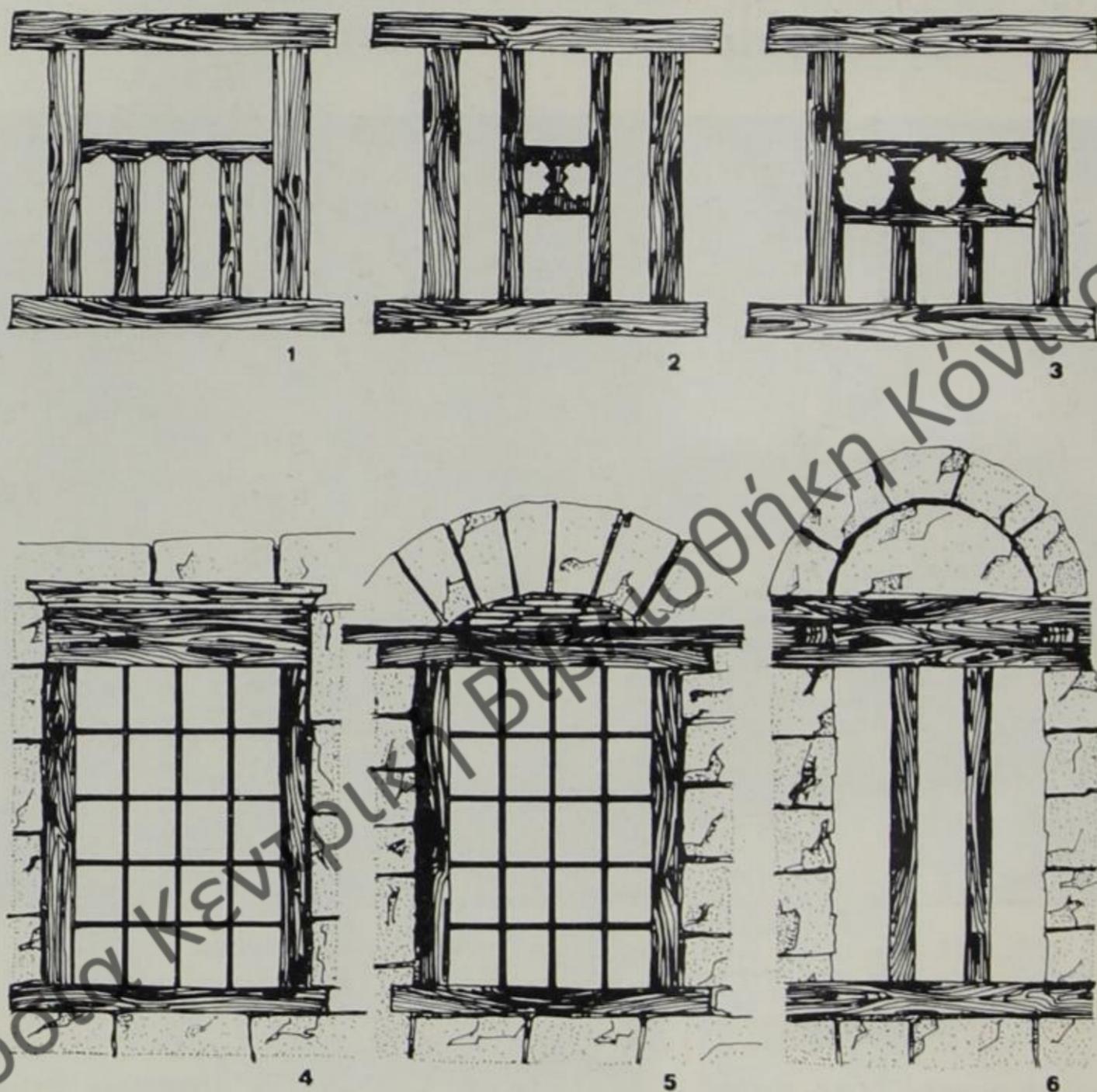

Εἰκ. 33. Μεσσαρία. Σπίτι Οὐρανίας Α. Ἀργιάνη. Παράθυρο ἀπὸ ξύλο.
Fig. 33. Messaria. Urania A. Argianis's house. Wooden window.

κυρίως μὲ χοντρὸ ξύλο πεύκης. Ἐξετάζοντας προσεκτικὰ βλέπουμε ὅτι ἔχουμε μίαν ἀπεριόριστη ποικιλία κουφωμάτων παραθύρων, ὅπου στὸ μικρὸ ἀνοίγμα τοῦ τοίχου (ἀνοίγμα τοῦ κτίστη) προσαρμόζεται ἡ κάσα τοῦ κουφώματος περασιὰ μὲ τὴν ἐξωτερικὴ ἢ ἐσωτερικὴ παρεῖα τοῦ τοίχου, χοντροφτιαγμένη κυρίως ἀπὸ ξύλο πεύκης (εἰκ. 34).

Στις περισσότερες περιπτώσεις ἡ βάση τοῦ ἀνοίγματος τοῦ παραθύρου ἀποτελεῖται ἀπὸ τὰ «χατίλια», πού συνδέονται μεταξύ τους μὲ «κλάπες» καὶ σχηματίζουν τὸ ξύλινο «περβάζι» τοῦ παραθύρου. Ἡ ἔμφυτη τάση τῶν λαϊκῶν ξυλουργῶν γιὰ διακόσμηση φαίνεται στὴν καλλιτεχνικὴ κατασκευὴ τῶν ξύλινων «κοσμημάτων» τῶν παραθύρων, ὅπου μὲ ἀπλὰ ξυλουργικὰ ἐργαλεῖα (εἰκ. 35,36) φτιάχνουν πραγματικὰ κομψοτεχνήματα, πού ξεχωρίζουν περισσότερο καθὼς προβάλλουν στὴ σκουρόχρωμη βουνίσια πέτρα (εἰκ. 37).

Πάνω σὲ κατάλληλη ἐγκοπή, στὴν κάσα τοῦ κουφώματος τῶν παραθύρων, προσαρμόζονται ἄλλοτε πρὸς τὰ μέσα, ἄλλοτε πρὸς τὰ ἔξω μὲ «θηλύκια», «κρικέλες» καὶ «ρεζέδια», τὰ «κανάτια» ἢ «τζαμ'λίκια», ποὺ ἀποτελοῦνται ἀπὸ κατακόρυφες φαρδιές σανίδες καρφωμένες πάνω σὲ ὀριζόντιες τραβέρσες.

Εἰκ. 34. Παράθυρα. 1. Μοναστήρι (Δ. Παπαχρηστίδου). 2. Μεσαριά (Β. Λέτσιου). 3. Μοναστήρι (Πάτσκου). 4. Μεσαριά (Λαμπρίδη). 5. Μεσαριά (Μπουλούλη). 6. Γαναδιό (Παπαϊωάννου).

Fig. 34. Windows. 1. Monastiri (D. Papachristidis). 2. Messaria (B. Letsios). 3. Monastiri (Patskos). 4. Messaria (Lambridis). 5. Messaria (Boulouli). 6. Ganadio (Papaioannou).

Τὰ ἐσωτερικά ὑπέρθυρα εἶναι συνήθως εὐθύγραμμα, σὲ ὀρισμένες ὅμως περιπτώσεις καὶ θολωτά, κατασκευασμένα (εἰκ. 38) μὲ σφηνοειδεῖς λίθους (σπίτι Χαλούδη στὴ Μεσαριά-σπίτι Ἄν. Νάτσιου στὸ Γαναδιό). Στὴν πρόσοψη τὰ ὑπέρθυρα παρουσιάζονται ὡς εὐθύγραμμα (εἰκ. 38) καὶ μερικές φορές ἔχουν καὶ διακόσμηση μὲ λίθους ἀπὸ πάνω. Στὰ περισσότερα παράθυρα σώζε-

ται και ή χαρακτηριστική σιδεριά που είναι προσαρμοσμένη στην κάσα.

Οι αὐλόπορτες που βρίσκονται πάνω στο δρόμο κατασκευάζονται σέ έσοχή (για λόγους εύρυχωρίας), και τὸ ξύλινο έξωτερικὸ δοκάρι που τοποθετείται

Εἰκ. 35. Ξυλουργικὰ ἐργαλεῖα. 1. «λουκί», 2. «σιροκοθήλυκο», 3. «ἀρμόδι», 4. «τσαμπουκάκι», 5. «λουκάκι», 6. «γχινοτσο» ἢ «σπεντζαριόλα», 7. «ἀμύγδαλο», 8. «πατούρα», 9. «πλάνη» ἢ «ρικάκι», 10. «μαντκάπι» ἢ «δράπανο».

Fig. 35. Carpenter's tools. 1. «louki», 2. «sircothilico», 3. «armodi», 4. «tsaboucaki», 5. «loucaki», 6. «ghinotso» or «spenjariola», 7. «amigdalo», 8. «patoura», 9. «plan» or «ricaki», 10. «mantcapi» or «drapano».

για νὰ πατᾶ ἡ σαμαρωτὴ στέγη στὴν έξωτερικὴ τοιχοποιία βρίσκεται λίγο ψηλότερα ἀπὸ τὸ έσωτερικὸ ξύλινο υπέρθυρο τῆς αὐλόπορτας για λόγους προβολῆς (εἰκ. 39). Ἐπίσης τὸ ἀνοιγμα τῆς αὐλόπορτας μικραίνει περισσότερο καθὼς ὁ κατακόρυφος λαμπὰς που κρύβει τὸ κούφωμα τῆς πόρτας, ἡ ὁποία βρίσκεται πιὸ μέσα, καταλήγει σέ επικράνο ξύλινο ἢ λίθινο λαξευτό. Μὲ ὅλη αὐτὴν τὴν κατασκευὴ οἱ τεχνίτες πετυχαίνουν νὰ διαχωρίσουν τὴν κύρια προσπέλαση τοῦ σπιτιοῦ ἀπὸ τὸ δρόμο και τὴν κυκλοφορία και νὰ δημιουργήσουν ἓνα χῶρο καθιστικὸ μπροστὰ στὴν αὐλόπορτα.

Τὰ φύλλα τῆς έξώπορτας εἶναι συνήθως καρφωτά, κατασκευασμένα μὲ κατακόρυφες σανίδες. Φέρουν έξωτερικὰ ξύλινα διακοσμητικὰ κορδόνια, τάβλες, ἢ εἶναι διακοσμημένα μὲ τὰ γνωστὰ γυφτόκαρφα (εἰκ. 40). Τὸ σίγουρο κλείσιμο τῆς πόρτας εξασφαλίζεται μὲ τὸν «περάτη», ἓνα ξύλινο δοκάρι που χωνεύεται στὸν τοῖχο· ὅταν τραβιέται πρὸς τὰ έξω, ἐμποδίζει τὴν πόρτα νὰ ἀνοίξη. Μία έξυπνη ξύλινη κατασκευὴ, ἀόρατη ἐκ πρώτης ὄψεως, εξασφαλί-

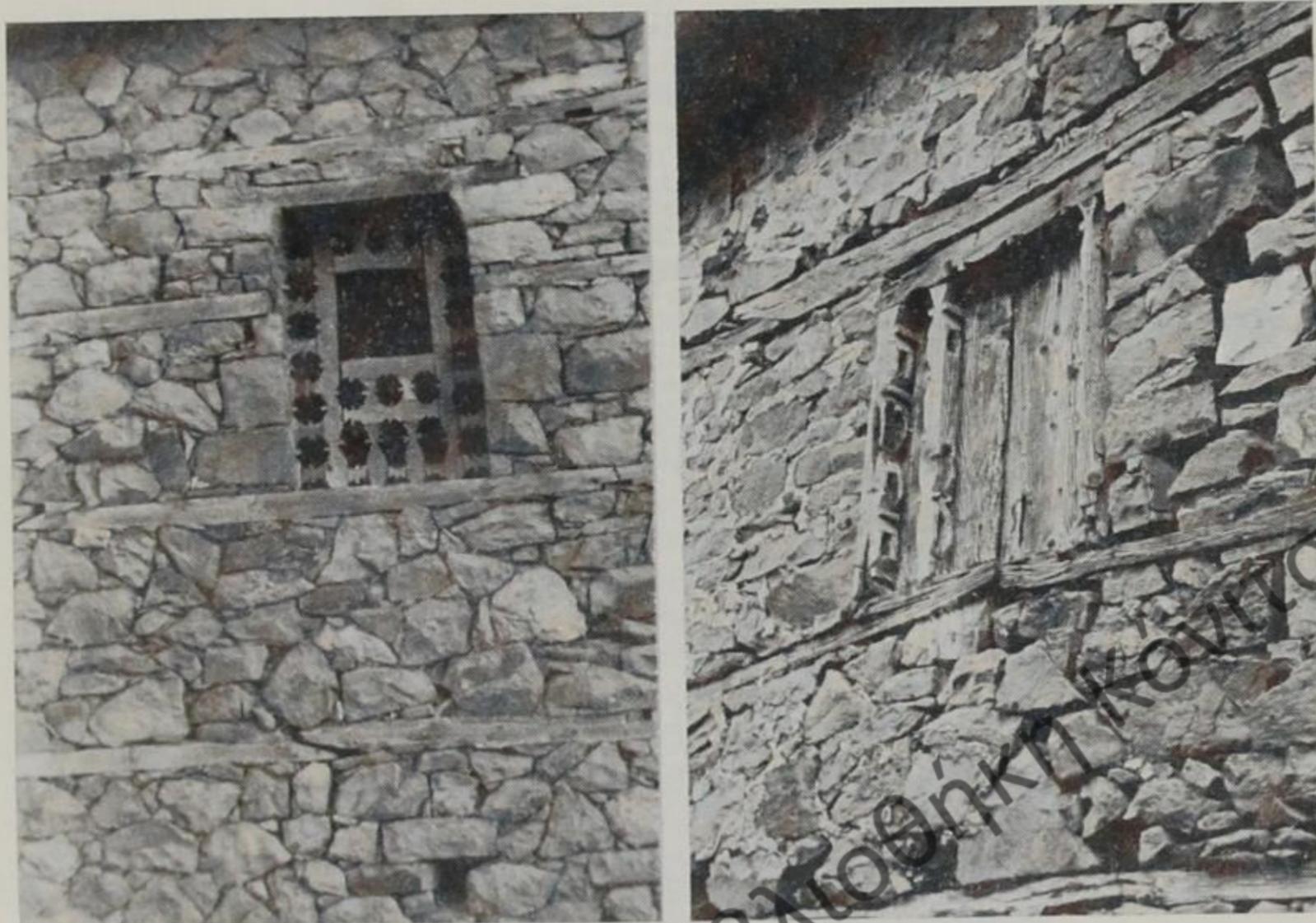
ζει τὸ ἀνοίγμα τῆς ἐξώπορτας, γι' αὐτὸ χρησιμοποιεῖται ἡ σιδερένια βέργα, πὺ κρέμεται ἀπὸ ἓνα σταθερὸ χαλκᾶ. Οἱ ἐσωτερικὲς πόρτες εἶναι νταμπλαδωτὲς ἢ καρφωτὲς καὶ προσαρμόζονται μὲ σιδερικὰ ἀναρτήσεως στὴ σταθε-

Εἰκ. 36. Ξυλουργικὰ ἐργαλεῖα. 1. «Μπρατζόλι» ἢ «κουραστάρι». 2. «νταβίδια». 3. «σουραμᾶς» 4. «γωνία». 5. «σαμούτσα».

Fig. 36. Carpenter's tools. 1. «brajoli» or «courastari». 2. «davidia». 3. «souramas». 4. «gonia». 5. «samoutsas».

ρὴ κάσα πὺ πιάνεται μὲ δίχαλα στὴν τοιχοποιία (εἰκ. 40)· πρόσθετοι ξύλινοι πηχίσκοι καρφωτοὶ δίνουν διάφορα γεωμετρικὰ σχέδια στὴν ὄψη τῆς πόρτας καὶ καλύπτουν τὲς ἐνώσεις τῶν σανίδων τῆς. Τὸ ὑπέρθυρο τῆς ἐσωτερικῆς πόρτας σὲ ὅλο τὸ πάχος τῆς τοιχοποιίας συνήθως καλύπτεται μὲ ξυλοεπένδυση. Οἱ ἐξωτερικὲς πόρτες τῶν σπιτιῶν πὺ βλέπουν στὴν αὐλὴ ἔχουν συνήθως καγκελόφρακτο φεγγίτη ἀπὸ πάνω, πὺ παλαιότερα ἦταν ἀνοιχτός, γιὰ λό-

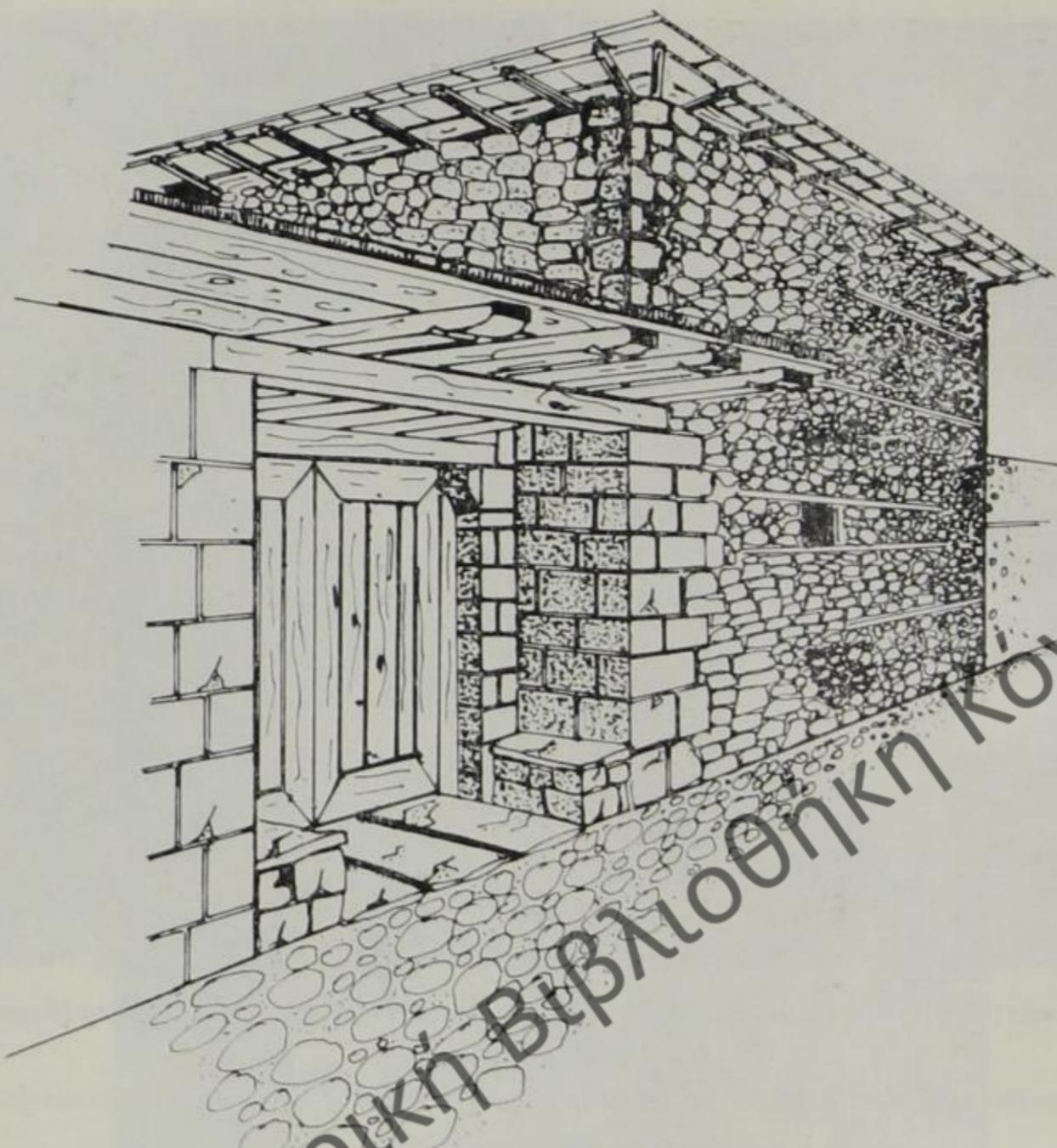
Εἰκ. 37. Μοναστήρι. Ἀριστερά: Παράθυρο τοῦ Μοναστηριοῦ. Δεξιά: Παράθυρο σπιτιοῦ τοῦ Ἰ. Ράμαντζᾶ.

Fig. 37. Monastiri. Left: Window of Monastery. Right: Window of J. Ramanja's house.

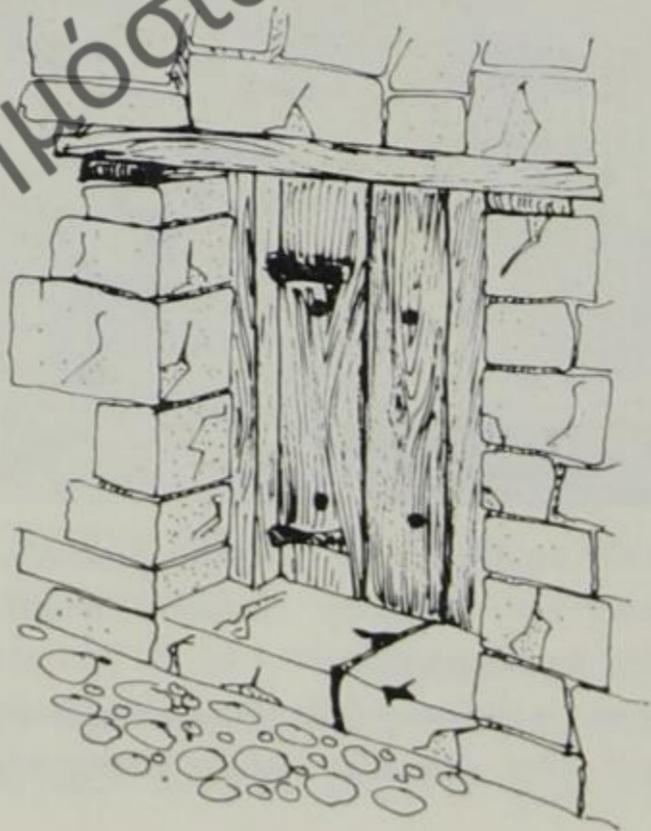

Εἰκ. 38. Μεσσαρία. Ἀριστερά: Ἐσωτερικὴ ὄψη θολωτοῦ παραθύρου σπιτιοῦ τοῦ Χαλούδη. Δεξιά: Ἐξωτερικὴ ὄψη εὐθύγραμμου ὑπέρθυρον σπιτιοῦ τοῦ Χαλούδη. Διακρίνεται ἐπίσης καὶ ἡ κατασκευασμένη ἀπὸ λίθο «καταχύστρα».

Fig. 38. Messaria. Left: Internal view of an arched window of Haloudis's house. Right: External view of a lintel of Haloudis's house. One can also see the stonemade «catachystra».

Εἰκ. 39. Μοναστήρι. Προοπτική ἄποψη αὐλόπορτας σπιτιοῦ Πάτσκου.
 Fig. 39. Monastiri. Perspective view of the yard door of Patskos's house.

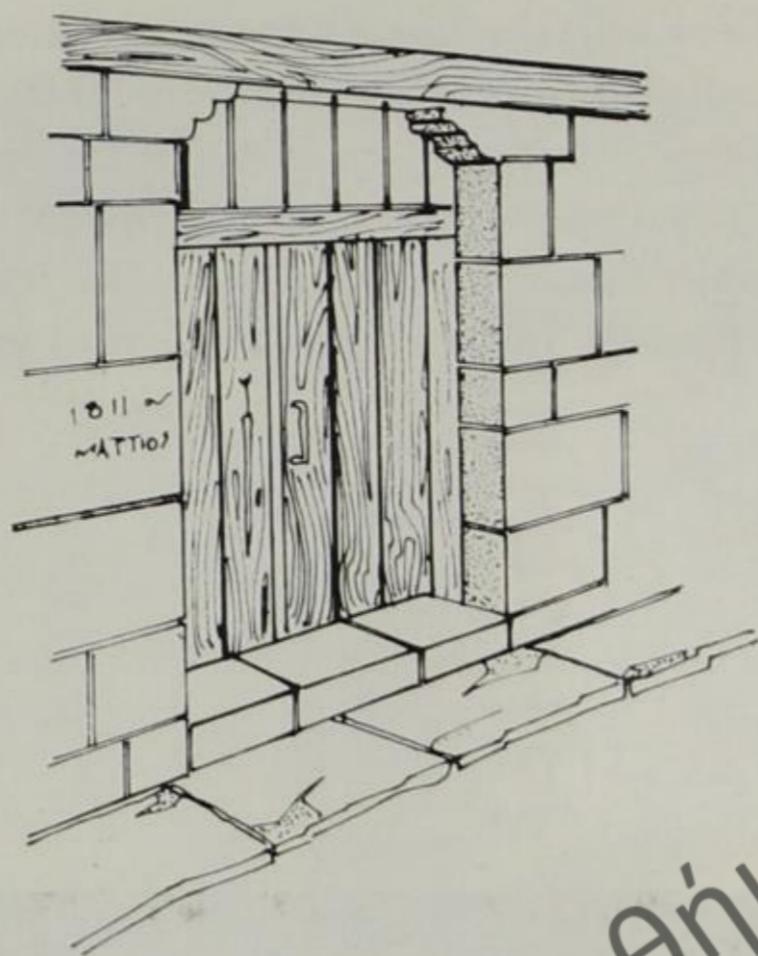
Εἰκ. 40. Μοναστήρι. Ἐξώπορτα σπιτιοῦ Νάνου.
 Fig. 40. Monastiri. Front door of Nanos's house.

γους φωτισμοῦ καὶ ἐξαερισμοῦ τοῦ ἰσογείου (κατώι), ἐπειδὴ λείπουν ἄλλα ἀνοίγματα (εἰκ. 42). Κατὰ τὰ ἄλλα ἔχουν κατασκευὴ ὅμοια μὲ τὶς ἄλλες πόρτες. Σὲ νεώτερα νεοκλασικὰ παραδείγματα ἀπὸ πόρτες βλέπουμε ὅτι ἡ κατασκευὴ τοῦ φύλλου γίνεται πρὸς βαριά, παρουσιάζονται περισσότερες ξύλινες διακοσμήσεις, ἀλλὰ ὁ φεγγίτης κρατιέται πάλι στὴν ἀρχικὴ του μορφή (εἰκ. 41). Τὸ ἴδιο καὶ τὰ παράθυρα ποὺ διακοσμοῦνται μὲ πρόσθετες ἐξωτερικὲς ἀρμοκαλύπτρες καὶ πηχίσκους, χάνοντας τὸ τοπικὸ τους χρῶμα καὶ τὴν ἀρχικὴ ἀπλή μορφή τους.

Εἰκ. 41. Μεσαριά. Νεοκλασικὸ παραδειγμα πόρτας μὲ τὸ χαρακτηριστικὸ φεγγίτη (Μ. Παπαϊωαννίδη).

Fig. 41. Messaria. Neoclassical example of door with the typical sky-light (M. Papaiwannidi).

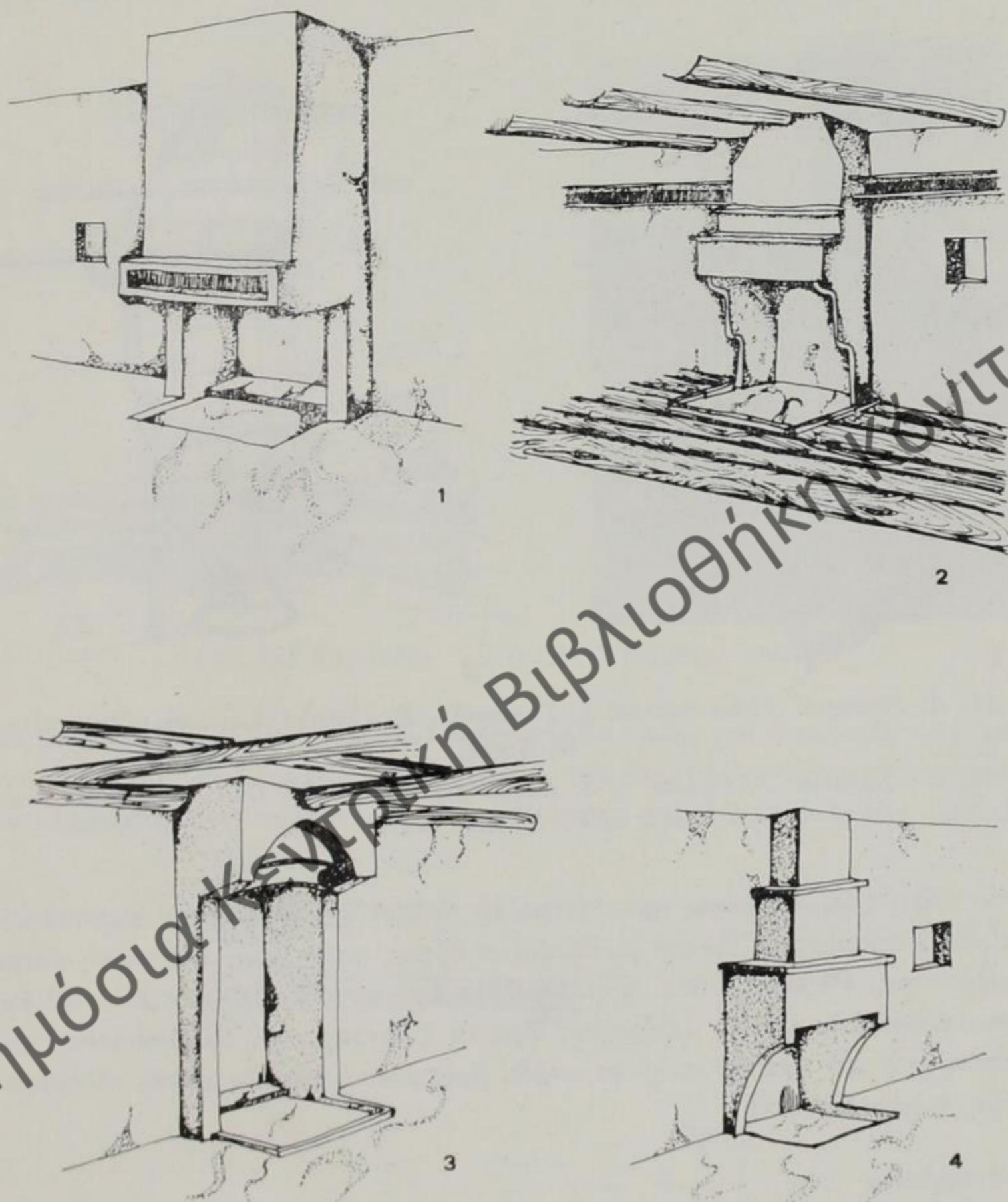
Εἰκ. 42. Μοναστήρι. Ἐξώπορτα σπιτιοῦ Πατσκού με καγκελωτὸ φεγγίτη ἀπὸ πάνω.

Fig. 42. Monastiri. Front door of Patskos's house railed sky-light above.

β. Τὰ τζάκια καὶ οἱ καμινάδες

Τὰ τζάκια εἶναι ἐκεῖνο τὸ οἰκοδομικὸ στοιχεῖο ποὺ κυριολεκτικὰ μᾶς ἐκπλήσσει γιὰ τὸν πλοῦτο τῶν λύσεών του, στὴν περιοχὴ ποὺ μελετοῦμε (εἰκ. 43). Κυρίως εἶναι ὀρθογωνικῆς διατομῆς λιθοκατασκευάστο, με διάφορες κατασκευαστικὲς προεκβολές ἢ ἐσοχές, ποὺ χρησίμευαν γιὰ νὰ ἀκουμποῦν ἀντιχειμένα (εἰκ. 44). Ἡ ὀρθογωνικὴ βάση ὅπου ἀνάβει ἡ φωτιά εἶναι ἐπιστρωμένη με εἰδικὸ πυρόχωμα καὶ ἀποτελεῖ τὴν ἄνω ἐπιφάνεια τῆς «βάτρας», μιᾶς κόγχης κάτω ἀπὸ τὸ πάτωμα, ποὺ σχηματίζεται ἀπὸ πευκόξυλο. Εἶναι γεμάτη με εἰδικὸ πυρόχωμα· κατασκευάζεται ἀκριβῶς κάτω ἀπὸ τὸ τζάκι με σκοπὸ νὰ προφυλάξῃ τὰ σανίδια τοῦ πατώματος ἀπὸ τὴ φωτιά. Ἡ «σκούφια» (τὸ πάνω μέρος τοῦ τζακιοῦ) εἶναι κυρίως ὀρθογωνικὴ ἢ στενεύει πρὸς τὰ ἄνω. Εἶναι ἐπιχρισμένη ὅπως οἱ τοῖχοι με σοβὰ καὶ στερεῖται ζωγραφικῆς διακοσμῆσεως καὶ παραστάσεων, ὅπως καὶ ὅλο τὸ ὑπόλοιπο δωμάτιο (εἰκ. 43, 44). Τὸ τζάκι δὲν ἔχει συνήθως τὸ χαρακτηριστικὸ παραθυράκι στὸ κέντρο του, ὅπως στὸ Μέτσοβο¹ καὶ ἐκατέρωθεν ἔχει πάντα σχεδὸν δύο παράθυρα ἢ καὶ

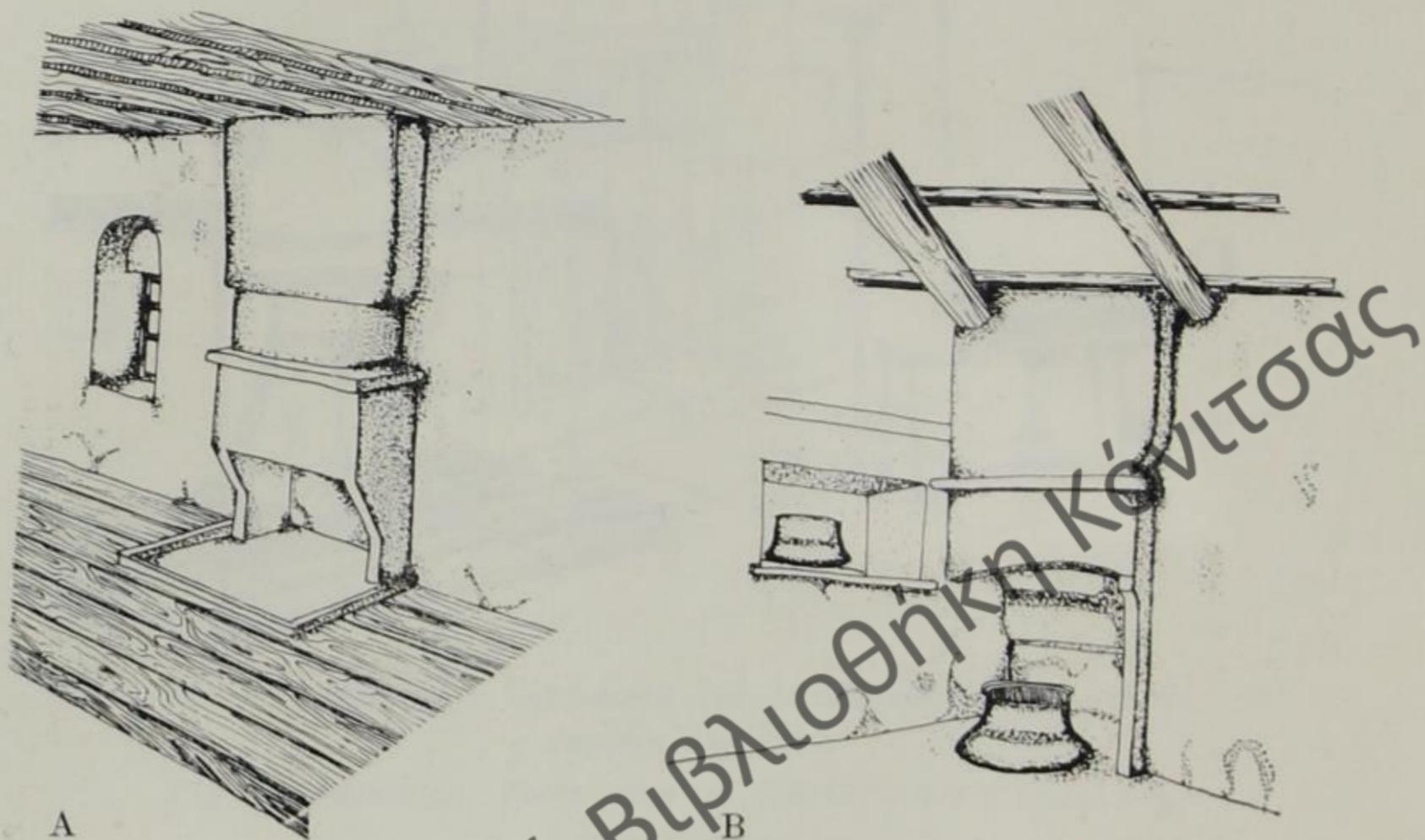
1. Β. Χαρίσης, ὁ.π., σ. 252.

Εἰκ. 43. Τζάκια. 1. Μεσαριά (Στεφανίδη). 2. Μεσαριά (Ἀργιάνη). 3. Μοναστήρι (Παπαχρηστίδη). 4. Μοναστήρι (Παπαχρηστίδη).

Fig. 43. Fire - places. 1. Messaria (Stefanidis). 2. Messaria (Argianis). 3. Monastiri (Papachristidis). 4. Monastiri (Papachristidis).

δύο χωνευτές ντουλαπίτσες στὸν τοῖχο (εἰκ. 27, 43, 44). Τὰ τζάκια εἶναι συνήθως χωνευτὰ στὸ πάχος τῆς τοιχοποιίας καὶ δὲν προεξέχουν ἀπὸ τὸν ἐξω-

Εἰκ. 44. Α. Μεσαριά. Τζάκι σπιτιοῦ Σ. Στεφανίδη. Β. Γαναδιό. Γωνιακὸ τζάκι σπιτιοῦ Β. Ξυνοῦ.

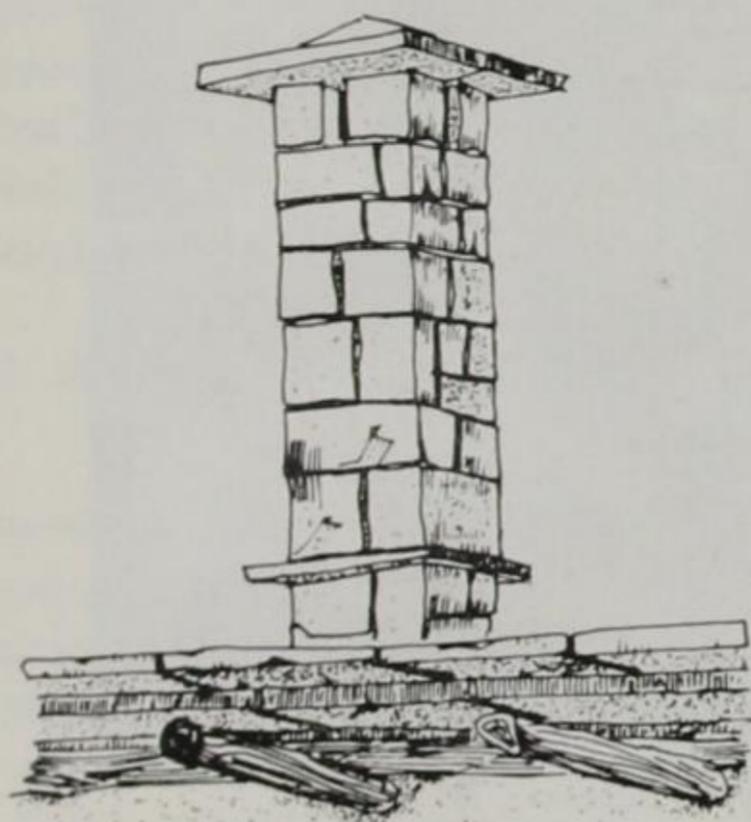
Fig. 44. B. Messaria. Fire-place of S. Stefanidis's house. B. Ganadio. Corner fire-place of V. Xynos's house.

τερικὸ τοῖχο (βλ. κατόψεις σπιτιῶν). Ἡ καμινάδα, ἐξωτερικὸ συμπλήρωμα, εἶναι τετραγωνικῆς διατομῆς, διάφορου ὕψους, φτιαγμένη ἀπὸ κοινὴ πέτρα ἢ πουρόπετρα. Οἱ διαστάσεις κυμαίνονται ἀπὸ 40×40 ἐκ. ἕως 80×80 ἐκ. Τὸ «καπέλο» εἶναι λίθινο, μονόριχτο, δίριχτο ἢ τετράριχτο. Τὰ ἀνοίγματα γιὰ τὴν ἀπαγωγὴ τοῦ καπνοῦ στὴν καμινάδα βρίσκονται μερικὲς φορές σὲ διάφορα ὕψη (εἰκ. 45).

γ. Τὰ ταβάνια

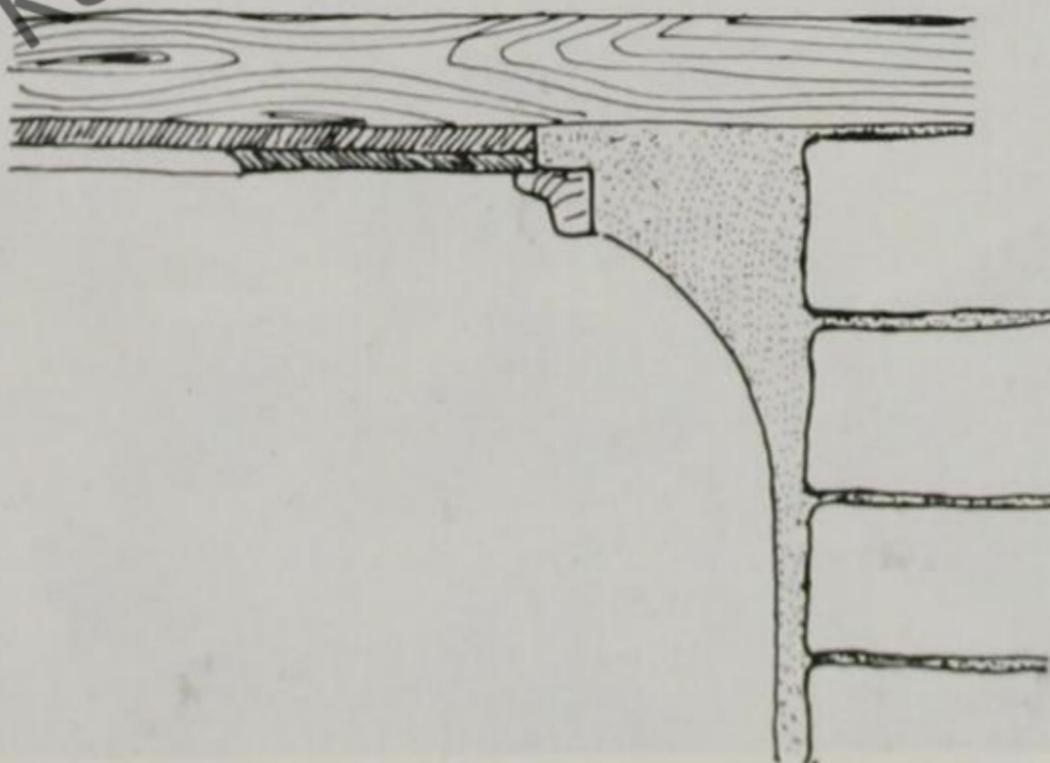
Τὰ περισσότερα σπίτια δὲν ἔχουν ταβάνια. Στὶς «γρεντιές» ἀπὸ πεῦκο, ποὺ μαύριζαν ἀπὸ τὴν κάπνα τοῦ τζακιοῦ, κάρφωναν τσιγκέλια, ἀπὸ ὅπου κρεμοῦσαν ροῦχα ἢ ἄλλα ἀντικείμενα· ὀρισμένες φορές γιὰ λόγους μονώσεως «γρεντιὰ» παρὰ «γρεντιὰ» περνοῦσαν ἀνάμεσα λυγερὲς βέργες καὶ ἐπάνω ἔριχναν λάσπη (σπίτι Τσιαπαρῆ). Στὶς «μπίμσες» ἢ «κουμπέδες», τὸ θολωτὸ ἐσωτερικὸ τους τὸ ἐπένδυσαν μὲ κονίαμα ἀπὸ κοκκινόχωμα καὶ τριόμαλλο,

δουλεμένα με ζεστό νερό, ώστε να γίνεται ένα ύδατοστεγές μίγμα μεγάλης αντοχής. Τις περισσότερες φορές όρισμένοι χώροι (όπως «όντάς», «κρεβάτα») είχαν ταβάνια με καρφωτές σανίδες πάνω στις «αγρεντιές». Οί άρμοι καλύπτον-

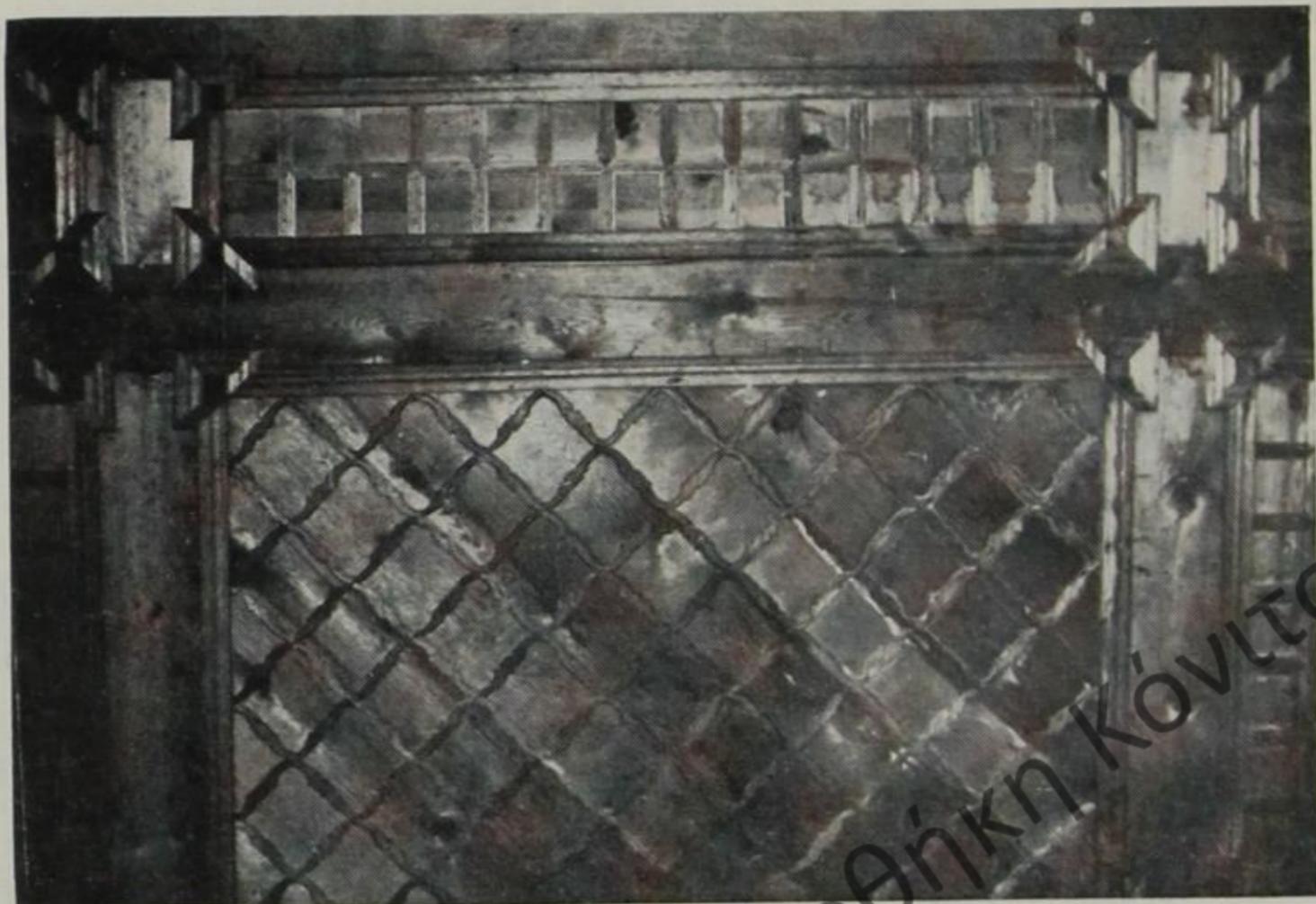

Εικ. 45. Καμινάδες. Fig. 45. Chimneys - stacks.

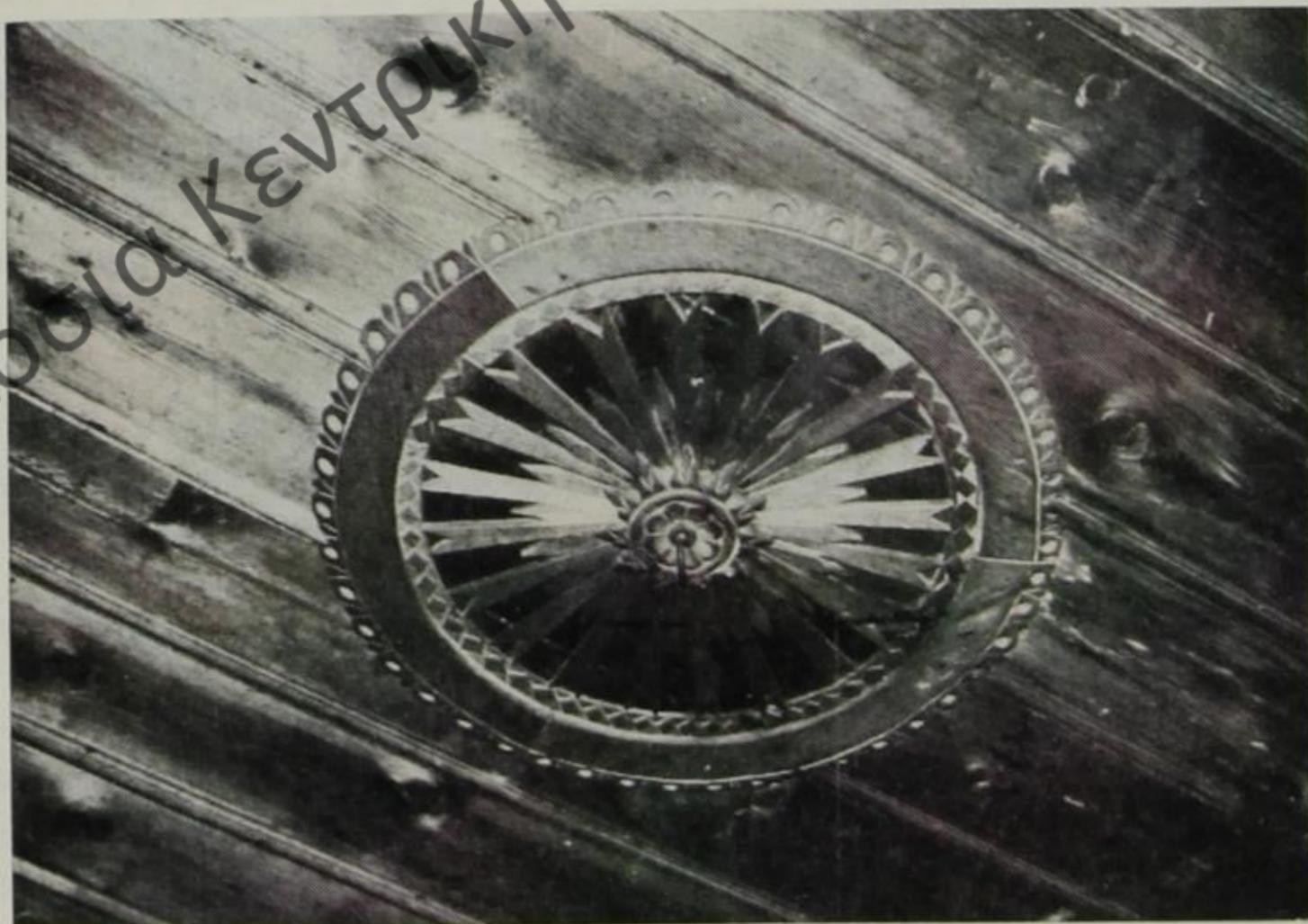
ταν από πηχίσκους («σκουρέτα») διάφορης διατομής και διακοσμητικού μοτίβου (είκ. 47). Στο σημείο της ένωσης ταβανιού και τοίχου κατασκεύαζαν ένα «λούκι» ξύλινο, που δένει αισθητικά τις δύο επιφάνειές τους (είκ. 46). Με-

Εικ. 46. Μεσαριά. Λεπτομέρεια ένωσης ταβανιού με κατακόρυφο τοίχο.
Fig. 46. Messaria. Detail of the joining of a ceiling with a vertical wall.

Εικ. 47. Γαναδιό. Νεώτερο δείγμα ταβανιού, Β. Ξυνοῦ.
 Fig. 47. Ganadio. Newer pattern of V. Xynos's ceiling.

Εικ. 48. Μεσαριά. «Κουμπές» στο σπίτι τοῦ Σ. Στεφανίδη.
 Fig. 48. Messaria. «Coumbes» of S. Stefanidis's house.

ρικές φορές τὸ κέντρο τοῦ ταβανιοῦ τοῦ «ὄντᾶ» τὸ κατέχει ὁ «κουμπές» ἢ «νουφαλός» ἢ «ταβλάς», πού εἶναι κυκλικός, πολυγωνικός ἢ ἀστεριοειδής μικρός σὲ μέγεθος καὶ φέρει διάφορες διακοσμήσεις, ξύλινες κυρίως, γεωμετρικῶν σχημάτων¹ (εἰκ. 48). Τὰ περισσότερα ταβάνια εἶναι ἄβαφα· ὅταν τὰ βάφουν, χρησιμοποιοῦν κυρίως γαιώδη χρώματα· ὅπως μᾶς εἶπε δὲ ὁ γερο-Μιχάλης Παπαντώνης, πού ἔκαμε πολλὰ χρόνια ξυλουργός στὰ μέρη αὐτά, βράζουν τὴν ψαρόκολλα σὲ καζάνι καί, ὅπως εἶναι ζεστή, ρίχνουν μέσα σκόνη ἀπὸ χρώματα. Σὲ περίπτωση πού θέλουν μαῦρο χρῶμα βάζουν ἀσπράδι ἀπὸ αὐγὸ καὶ φοῦμο.

δ. Μεσάντρες - Φαρσώματα

Τὰ καθημερινὰ ροῦχα, ὕφαντά, χράμια καὶ βελέντζες τὰ ἔκρυβαν στίς μεσάντρες, ἀκόμη τὰ κλινοσκεπάσματα καὶ ἄλλα πράγματα χρήσιμα ἢ καὶ φαγώσιμα. Οἱ παλαιότερες πού σώζονται εἶναι ὀρθογωνικῆς κατασκευῆς, δὲ φτάνουν τὸ ὕψος τῆς ὀροφῆς καὶ πολλές φορές τοποθετοῦνται πάνω ἀπὸ τὸ κλιμακοστάσιο (εἰκ. 49). Εἶναι ξύλινης κατασκευῆς, νταμπλάδωτες, μὲ τοὺς νταμπλάδες διακοσμημένους μὲ ἄρμοκάλυπτρα διαφόρης διατομῆς. Στίς βαμμένες προτιμᾶται κυρίως σκοῦρο κόκκινο χρῶμα. Ἐπίσης πολὺ χρήσιμες στὴ νοικοκυρὰ εἶναι καὶ κάτι μικρὲς χωνευτὲς ντουλαπίτσες στὴν τοιχοποιία, πού πολλές φορές ἔχουν διακοσμητικὰ φαρνώματα ἀνατολικῆς τεχνοτροπίας (εἰκ. 50). Ἐκεῖ τοποθετοῦν τὶς λάμπες φωτισμοῦ καὶ μικροπράγματα (εἰκ. 51).

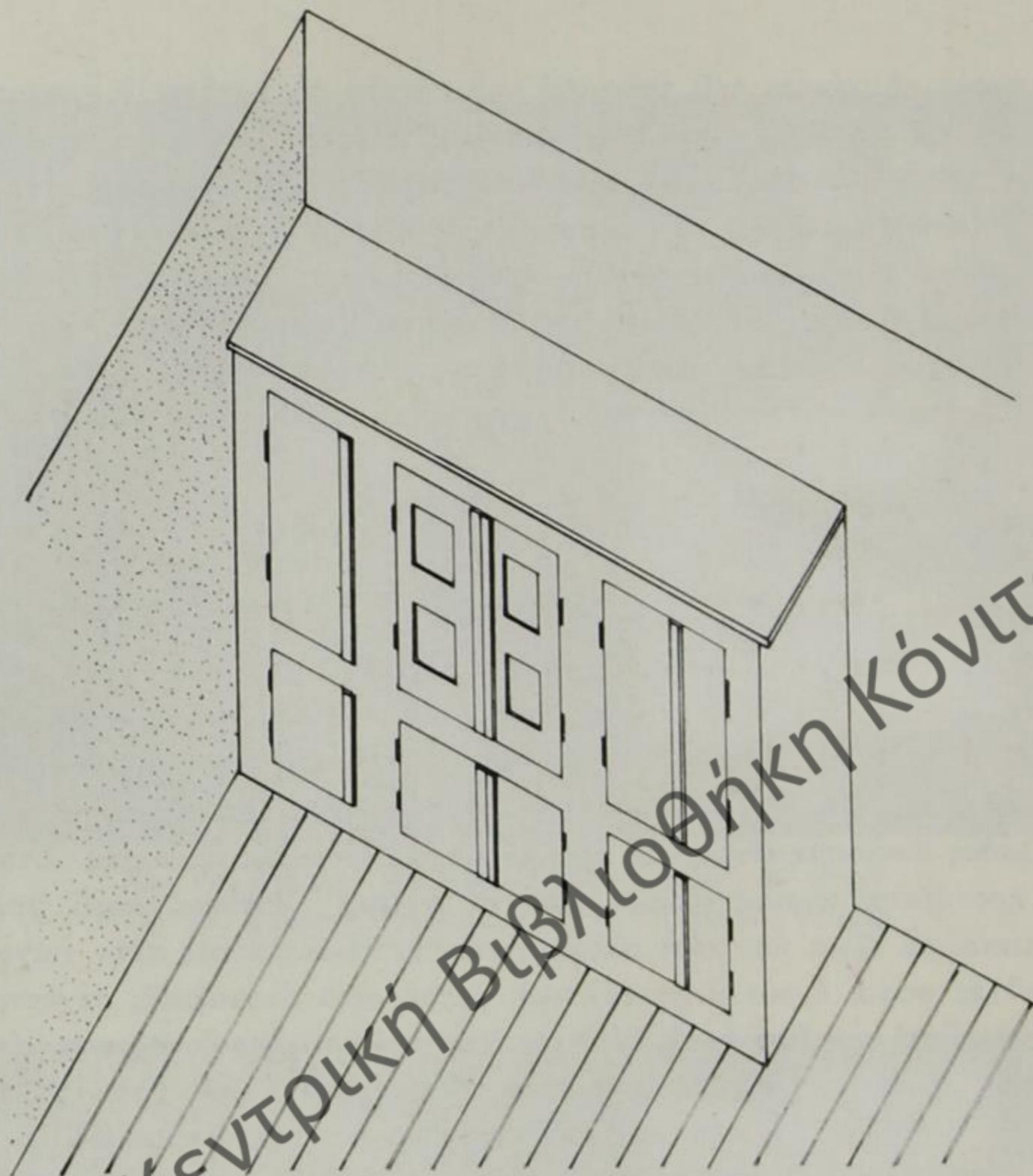
Στίς μεσάντρες ἔκρυβαν καὶ ἄλλα ἀντικείμενα ἢ καὶ χρήματα ἀκόμη. Ἐπίσης στὸν τοῖχο καὶ στὸ ὕψος τῶν παραθύρων παρατηροῦμε ἓνα ξύλινο ὀριζόντιο γεῖσο, πού διατρέχει τὸ δωμάτιο καὶ διαιρεῖ στὰ δύο τὸ ὕψος του. Εἶναι οἱ «πόλτσες», ἄλλη μιὰ χρήσιμη ἐπιφάνεια στὸν ἐσωτερικὸ χῶρο τοῦ ἡπειρώτικου σπιτιοῦ.

ε. Κλιμακοστάσια, πατώματα, ἐσωτερικοὶ τοῖχοι

Τὰ ἐξωτερικὰ κλιμακοστάσια εἶναι συνήθως λίθινα. Στὰ ἐσωτερικὰ κλιμακοστάσια τὰ πρῶτα 4-5 σκαλοπάτια εἶναι λίθινα, ὅπου καὶ στηρίζεται τὸ ὑπόλοιπο ξύλινο κλιμακοστάσιο. Οἱ κλίμακες ἔχουν ψηλὸ ρίχτη (17 ἐκ.) καὶ μικρὸ πάτημα (28 ἐκ.) γιὰ λόγους χώρου, καὶ τὸ κιγκλίδωμα εἶναι ξύλινο συμπαγὲς ἢ ραβδωτὸ ἀπλῆς κατασκευῆς. Συνήθως μετὰ τὰ λίθινα σκαλοπάτια ὑπάρχει ξύλινη χαμηλὴ καγκελωτὴ πόρτα γιὰ προφύλαξη ἀπὸ τὰ ζῶα πού

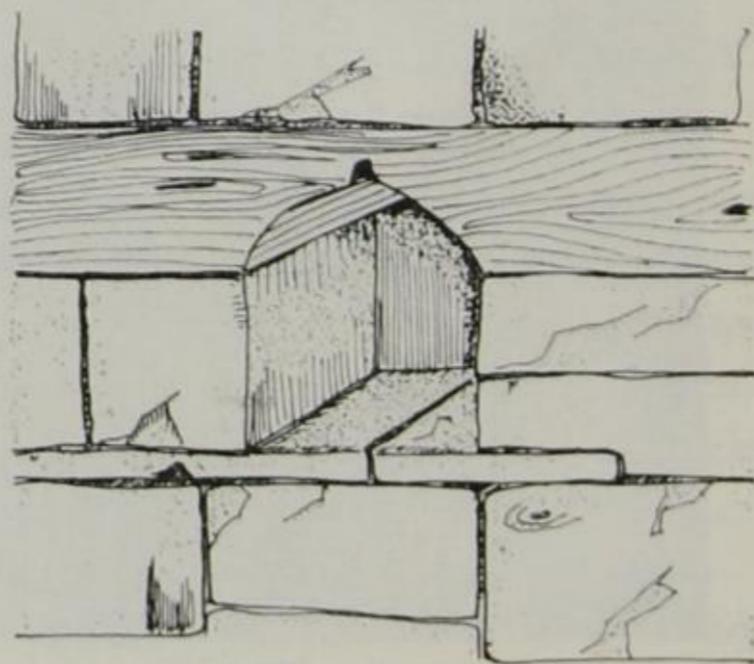
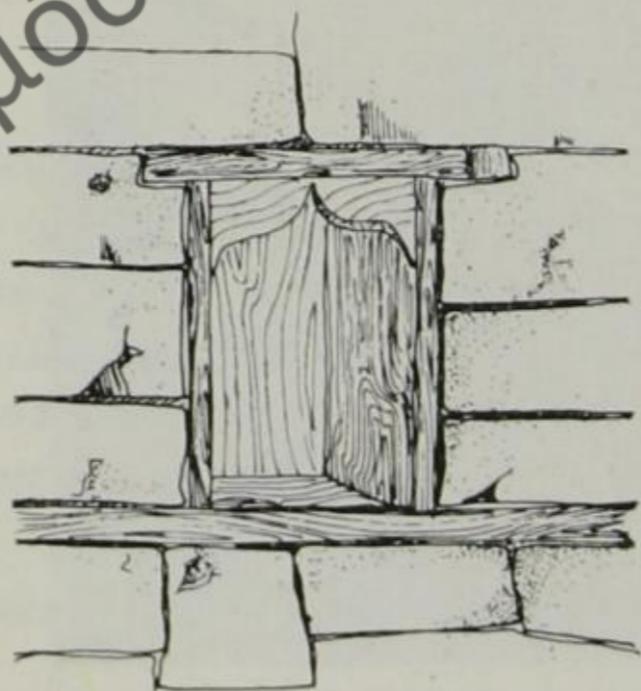
1. Ν. Μουτσόπουλος, Τὰ ἀρχοντικά τῆς Σιάτιστας, σ. 138. Τοῦ ἴδιου, Μακεδονικὴ ἀρχιτεκτονικὴ, σ. 284.

2. Ν. Μουτσόπουλος, Τὰ ἀρχοντικά τῆς Σιάτιστας, σ. 140. Τοῦ ἴδιου, Μακεδονικὴ ἀρχιτεκτονικὴ, σ. 289.

Εἰκ. 49. Γαναδιό. Ξυλοκατασκευάστη μεσάντρα σπιτιοῦ Κ. Χατζῆ.

Fig. 49. Ganadio. Wood-made «messenitra» of K. Hajis's house.

Εἰκ. 50. Γαναδιό. Χωνευτὲς ντουλαπίτσες στὴν τοιχοποιία τοῦ σπιτιοῦ τοῦ Παπαϊωάννου.

Fig. 50. Ganadio. Built in closets on the wall-building of Papaioannou's house.

βρίσκονται στο «κατώι». Τὰ πατώματα εἶναι ξύλινα· παλαιότερα κατασκευάζονταν ἀπὸ χῶμα κυρίως στὴ «γωνιά». Οἱ «γρεντιές» τοῦ πατώματος στηρίζονται σὲ ὀριζόντια μαδέρια ποὺ πατοῦν κατὰ μῆκος στὸν ἐξωτερικὸ τοῖχο καὶ μεταβιβάζουν τὰ φορτία ὁμοίομορφα στὰ θεμέλια. Πάνω στὶς «γρεντιές» ἀπὸ πεῦκο καρφώνονται μεγάλες σανίδες (20 ἐκ. πλάτος) ἀπὸ πεῦκο ἢ «ρόμπολο»· ἐὰν τὸ ἄνοιγμα εἶναι μεγάλο, γιὰ στατικούς καὶ κατασκευαστικούς λόγους

Εἰκ. 51. Γαναδιό. Χωρεντινὴ τοιχοπέλιτσα στὴν τοιχοποιία τοῦ σπιτιοῦ τοῦ Παπαϊωάννου.
Fig. 51. Ganadio. Built in closet on the wall-building of Papaioannou's house.

πάνω στὶς «γρεντιές» πατᾶ μία ἄλλη σειρά ἀπὸ κάθετα μαδέρια, ποὺ πάνω τους καρφώνεται τὸ σανίδωμα τοῦ πατώματος. Οἱ «γρεντιές» τοῦ ὑπογείου συνήθως ἐπιχρίονταν μὲ πίσσα καὶ ἔτσι προστατεύονταν ἀπὸ τὴν ὑγρασία. Οἱ ἐσωτερικοὶ τοῖχοι κατασκευάζονταν μὲ δύο τρόπους:

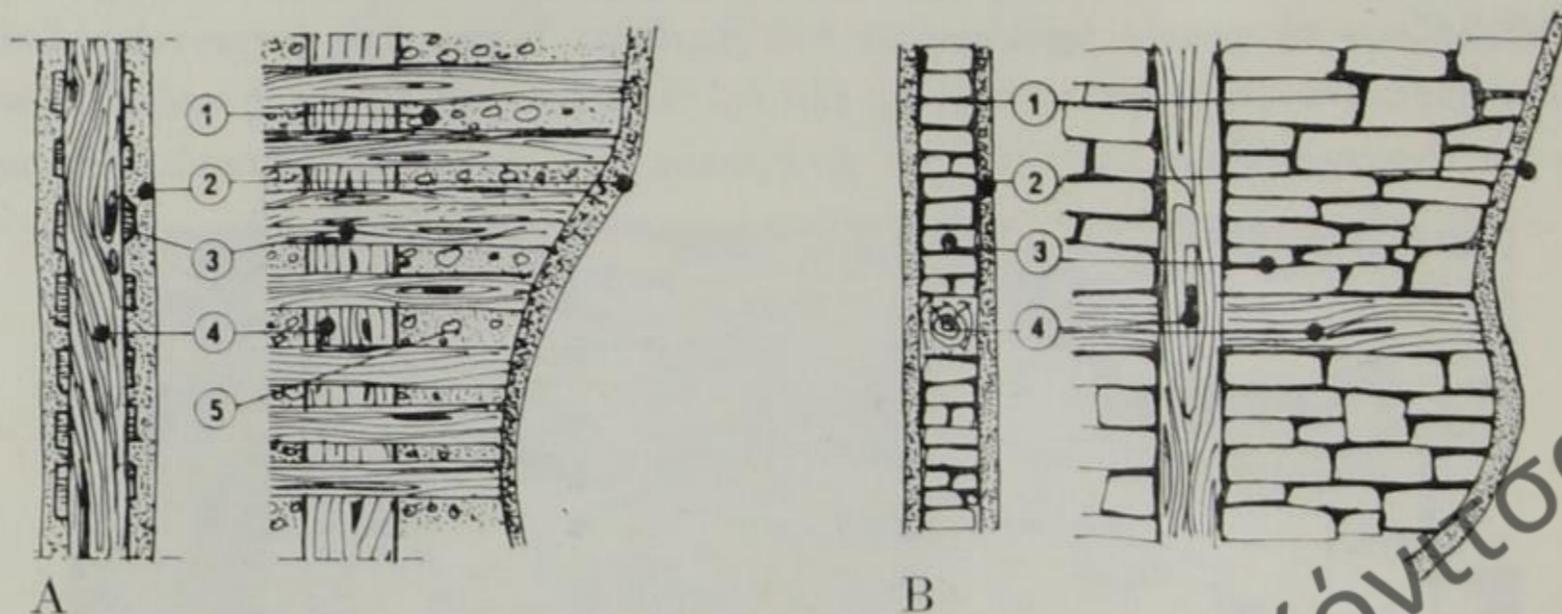
α. Πάνω σὲ κατακόρυφα μαδέρια (10×10 ἐκ.) καρφώνονται σὲ ἀπόσταση 3-4 ἐκ. ξύλινοι ὀριζόντιοι πηχίσκοι (2×6 ἐκ.), τὸ μεταξύ τους κενὸ γεμίζει μὲ λάσπη καὶ ὕστερα ἐπιχρίεται (εἰκ. 52A).

β. Κατασκευάζεται ἓνας σκελετὸς ἀπὸ κατακόρυφα καὶ ὀριζόντια μαδέρια (10×10 ἐκ.) καὶ τὰ φατνώματα αὐτὰ γεμίζουν μὲ πέτρες μικρὲς καὶ πηλό· ὕστερα ἐπιχρίονται (σπίτι Λαμπρίδη, Μεσαριά, εἰκ. 52B).

ζ. Λοιπὰ ἔπιπλα

Λιτὸ καὶ ἀπέριττο παρουσιάζεται τὸ καθημερινὸ δωμάτιο στὴ Μόλιστα. Συνήθως εἶναι ἓνας τετράγωνος φαρδὺς χῶρος μὲ ἀσπρισμένους τοίχους, κα-

θαρός και άπλός, όπως οί άνθρωποι που κατοικοῦν μέσα. Τò κρεβάτι είναι ξύλινο, φτιαγμένο από ξύλο πεύκης ή βαλανιδιάς με χοντρές διατομές. 'Ο

Εικ. 52. Μεσαρία. Α. Κατασκευή μεσοτοιχίας σπιτιού του Στεφανίδη. 1. Λάσπη. 2. Σοβάς. 3. Ξύλινοι πήχεις (2×6 εκ.). 4. Μαδέρια. 5. Μικρές πέτρες. Β. Κατασκευή μεσοτοιχίας σπιτιού του Λαμπρίδη. 1. Λάσπη. 2. Σοβάς. 3. Μικρές πέτρες. 4. Μαδέρια.
Fig. 52. Messaria. A. Building of an inner wall of Stefanidis's house. 1. Mud. 2. Plaster. 3. Boards (2×6 cm). 4. Beams. 5. Little stones. B. Building of an inner wall of Lambridis's house. 1. Mud. 2. Plaster. 3. Little stones. 4. Beams.

Εικ. 53. Γαναδιό. Σοφράς με διάφορα σκεύη στο σπίτι του Πορφύρη. 1. φεγγίτης. 2. λίμπα. 3. μαστραπᾶς. 4. κοντάλα.
Fig. 53. Ganadio. Table with several utensils on it, which one can see arranged in order at Porfyris's house. 1. Fegitis. 2. Limba. 3. Mastrapas. 4. Coutala.

πάγκος ξύλινος με πλάτη, καθώς και τὸ μπαούλο γιὰ τὰ πιὸ πολύτιμα ἀντικείμενα· στὸν «ὄντά», τὰ «μπάσια» γύρω γύρω ἄλλοτε στενά, ἄλλοτε φαρδύτερα, προσφέρουν πλούσιο χῶρο γιὰ καθιστικό· στὴ μέση μπαίνει συνήθως ὁ «σοφράς» (εἰκ. 53).

Ἐκεῖ μέσα, ἀπλώνουν στὶς γιορτές τὰ χράμια καὶ τὶς βελέντζες, ποὺ δίνουν ἀρχοντιά καὶ ζεστασιά. Ἔτσι ἀντιμετώπιζαν τὴν ἐσωτερικὴ ἐπίπλωση τοῦ χώρου με λύσεις ἀπλές καὶ καθαρές χωρὶς ὑπερβολές, ὅπως συνήθως γίνεται σήμερα.

5. ΜΟΡΦΟΛΟΓΙΚΕΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ

Ἡ ἀρχιτεκτονικὴ μορφή σὰν ἔκφραση κοινωνικὴ φαίνεται ξεκάθαρα στὴν περιοχή Μόλιστας ποὺ μελετήσαμε. Ὅγκοι πέτρινοι, φτωχικοὶ ἀλλὰ ἀξιοπρεπεῖς, εἶναι τὰ ἐξωτερικὰ στοιχεῖα τῶν σπιτιῶν. Τὰ παλαιότερα εἶναι ὀρθογωνικῆς ἢ Γ κατόψεως, ἔχουν φρουριακὸ χαρακτήρα με λίγα ἀνοίγματα, καὶ αὐτὰ κατὰ τυχαία θέση. Οἱ φανερὲς ξυλοδεσιές, ἢ ψηλὴ στέγη, ἢ τετραγωνη ψηλόκορμη καμινάδα, ἢ σκούρα βουνίσια πέτρα καὶ οἱ χοντροὶ τοῖχοι εἶναι τὰ κύρια μορφολογικὰ στοιχεῖα ποὺ καθορίζουν τὸν ἀρχιτεκτονικὸ χαρακτήρα τοῦ σπιτιοῦ στὴ Μόλιστα. Μοναδικὴ τάση ἐξωτερικῆς διακοσμῆσεως εἶναι τὰ ξύλινα κοσμήματα τῶν παραθύρων ἢ οἱ ἀπλὲς λιθινὲς διακοσμῆσεις ποὺ παρατηρήσαμε στὰ ὑπέρθυρα (εἰκ. 34) καὶ στὶς «ἄστραχες» (εἰκ. 45). Μετὴ μορφή αὐτὴ τὸ σπίτι εἶναι συνήθως διώροφο. Τὸ «κατώι», ὕψους 2,20 μ. συνήθως, δίνεται σὲ βοηθητικὸς χώρους καὶ στὰ ζῶα. Τὸ πάνω πάτωμα, ὕψους 2,70 μ. περίπου, εἶναι τῆς ἴδιας συνήθως κατόψεως μετὸ ἰσόγειο. Καὶ τὰ δύο προσαρμόζονται στὴν οἰκοδομικὴ γραμμὴ τὴν ὁποία σχηματίζει ὁ δρόμος ποὺ περνᾷ ἀπὸ μπροστά. Σπάνια βλέπουμε «σαχνισιά» ξύλινα, νὰ ξεπετάγονται στὸ δρόμο σὲ χαμηλὸ ὕψος, δεῖγμα φανερὸ ξένης ἐπιδράσεως (εἰκ. 26). Γενικὰ τὸ σπίτι στὴ Μόλιστα εἶναι ἐνδοστρεφές, λιτό, θὰ ἔλεγε κανεὶς φτωχικό, ἔτσι ὥστε νὰ μὴν προκαλῆ τὸ φθόνο τῶν ξένων περαστικῶν. Λείπουν οἱ χαρακτηριστικοὶ ὀπτικοὶ ἄξονες, καὶ ἡ συμμετρία ποὺ παρουσιάζεται εἶναι μᾶλλον συμπτωματικὴ. Τὰ παράθυρα εἶναι μεμονωμένα καὶ δὲν παρατηρήσαμε κολονάκια ἢ ἀετώματα. Τὸ κλιμακοστάσιο, ἐφ' ὅσον εἶναι ἐσωτερικό, ἀρχίζει με λίγα πέτρινα σκαλοπάτια. Ἡ αὐλή, περιφραγμένη συνήθως με ξηρολιθιά, εἶναι ὁ κύριος χῶρος τοῦ σπιτιοῦ γιὰ ὅλον τὸ χρόνο, μιὰ καὶ τὰ μεγάλα «χαγιάτια» τῆς Μακεδονίας λείπουν ἐδῶ γιὰ κλιματολογικοὺς λόγους. Ἡ αὐλή, πλακοστρωμένη καὶ περιποιημένη με λουλούδια καὶ δέντρα ἔχει γύρω τοὺς ἀπαραίτητους χώρους, ὅπως φούρνο ἀπλῆς κατασκευῆς (εἰκ. 54), ὑπόστεγο, «χαλέ», πολλὲς φορὲς καὶ μαγειρειό, ἀποθήκες, «καζαναριό» κτλ.

Ἡ ὑψηλὴ ἐξωτερικὴ τοιχοποιία τὴν ἀποκλείει ἀπὸ τὸ βλέμμα τῶν ξένων περαστικῶν καὶ τῆς δίνει τὴν ἀτομικότητα καὶ ἐλευθερία ποὺ χρειάζονται οἱ

ἄνθρωποι, μιὰ καὶ οἱ χῶροι τοῦ κύριου σπιτιοῦ εἶναι σχετικὰ μικροί. Ἡ ἀπλή δομὴ τῆς κατασκευῆς φαίνεται καὶ στὸ ἐσωτερικὸ τοῦ σπιτιοῦ. Λίγοι χῶροι ὀρθογωνικοί, σοβατισμένοι καὶ ἐπιχρισμένοι. Οἱ κύριοι χῶροι τοῦ σπιτιοῦ ἔχουν ταβάνια μὲ «κουμπὲ» στὸ κέντρο. Μιὰ νότα διακοσμητικὴ προσφέρουν οἱ «πόλτσες», πὺ χωρίζουν στὰ δύο τὴν ἐπιφάνεια τοῦ τοίχου δίνοντας ἓνα

Εἰκ. 54. Μεσαριά. Φοῦνος ἀπὸ ξηρολιθοδομῆ σπιτιοῦ Δ. Ἀργιάνη.
Fig. 54. Messaria. Oven from stone of D. Argianis's house.

ξεκαθάρισμα στὶς ἀναλογίες του. Μικρὲς ξύλινες μεσάντρες βοηθοῦν τὴ νοικοκυρὰ νὰ τακτοποιῆ τὰ ροῦχα, καὶ τὸ τζάκι μὲ τὰ «μπάσια», καὶ μοναδικὸ στόλισμα τὰ πλουμιστὰ κεντητὰ χράμια, προσφέρει πολλὰ στὴν ὅλη διακόσμηση. Στὶς μεταγενέστερες μορφὲς σπιτιοῦ σχήματος Γ παρουσιάζεται μιὰ τάση διακοσμήσεως μὲ ξύλο. Τὰ πατώματα, τὰ ὑπέρθυρα, οἱ ντουλάπες, οἱ σκάλες, τὰ μπαλκόνια, γίνονται ὅλα ξύλινα μὲ σκουῦρα χρώματα. Ἐπίσης σπανιότερα παρατηροῦμε καὶ ξυλοκατασκευασμένα «σαχνισιὰ» νὰ ξεπροβάλλουν ἀπὸ τὸ

δεύτερο πάτωμα. Αυτά δίνουν κάποια γραφικότητα στην πέτρινη ὄψη και ὑποδηλώνουν μιὰ τάση τῶν λαϊκῶν μαστόρων νὰ ἀξιολογήσουν καὶ νὰ ἐπεξεργαστοῦν τὴν ὄψη μὲ τὰ πλήρη καὶ τὰ κενά της καθὼς καὶ τὰ ὑλικά της· πράγμα πὸ δὲ συγκρίνεται βέβαια μὲ ἄλλες παρόμοιες μορφές τῆς Μακεδονίας. Οἱ ντόπιοι τεχνίτες εἶναι γνῶστες μιᾶς ἀριστῆς τεχνικῆς, ἀλλὰ τὰ λίγα δομικὰ ὑλικά πὸ χρησιμοποιοῦν δὲν τοὺς ἐπιτρέπουν νὰ τὴν παρουσιάσουν φανταχτερά. Ὅπου τοὺς δίνεται ἡ εὐκαιρία, δουλεύουν τὴν πέτρα μὲ μαεστρία καὶ φτιάχνουν τζάκια καὶ «σταλακτίτες», μπαλκόνια καὶ σκάλες ἢ «γέφυρες» ἀνάμεσα στὰ σπίτια, πράγματι θαυμάσιας κατασκευαστικῆς τελειότητος (εἰκ. 55, 56, 57, 58). Ἐκεῖνο μάλιστα πὸ ἰδιαίτερα μᾶς καταπλήσσει εἶναι ἡ

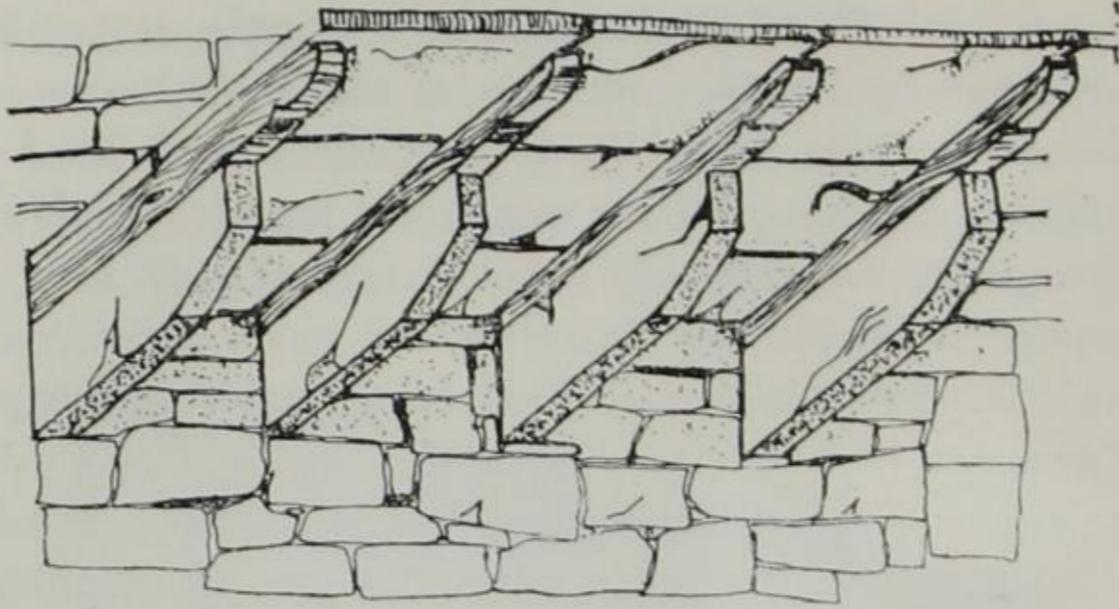
A

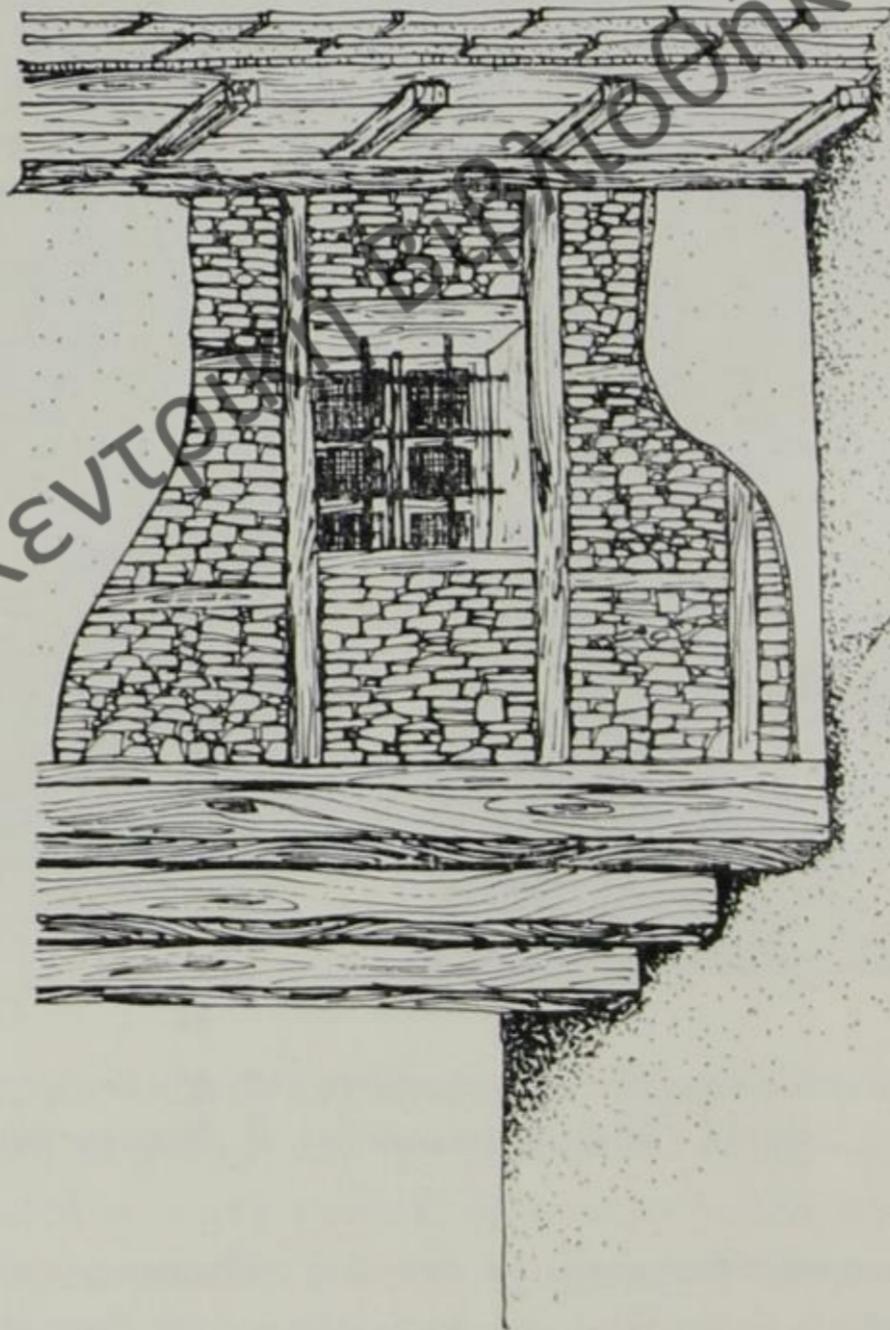
B

Εἰκ. 55. Μεσαριά. Α. Σταλακτίτης (Μ. Παπαϊωαννίδη). Β. Μοναστήρι «γωνιὰ» (Λέτσιου).
Fig. 55. Messaria. Α. Stalactitis (Μ. Papaioanidis's). Β. Monastiri «corner» (Letsios's).

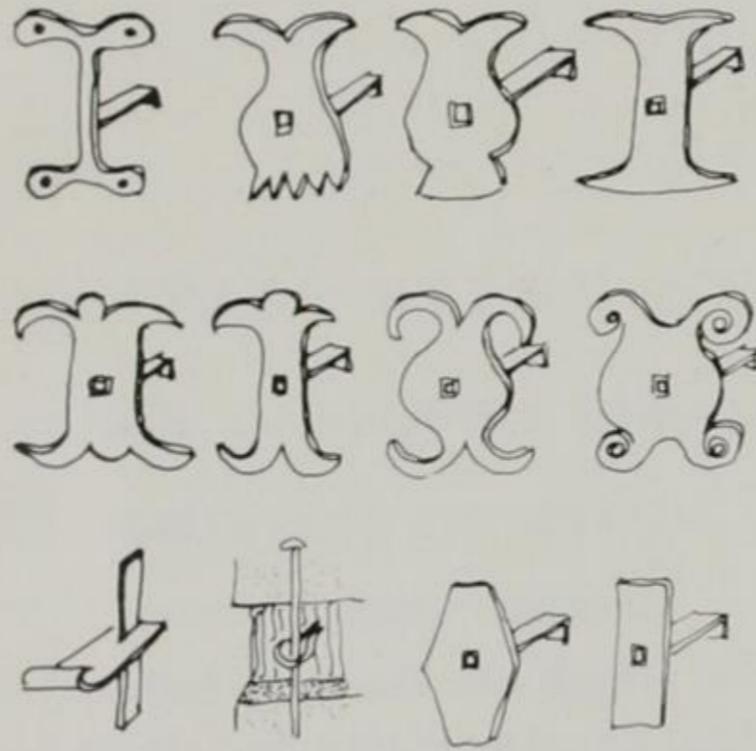
ἐμπνευσή τους σὲ κατασκευές μεγάλης σχετικὰ κλίμακας, πὸ δείχνουν φανερά ὅτι οἱ τεχνίτες αὐτοὶ ἔχουν ἀπὸ ἐνστικτο μέσα τους βασικὲς ἀρχές τῆς πολεοδομίας, οἱ ὁποῖες τοὺς ὀδηγοῦν σὲ σωστὲς λύσεις, ὅπως αὐτὴ πὸ θὰ μελετήσουμε πῶς κάτω, τῆς πλατείας τοῦ Γαναδιοῦ.

Εἰκ. 56. Γαναδιό. Σκίτσο μπαλκονιοῦ σπιτιοῦ Μ. Παπαζήχου.
 Fig. 56. Ganadio. Sketch of balcony of M. Parazicos's house.

Εἰκ. 57. Γαναδιό. «Γέφυρα» πάνω ἀπὸ τὸ δρόμο στὸ σπίτι τοῦ Θεοδοσίου.
 Fig. 57. Ganadio. «Bridge» above the street of Theodosios's house.

Εἰκ. 58. Διάφορες μορφές σιδηρικῶν στὰ δεσίματα τῶν λιθοδομιῶν.
 Fig. 58. Different forms of iron joints of stone structures.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

ΤΡΙΤΟ ΜΕΡΟΣ

Η ΠΛΑΤΕΙΑ ΤΟΥ ΧΩΡΙΟΥ ΓΑΝΑΔΙΟΥ

I. ΥΦΙΣΤΑΜΕΝΗ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ

1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ - ΑΙΤΙΑ ΓΕΝΕΣΕΩΣ

Ἡ πλατεία τοῦ Γαναδιοῦ ἀποτελεῖ τὴν καρδιά τοῦ μικροῦ χωριοῦ, ἕνα ζωντανό χωρο, ὅπου μπορούμε νὰ μελετήσουμε τὴ μεταβολή τῶν κοινωνικο-οικονομικῶν συνθηκῶν μὲ τὸ πέρασμα τῶν χρόνων. Ἐπειδὴ οἱ ποικίλες ἀνθρώπινες ἀνάγκες βασικά μοιάζουν, θ' ἄξιζε τὸν κόπο νὰ ἐξετάσουμε τὴν πολεοδομικὴ λειτουργία τῆς πλατείας, ὅπου οἱ κατασκευαστές τῆς ἀντιμετώπισαν σωστά τὸν πολεοδομικὸ χωρο. Σήμερα πού ἡ χρήση τοῦ αὐτοκινήτου ἐπηρεάζει τὸ μῆκος καὶ τὸ πλάτος τοῦ δρόμου καὶ τὶς διαστάσεις μιᾶς πλατείας, εἶναι ἀπαραίτητο νὰ γνωρίσουμε σωστοὺς πολεοδομικοὺς χώρους. Στὶς περισσότερες πόλεις καὶ στὰ χωριὰ τῆς Μακεδονίας πού ἀναπτύχθηκαν κατὰ φυσικὸ τρόπο καὶ ὄχι μὲ προγραμματισμένο πολεοδομικὸ σχέδιο, ἡ δημιουργία μιᾶς πλατείας εἶναι ἀποτέλεσμα διαφορῶν αἰτίων πού χάνονται στὸ χρόνο. Ἐξ ἄλλου, ἀκόμα κι' αὐτὲς οἱ πόλεις καὶ τὰ χωριὰ σχηματίστηκαν ἴσως σὲ μιὰ σημαντικὴ διασταύρωση δρόμων, ἐξ αἰτίας ἐνὸς μοναστηριοῦ, ἡ ἐκκλησιάς ἢ ὀχυρωματικῆς θέσεως, ἔξω ἀπὸ πέρασμα ἢ ποταμό, αἴτιο ὅμως πού τὶς περισσότερες φορές σήμερα δὲν εἶναι φανερό ἀπὸ τὴν ἀλλαγὴ τοῦ τοπίου πού δημιούργησε ὁ σύγχρονος ἄνθρωπος. Ὁ ἀρχικὰ κενὸς χωρὸς τῆς πλατείας τοῦ Γαναδιοῦ μὲ τὰ λίγα δέντρα καὶ τὸ πράσινο, μὲ τὴ μικρὴ ἀρχικὴ ἐκκλησία, μὲ τὸ χτίσιμο σπιτιῶν γύρω γύρω χωρὶς προσχεδιασμό, πῆρε τελικὰ τὸ σημερινὸ του πολεοδομικὸ σχῆμα (εἰκ. 60). Πολλὲς γενεές, φαίνεται ἀνώνυμων τεχνιτῶν, συνέβαλαν στὴ βελτίωση τοῦ βασικοῦ σχεδίου, καὶ μεμονωμένοι τεχνίτες συνέλαβαν τὸ τελειωτικὸ σημερινὸ σχέδιο, ἴσως ὁ «κούδαρης» Χαρισιάδης, πού κατασκεύασε τὸ καμπαναριό. Βέβαια, τὸ σημερινὸ πολεοδομικὸ ἀποτέλεσμα ἴσως δὲν μπορεῖ νὰ φτάσῃ ἀντίστοιχες πλατεῖες τῆς Ἰταλίας καὶ τῆς Γαλλίας, γιατί ἡ ἀνασφάλεια τοῦ ἐλληνικοῦ πληθυσμοῦ ἐξ αἰτίας τῶν Τούρκων ἔδωσε προτεραιότητα στὴν ἀξιοποίηση τοῦ ἐσωτερικοῦ διακόσμου τοῦ σπιτιοῦ βάζοντας σὲ ὑποδεέστερη θέση τοὺς δημόσιους χώρους. Μόνο κατὰ τὸ τέλος τῆς τουρκικῆς κυριαρχίας ἀρχίζουν νὰ ἐμφανίζονται σημαντικὰ πολεοδομικὰ συγκροτήματα πλατειῶν.

2. ΓΕΝΙΚΗ ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ ΤΗΣ ΠΛΑΤΕΙΑΣ

Ἄνηφορίζοντας τὸν κατεστραμμένο «καλντεριμωτὸ» δρόμο ἀπὸ τὴ Μεσαριά πρὸς τὸ Γαναδιὸ σὲ μιὰ καμπή του, στὴ δεξιὰ μεριά του, βλέπουμε νὰ ξεπροβάλλη τὸ κωδωνοστάσι τῆς ἐκκλησίας τοῦ χωριοῦ (εἰκ. 59). Εἶναι ἓνα κτίσμα σὲ μορφή πύργου μὲ τετραγωνικὴ κάτοψη (3,29 × 3,29 μ.), φτιαγμένο στὰ 1856 ἀπὸ τὴν «παρέα» τοῦ Χαρισιάδη. Πολεοδομικὰ ἀποτελεῖ τὸν ὀπτικὸ πόλο τοῦ «χώρου» τῆς πλατείας καὶ ἔρχεται σὲ ἀντίθεση μὲ τὴν ὀριζοντιότητα τοῦ δρόμου· ἡ ἐλαφρὰ ἀπόκλιση ποὺ ἔχει ὡς πρὸς τὸν ἄξονα τοῦ δρόμου¹ προβάλλει τὴ δυναμικὴ σχέση ποὺ κατέχει στὸ χῶρο τῆς πλατείας, ἐνῶ συγχρόνως προετοιμάζει τὸν παρατηρητὴ γιὰ κάτι ἄλλο σπουδαιότερο. Ἐπιπλέον καὶ ἡ θέση τοῦ καμπαναριοῦ στὴν ἐξωτερικὴ ἀκτῖνα τοῦ καμπύλου κύριου δρόμου προσπελάσεως μᾶς θυμίζει παρόμοια μεσαιωνικὰ παραδείγματα² ποὺ

Εἰκ. 59. Γαναδιό. Τὸ καμπαναριὸ ἀπὸ τὸν κύριον δρόμον προσπελάσεως πρὸς τὴν πλατεία.

Fig. 59. Ganadio. The steeple from the main street which leads to the square.

1. Ὁ ἄξονας τοῦ κύριου δρόμου προσπελάσεως τέμνει τὸ ὀρθογώνιον τῆς βάσεως τοῦ καμπαναριοῦ σχεδὸν κατὰ τὴ διαγώνιον του.

2. C. Sitte, City planning. London, 1965, n° 3, πίν. XVII.

ἴσως δὲν γνώριζε ὁ πρωτομάστορας (βλ. κάτοψη πλατείας). Εἶναι ἐπίσης φανερό ὅτι καὶ τοπογραφικὰ τὸ καμπαναριό, τοποθετημένο στὸ τέλος τῆς ἀνηφοριᾶς, κυριαρχεῖ σ' ὅλον τὸ δρόμο¹.

Ἀπὸ τὸ καμπαναριό, ποὺ πυργώνεται στὴν ὅλη σύνθεση, ἀρχίζει καὶ ὁ πολεοδομικὸς «χώρος» τῆς πλατείας. Εἶναι σχεδὸν ὀρθογωνικὸς (28 × 40 μ. περιήπου) μὲ τὸ μεγαλύτερο ἄξονα στὴν κατεύθυνση Ἀνατολή-Δύση. Τὸ βορειοδυτικὸ τμήμα τοῦ «χώρου» καλύπτει ἡ ἐκκλησία, ποὺ εἶναι καὶ τὸ κύριο κτίριο, ἀφήνοντας τὴν ὑπόλοιπη πλατεία νὰ διαμορφωθῇ ἐλεύθερα. Ἡ ἐκκλησία, χτισμένη στὰ 1870 πάνω σὲ ἀχνάρια ἄλλης ἐκκλησίας, ποὺ χάνονται στὸ σκοτεινὸ παρελθόν, κατέχει τὴ σπουδαιότερη θέση στὸ χῶρο αὐτὸν καὶ μὲ τὸν ὄγκο τῆς ἐπιβάλλεται στὰ γύρω κτίσματα, ἀποτελώντας καὶ τὸ βασικότερο κτιριολογικὸ στοιχεῖο τῆς ἀρχιτεκτονικῆς συνθέσεως τῆς πλατείας (βλ. 61, 62). Ὁ χῶρος τῆς πλατείας περιβάλλεται ἀπὸ φράχτες, χαμηλὰ κτίσματα καὶ μαντρότοιχους κατὰ τυχαία σχέση. Ἐπίσης παρατηροῦμε ὅτι τὸ κύριο κτίριο, ἡ ἐκκλησία, βρίσκεται στὸν ἴδιο χῶρο μὲ τὴν κύρια ἀστική πλατεία (τὸν κυρίαρχο πολεοδομικὸ χῶρο). Αὐτὸ ὅμως δὲν πρέπει νὰ μᾶς ἐντυπωσιάζη, γιατί τὴ μικρὴ αὐτὴ κοινωνία, ποὺ ἐξετάσαμε διεξοδικὰ προηγουμένως, ἡ ἐκκλησία τὴν ἔνωσε θρησκευτικά, κοινωνικὰ καὶ συναισθηματικὰ καὶ γι' αὐτὸ ἦταν ἐντελῶς φυσικὸ νὰ κατέχη καὶ τὸ κέντρο τῆς ζωῆς τῆς, τὴν πλατεία τῆς². Πάντως στὸ χῶρο τῆς πλατείας εἶναι ἐντονη ἡ αἴσθησις τοῦ περικλειόμενου ὄγκου· εἶναι ἡ πιὸ ἀρχιτεκτονικὴ καὶ προσεγμένη περιοχὴ τοῦ χωριοῦ, φτιαγμένη μὲ μεράκι καὶ ἀγάπη, ποὺ δημιουργεῖ ἀμέσως αἰσθήματα οἰκειότητος. Θὰ λέγαμε ὅτι μοιάζει μ' ἓνα «ἀνοιχτὸ δωμάτιο» γιὰ ἀστική χρῆσι τῶν πολιτῶν³, αἴσθησις ποὺ δημιουργεῖται ἐπὶ πλέον καὶ ἀπὸ τὴν ἐντονη παρουσία τοῦ γέρο-πλατάνου, ὁ ὁποῖος καλύπτει μὲ τὰ κλαδιά του τὸ ΝΑ τμήμα καὶ ἀπὸ χρόνια τώρα ἀποτελεῖ ἀναπόσπαστο στοιχεῖο τῆς πλατείας. Στὴ «λόγτζια» τῆς ξυλοφτιαγμένης βάσης του, κάθονταν οἱ γέροι, ὅταν τὸ χωριὸ ἔσφοζε ἀπὸ ζωὴ καὶ κίνηση· ἡ «λόγτζια» αὐτὴ σήμερα δυστυχῶς δὲν ὑπάρχει. Ἀπὸ τὰ κτίρια τῆς πλατείας τὸ σπουδαιότερο εἶναι τὸ κοινοτικὸ κατάστημα (κατεστραμμένο) μὲ τὸν ξενώνα, ποὺ κτισμένο στὰ 1864 ἀποτελοῦσε καὶ τὴν κύρια ἔκφρασι τῆς πολιτικῆς καὶ δημοκρατικῆς ὑποστάσεως τοῦ χωριοῦ σὲ καίριο σημεῖο, καθὼς καὶ ζωντανὴ ἔκφρασι τῆς φιλοξενίας, αἰσθήματος πολὺ ἐντονου στὴν περιοχὴ αὐτὴ.

1. C. Sitte, ὁ.π., σ. 66.

2. Κατὰ τὴν ἀποψη τοῦ Fr. Gibberd δὲν τοποθετεῖται ἐκκλησία στὸν κύριο ἀστικὸ χῶρο τῆς πλατείας, ἐκτὸς ἐὰν ὑπάρχη ἰδιαίτερα ἰσχυρὴ κοινωνικὴ ἀπαίτησις γι' αὐτό. Ὁ λόγος εἶναι ἡ περιοδικὴ χρῆσι τοῦ κτιρίου τῆς ἐκκλησίας (Fr. Gibberd, Town Design. London, 1959, σ. 68).

3. Fr. Gibberd, ὁ.π., σ. 78.

3. ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ

Ἡ ἐκκλησία¹ τῆς πλατείας τοῦ Γαναδιοῦ, πού εἶναι ἀφιερωμένη στή μνήμη τῶν Ταξιαρχῶν, ἀνήκει στὸν τύπο τῆς τρίκλιτης ξυλόστεγης βασιλικῆς μὲ προστώο (ἰσόγειο χαγιάτι) στή νότια πλευρά της (βλ. κάτοψη πλατείας). Χτισμένη τὸ 1870 καὶ κατὰ παράδοση πάνω σὲ ἄλλη παλαιότερη ἐκκλησία γιὰ νὰ καλύψῃ τὶς αὐξημένες ἀνάγκες τοῦ χωριοῦ, πῆρε μεγάλες διαστάσεις (15×21,40 μ. περίπου). Ὁ τύπος αὐτὸς τῆς ἐκκλησίας εἶναι διαδομένος κατὰ τὴν ἐποχὴ τῆς τουρκοκρατίας στὸν εὐρύτερο μακεδονικὸ χῶρο². Ὅπως συμβαίνει συνήθως στοὺς μεταβυζαντινοὺς ναοὺς τῆς Μακεδονίας, ἡ ἀψίδα τοῦ ἱεροῦ βήματος εἶναι ἡ μοναδική πού προεξέχει (1,60 μ.), ἐνῶ τοῦ διακονικοῦ καὶ τῆς προθέσεως εἶναι χωνεμένες στὴν τοιχοποιία. Ὑπάρχει ἐπίσης καὶ ἡ νάρθηκας (10,56×5,50 μ.), στὸν ὁποῖο ἀνεβαίνει κανεὶς μὲ ξύλινο κλιμακοστάσιο· παλαιότερα χρησίμευε γιὰ γυναικωνίτης μὲ ξύλινο καθιστὸ χωρῖσμα.

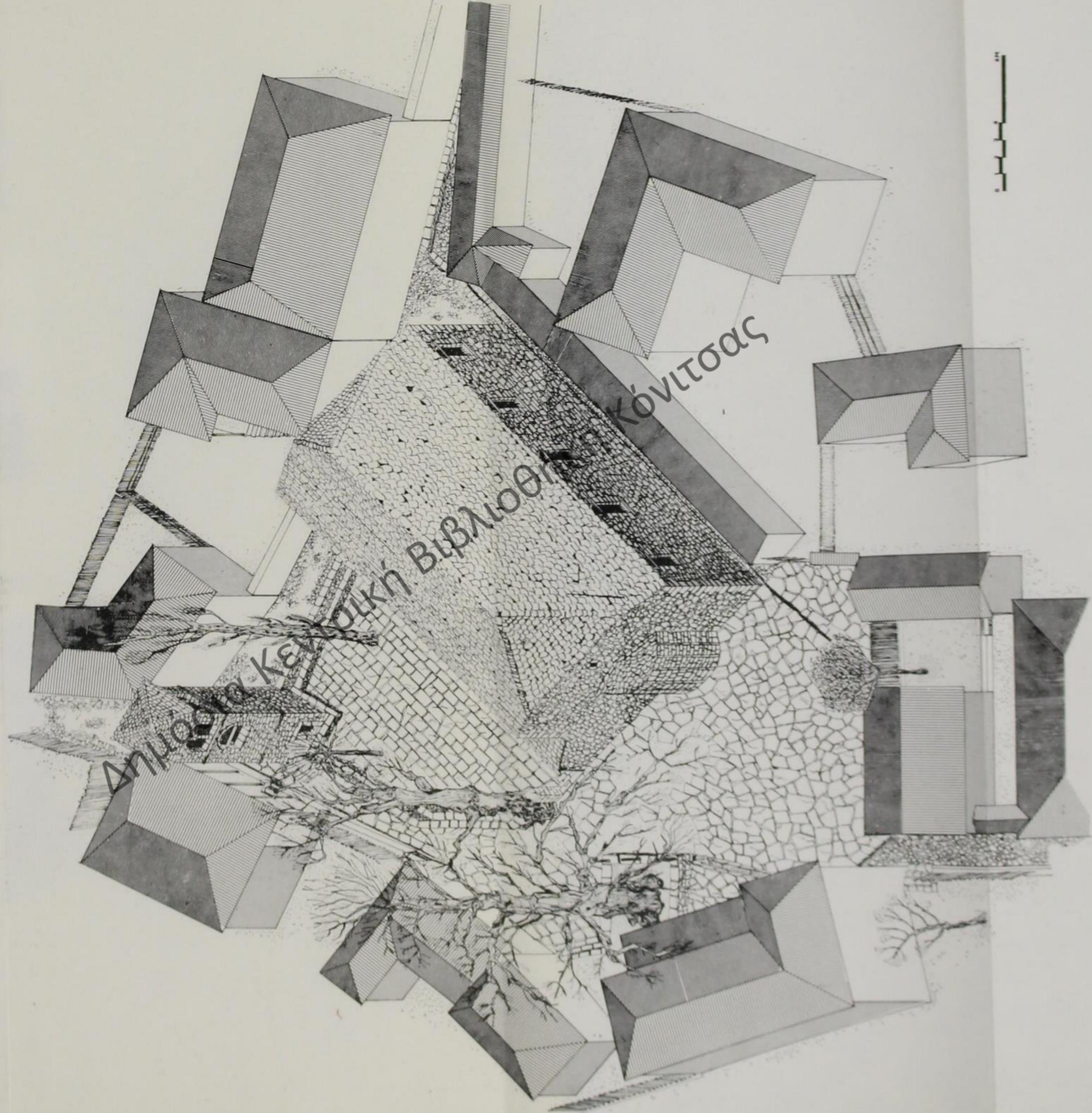
Ἐπίσης ἔχει μιὰ σειρὰ μεγάλα παράθυρα στὴ Β καὶ Γ πλευρά, πού φωτίζουν τὸ ἐσωτερικὸ τοῦ ναοῦ. Τὰ μεταξόνια εἶναι ἄνωσθεν στὶς δύο ἐσωτερικὲς κιονοστοιχίες (4,60 μ.-4,52 μ.-4,20 μ.). Στὸ κέντρο τῆς δίριχτης στέγης καὶ στὰ πλάγια κλίτη σχηματίζονται τρουλίσκοι ἀνάμεσα στοὺς κίονες, πού ἔχουν περισσότερο συμβολικὸ χαρακτήρα παρὰ λόγους φωτισμοῦ· στὴ Β καὶ στὴ Ν πλευρά, ἀκριβῶς κάτω ἀπὸ τὴν ἐσωτερικὴν σειρὰ τῶν μεγάλων παραθύρων, ὑπάρχει ζώνη μὲ πρόσφατες τοιχογραφίες. Ἐπίσης καὶ οἱ τρουλίσκοι εἶναι εἰκονογραφημένοι. Γενικὰ ὅμως ὁ ἐσωτερικὸς χῶρος τῆς ἐκκλησίας δὲν εἶναι ἀξιόλογος (εἰκ. 63).

4. ΕΝΔΕΙΞΕΙΣ ΓΙΑ ΤΗ ΧΡΗΣΗ ΤΗΣ ΠΛΑΤΕΙΑΣ ΚΑΤΑ ΤΟ ΠΑΡΕΛΘΟΝ

Ἄς ἀφήσουμε ὅμως γιὰ λίγο τὴν ἐπιστημονικὴ θεώρηση τῶν πραγμάτων καί, καθὼς ὅλα σήμερα εἶναι ἔρημα καὶ σχεδὸν κατεστραμμένα, ἄς ἀναλογιστοῦμε τί ἀποτελοῦσε ἡ ἐκκλησία καὶ ἡ πλατεία γιὰ τὸ χωριό. Τὴν ἡμέρα τῶν Ταξιαρχῶν γινόταν μεγάλο πανηγύρι στὸ Γαναδιό, καὶ τὸ συναίσθημα τῆς κοινωνικῆς καὶ συγγενικῆς ἀγάπης πού ἔνωσε τοὺς ἀνθρώπους αὐτοὺς ἦταν διάχυτο σὲ τέτοιες στιγμές. Ἀποβραδὶς σ' ὅλα τὰ σπίτια κυριαρχοῦσε ἡ εὐθυμία καὶ ἡ προσμονή· ἐτοιμάζονταν τὰ σφαχτά, συγυρίζονταν τὰ «μαντζάτα» καὶ οἱ «ὄντάδες», στρώνονταν τὰ «μπάσια» μὲ πλουμιστὰ στολίδια. Τὸ τελείωμα τῆς πρωινῆς κατανυκτικῆς λειτουργίας τοὺς ἔβρισκε ὅλους καθισμένους γύρω γύρω στὸν αὐλόγυρο τῆς ἐκκλησίας νὰ τὸ «στρώνουν» σὲ λεβέντικους χορούς,

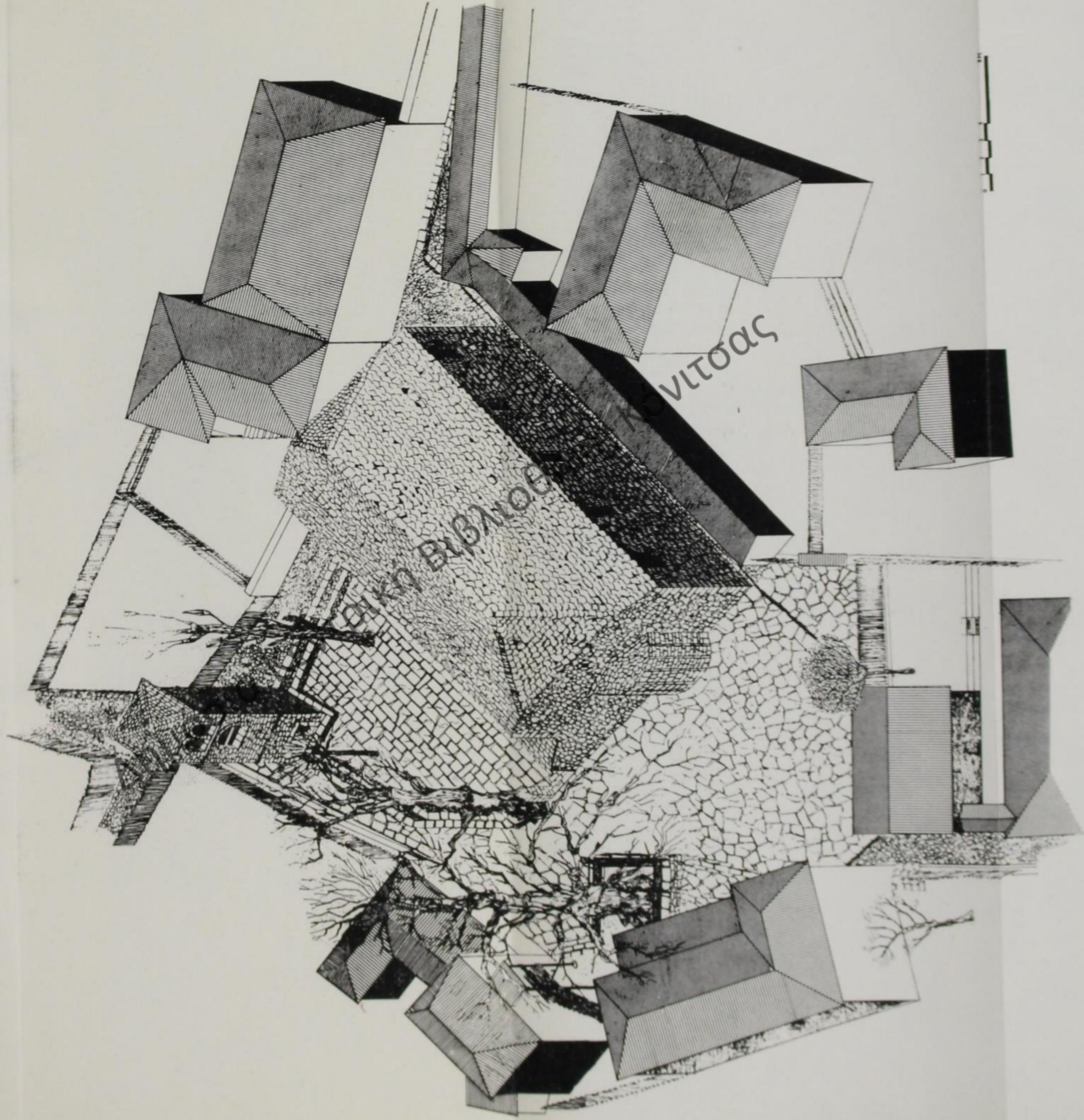
1. Τὸ καθολικὸ δημοσίευσε ὁ ἀκαδημαϊκὸς Ἄ. Ὁρλάνδος (A. Orlandos, Ein spätbyzantinischer Malen - Kirchentypus Nordgriechenlands. Jahrbuch der Österreichischen Byzantinistik. Wien, 1972, τ. 21, σ. 209-222, εἰκ. 1-13.

2. Ν. Μουτσόπουλος, Μακεδονικὴ ἀρχιτεκτονικὴ, σ. 7.

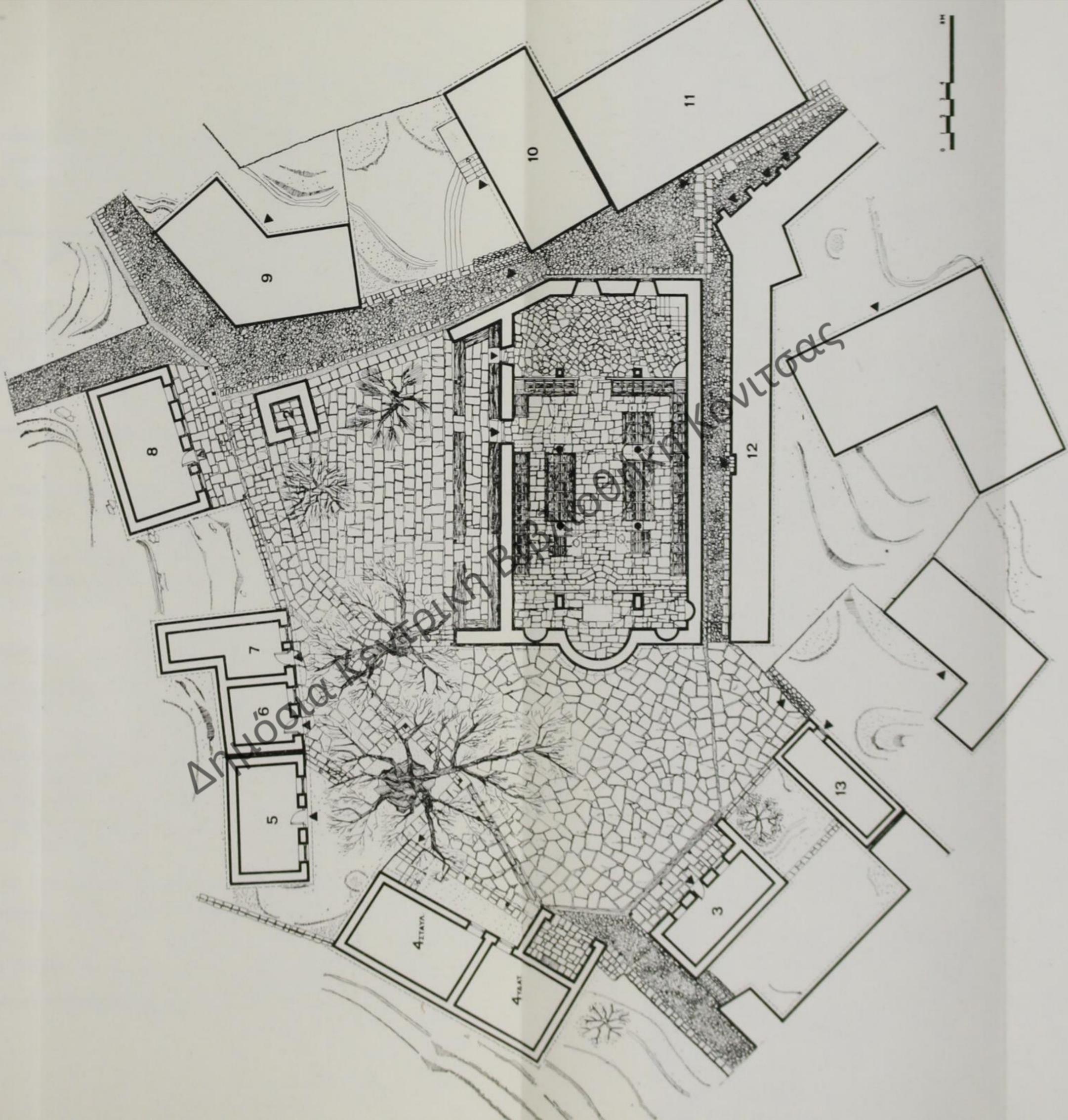

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη
Κόνιτσας

Εικ. 61. Γαλαδία: Ἀξονομετρικὴ παράστασις τῆς πλάτειας κατὰ πληροφορίας γερόντων.

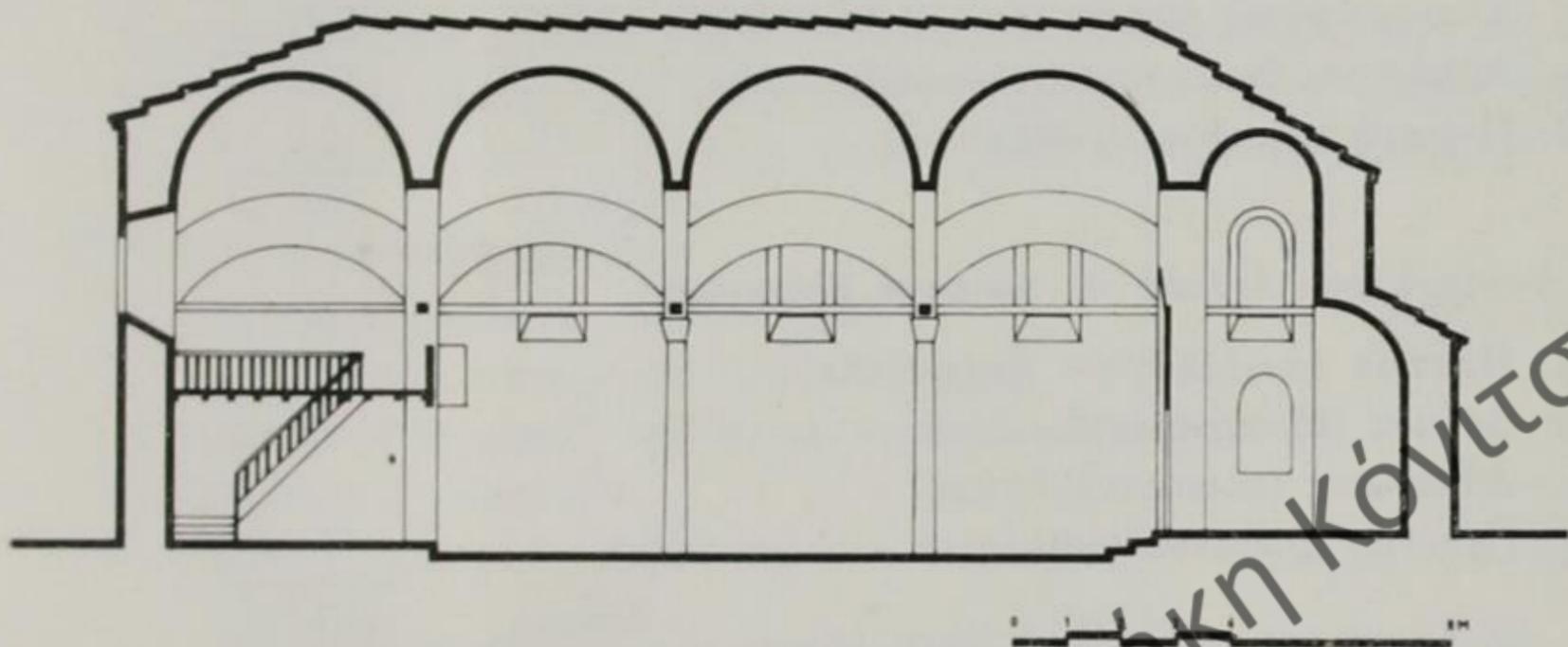

Εικ. 60. Γαναδιό. Γενική κάτοψη του πολεοδομικού σχηματισμού τῆς πλατείας (σύγχρονη χρήση). 1. Ἐκκλησία. 2. Καμπαναριό. 3. Παντοπωλεῖο. 4. Ξενώνας (καταστραμμένος). 5. Στάβλος. 6. Στάβλος. 7. Στάβλος. 8. Αἶθουσα συγκεντρώσεως. 9. Κατοικία. 10. Κατοικία. 11. Κατοικία. 12. Ἀποθήκες. 13. Κονζίνα (βλ. πίν. 1, σελ. 188).

Fig. 60. Ganadio. General plan of the urban forming of the square (contemporary use). 1. Church. 2. Steeple. 3. Grocery - store. 4. Inn (destroyed). 5. Stable. 6. Stable. 7. Meeting hall. 8. Residence. 9. Residence. 10. Residence. 11. Residence. 12. Store - houses.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

ἐνῶ τὰ «μπαχτσίσια» κολλοῦν στὸ μέτωπο τῶν ὀργανοπαικτῶν. Τοῦτο τὸ γλέντι μὲ μικρὴ ξεκούραση τὸ μεσημέρι γιὰ φαΐ μὲ τὴν καθιερωμένη «γιοματιά» ἀπὸ ἐντόσθια κατσικιῶν συνεχιζόταν ὡς τὴ βαθιὰ νύχτα. Βλέπουμε λοιπὸν

Εἰκ. 63. Γαναδιό. Ἐκκλησία τῶν Ταξιαρχῶν. Τομή κατὰ μῆκος.

Fig. 63. Ganadio. Taxiarchae church. Longitudinal section.

πῶς λειτουργοῦσε ὁ χῶρος καὶ κάλυπτε ὅλες τὶς ἀνάγκες τῶν ἀνθρώπων. Χῶρος κοινωνικός, χῶρος συγκέντρωσης, ἐμπορίου, συναλλαγῆς καὶ γενικὰ συναναστροφῆς στὴ μικρὴ τους κοινότητα.

5. ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΚΑΙ ΙΔΙΩΤΙΚΕΣ ΕΞΥΠΗΡΕΤΗΣΕΙΣ ΤΗΣ ΠΛΑΤΕΙΑΣ

Σκόπιμο, ὅπως νομίζουμε, εἶναι νὰ ἐπανέλθουμε σὲ μιὰ πιὸ ψυχρὴ ἐπιστημονικὴ διερεύνηση, ἐφαρμόζοντας τὶς σύγχρονες θεωρήσεις τῆς πολεοδομίας στὴν περίπτωση τῆς πλατείας ποὺ ἐξετάζουμε. Ἴσως οἱ ἀριθμοὶ βοηθήσουν στὴ σύγκριση ἀνάμεσα σὲ ὅμοια δεδομένα καὶ ὀδηγήσουν μὲ τὸν τρόπο τους στὴν κατανόηση τῆς οὐσίας.

Ἐρευνώντας τὶς χρήσεις τῶν κτισμάτων ποὺ βρίσκονται γύρω ἀπὸ τὴν πλατεία καταλήξαμε στὸν πίνακα 1, ὅπου φαίνονται οἱ μεταβολές στὴ χρήση κατὰ τρεῖς χρονικὲς περιόδους:

- Α. Τὴν ἐποχὴ ποὺ ἔχουμε σαφεῖς πληροφορίες (ἀρχικὴ χρήση εἰκ. 61).
- Β. Μιὰ μεταγενέστερη ἐποχὴ, κατὰ τὴν ὁποία ἀκμάζει ἡ πλατεία (μεταγενέστερη χρήση).
- Γ. Ἡ σημερινὴ ἀπογοητευτικὴ κατάσταση (σύγχρονη χρήση εἰκ. 62).

Ἀπὸ τὸ σχετικὸ πίνακα θεωρήσαμε σκόπιμο γιὰ ἀπλοποίηση νὰ ἀφαι-

ρέσουμε τις σταθερές εξυπηρετήσεις τῆς πλατείας πού εἶναι οἱ ἀνοιχτοὶ (χωρὶς κτίσματα) χώροι, πού διακρίνονται μὲ σαφήνεια. Αὐτούς, ἀφοῦ τοὺς ἐμβαδομετρήσαμε, τοὺς κατατάξαμε ὡς ἑξῆς:

α. Πλατεία + δρόμος (συναλλαγή - ψυχαγωγία)	314 μ ² περίπου
β. Κύριος δρόμος προσπελάσεως (ἐξυπηρέτηση)	186 » »
γ. Αὐλόγυρος ἐκκλησίας (κοινωνική ἐπαφή)	132 » »
δ. Περιοχὴ πλατάνου (καθιστικὸ)	74 » »
Σύνολο	<u>706 μ² »</u>

Ἀναφερόμενοι δηλαδή σὲ ποσοστὰ βρίσκουμε:

α. Πλατεία (συναλλαγή - ψυχαγωγία)	44,5%
β. Δρόμος (ἐξυπηρέτηση)	26,4%
γ. Αὐλόγυρος (κοινωνική ἐπαφή)	18,7%
δ. Περιοχὴ πλατάνου (καθιστικὸ - ψυχαγωγία)	10,4%
Σύνολο	<u>100,0%</u>

ἦτοι συναλλαγή > ἐξυπηρέτηση > κοινωνική ἐπαφή > καθιστικὸ δηλ.
α > β > γ > δ.

α. Ἀρχικὴ χρῆση τῆς πλατείας, γιὰ τὴν ὁποία ἔχουμε σαφεῖς πληροφορίες

Οἱ δημόσιες κεντρικὲς ἐξυπηρετήσεις (ἐκκλησία, σχολεῖο, W.C. κτλ.) καλύπτουν σὲ σύνολο μέτρων ποσοστὸ 55,5%, τὰ καταστήματα 14,4%, ἀπὸ τὰ ὁποῖα 43,4% εἶναι καθημερινῶν ἀναγκῶν καὶ 56,6% περιοδικῶν καὶ οἱ ἰδιωτικὲς ἐξυπηρετήσεις (κατοικία) 15,8%. Τὸ ἰδιωτικὸ πράσινο (ἰδιωτικοὶ κῆποι) κατέχει ποσοστὸ 14,3%. Τὰ ἀποτελέσματα αὐτὰ εἶναι τὰ ἀναμενόμενα, μιὰ καὶ κατὰ τὴν πρώτη φάση εἶναι γνωστὴ ἡ ἀλληλοβοήθεια καὶ τὸ ἐνδιαφέρον τῆς κοινότητας γιὰ κοινωνικὴ μέριμνα. Στὴν ἀρχικὴ χρῆση ἐνδιαφέρον παρουσιάζουν τὰ κύρια προβλήματα πού ἀπασχολοῦν τὴ μικρὴ κοινωνία, πού φαίνονται ἀπὸ τὰ ἀναλυτικὰ ποσοστὰ τῶν δημόσιων κεντρικῶν ἐξυπηρετήσεων :

Α' (ἀρχικὴ χρῆση)

1. Θρησκεία (ἐκκλησία, καμπαναριό, ἀποθήκη)	62,7%
2. Κοινόχρηστες λειτουργίες (ὕδατοδεξαμενὴ, στάβλος)	16,0%
3. Διοίκηση-Ἐκπαίδευση (κοινот. συμβούλιο, δημογέροντες, σχολεῖο)	15,2%
4. Φιλοξενία (ξενώνας δασκάλων)	6,1%
Σύνολο	<u>100,0%</u>

Ἡ ἀπουσία ψυχαγωγικοῦ καταστήματος δείχνει τὴν ἀξία τῆς πλατείας ἀπὸ ψυχαγωγικὴ ἄποψη [βλ. καὶ πίν. 2, στήλη 1, Α' (ἀρχικὴ χρῆση)].

β. Μεταγενέστερη χρήση κατά την οποία ακμάζει ή πλατεία

Οι δημόσιες κεντρικές εξυπηρετήσεις μειώνονται σε 53,8%, αυξάνεται το ποσοστό των καταστημάτων σε 21,3%, από τα όποια 60,5% καθημερινών αναγκών και 39,5% περιοδικών, και αυξάνονται περισσότερο οι ιδιωτικές εξυπηρετήσεις (24,9%), απόδειξη αύξησης του πληθυσμού. Οι ιδιωτικοί κήποι γύρω από την πλατεία οικοπεδοποιούνται σχεδόν όλοι. Από άποψη ενδιαφερόντων, στην κοινότητα, ως προς τις κεντρικές εξυπηρετήσεις, έχουμε :

Β' (μεταγενέστερη χρήση)

1. Θρησκεία (έκκλησία, καμπαναριό)	60,4%
2. Κοινόχρηστες λειτουργίες (ύδατοδεξαμενή, στάβλος)	17,1%
3. Διοίκηση - Φιλοξενία (κοινοτικό συμβούλιο, ξενώνας)	16,0%
4. Ψυχαγωγία (καφενεϊο)	6,5%
Σύνολο	100,0%

Η αλλαγή που φαίνεται συνέβη γιατί η αποθήκη της εκκλησίας μετατρέπεται σε καφενεϊο, ενώ το σχολείο μετακινείται σε άλλο κτίριο [βλ. πίν. 1 και 2, στήλη 2, Β' (μεταγενέστερη χρήση)].

Εκεῖνο που έχει σημασία είναι ότι εισέρχεται και ο ψυχαγωγικός χαρακτήρας σε κτίριο της πλατείας: μειώνεται έτσι η ψυχαγωγική αξία της πλατείας για την κοινότητα.

γ. Σύγχρονη χρήση της πλατείας

Οι δημόσιες κεντρικές εξυπηρετήσεις της πλατείας μειώνονται σε 50,2%, καταστήματα δεν υπάρχουν πιά, και οι ιδιωτικές εξυπηρετήσεις φτάνουν σε 49,8% (κατοικία + βοηθητ. κτ.). Από άποψη ενδιαφερόντων ή κατάσταση παρουσιάζεται ως εξής :

Γ' (σύγχρονη χρήση)

1. Θρησκεία (έκκλησία, καμπαναριό)	83,5%
2. Ψυχαγωγία (αίθουσα συγκεντρώσεων)	16,5%
Σύνολο	100,0%

Τούτο γιατί σήμερα χρησιμοποιείται κυρίως η εκκλησία, ενώ τα υπόλοιπα κτίρια καταστρέφονται ανεπανόρθωτα από τη φθορά του χρόνου [πίν. 2, στήλη 3, Γ' (σύγχρονη χρήση)]. Από τα κτίσματα που βρίσκονται γύρω από την πλατεία, η κατοικία καταλαμβάνει τα 57,8%, ενώ τα βοηθητικά παραρτήματα (στάβλοι) το 42,2%· άλλη μια απόδειξη της συνεχούς φθοράς της.

ΠΙΝΑΚΑΣ 4: Κατανομή εξυπηρετήσεων τής πλατείας Γαλαδιού κατά τρεις χρονικές περιόδους

I. Δημόσιες κεντρικές εξυπηρετήσεις											
1			2			3					
Α' (άρχιμη χρήση)			Β' (μεταγενέστερη χρήση)			Γ' (σύγχρονη χρήση)					
Χρ. Ίδ.	Ένδ.	Χρήση	Ένδ.	Χρήση	Ένδ.	Ένδ.	Χρήση	Ένδ.	Χρήση		
		Έμβ.σέ μ ²							Έμβ.σέ μ ²		
1870	ΘΡΗΣΚΕΙΑ	325.78	1	Έκκλησία	325.78	1	Έκκλησία	325.78	1	Έκκλησία	325.78
1856		10.82	2	Καμπαναριό	10.82	2	Καμπαναριό	10.82	2	Καμπαναριό	10.82
άγν.		36.58	5 ισ.	Αποθήκη έκκλ.	36.58		Σύνολο	336.60		Σύνολο	336.60
		373.18									
1864	ΚΟΙΝ.Α	89.73	4 ισ.	Κοιν. στάβλ+ύδ.	89.73	4 ισ.	Δοδατοδεξαμενή + κοινόχρ. στάβλος	89.73	8	Αίθουσα για συγ-κεντρώσεις τών κατοίκων	66.62
		6.00	14	W.C.(άποχωρ.)	6.00	14	W.C.(άποχωρ.)	6.00			66.62
		95.73					Σύνολο	95.73		Σύνολο	66.62
	Δ+Ε	89.73	4 όρ.	Διοίκηση + εκπαίδευση	89.73		Δημ. Ξεν. + Διοικ.	89.73	4 όρ.	Κατεστραμμένο	—
	ΦΙΑ	36.58	5 όρ.	Ξενώνας δασκάλα	36.58	5 ισ.	Καφενείο	36.58			—
		595.22				5 όρ.	Καταστράφηκε	—			—
							Μερ. Σύνολο	558.64		Μερ. Σύνολο	403.22

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

ΠΙΝΑΚΑΣ 1 (συνέχεια και τέλος)

1		2		3		
Α' (άρχιική χρήση)		Β' (μεταγενέστερη χρήση)		Γ' (σύγχρονη χρήση)		
Χρ. Ίδ.	Ένδ.	Χρήση	Χρήση	Χρήση	Χρήση	
Ένδ.	Ένδ.	Έμβ.σέ μ ²	Έμβ.σέ μ ²	Έμβ.σέ μ ²	Έμβ.σέ μ ²	
10	Κ	κατοικία	κατοικία	9	κατοικία	62.25
11	Κ	κατοικία	κατοικία	10	κατοικία	61.60
		Μερ. Σύνολο	κατοικία	11	κατοικία	108.40
			κουζίνα κατ.		Σύνολο	232.25
			Μερ. σύνολο			256.74
IIIα. Υπαίθριες ιδιωτικές εξυπηρετήσεις						
8	ΠΡΑΣΙΝΟ	κήπος	—	5	στάβλος	36.58
9	ΠΡΑΣΙΝΟ	κήπος	—	6	στάβλος	21.12
13	ΠΡΑΣΙΝΟ	κήπος	—	7	στάβλος	29.88
		Μερ. Σύνολο	—	12	άποθῆκες	57.50
				13	κουζίνα κατοικ.	24.49
					Σύνολο	169.57
I. II. III. IIIα. Γεν. Σύνολο 1072.97						
IIIβ. Υπαίθριες ιδιωτικές εξυπηρετήσεις						
						1036.39
I. II. III. IIIα. Γεν. Σύνολο 1036.39						

IV. Σταθερές υπαίθριες εξυπηρετήσεις πλατείας

Χρήση υπ. χώρων	Έμβ.σέ μ ²	Σέ %
α Πλατεία + δρόμος = συναλλαγή	314	44.5
β Κύριος δρόμος προσπελάσεως = εξυπρέτηση	186	26.4
γ Αύλόγυρος εκκλησίας = κοιν. έπαφ.	132	18.7
δ Περιοχή πλατάνου = καθιστικό	74	10.4
Σύνολο	706	100.0

ΠΙΝΑΚΑΣ 6 Συγκεντρωτικός πίνακας τῶν ἀναλυτικῶν ἀποτελεσμάτων τοῦ πίν. 1

Ποσοστά μεταβολῶν ἐξυπηρετήσεων	1				2				3			
	Α' (ἀρχικὴ χρήση)				Β' (μεταγενέστερη χρήση)				Γ' (σύγχρονη χρήση)			
I. Δημόσιες κεντρικὲς ἐξυπηρετήσεις	1	Θρησκεία	62.7%	55.5%	1	Θρησκεία	60.4%	53.8%			83.5%	
	2	Κοινόχρ. λειτ.	16.0%		2	Κοινόχρ. λειτ.	17.1%					16.5%
	3	Διοίκ. + ἐκπ.	15.2%		3	Διοίκ. + Φιλ.	16.0%					
	4	Φιλοξεν.	5.1%		4	Ψυχαγωγία	6.5%					
			100.0%			100.0%				100.0%		
II. Καταστήματα - βιοτεχνίες	14.4%	Καθ. ἀνάγκ.	43.4%		Καθ. ἀνάγκ. Περ. ἀνάγκ.	60.5%	39.5%	100.0%				
		Περ. ἀνάγκ.	56.6%									
			100.0%									
III. Ἰδιωτικὲς ἐξυπηρετήσεις (κατοικία)	15.8%								49.8%	Κατοικία Βοηθ. Κτ.	57.8% 42.2%	
IIIα. Ὑπαίθριες ἰδιωτικὲς ἐξυπηρετήσεις (ἰδιωτ. πράσινο)	14.3%											
Σύνολο	100.0%								100.0%			

Δημοσιόγραφικὴ Κεντρικὴ Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

II. Η ΠΛΑΤΕΙΑ ΕΞΕΤΑΖΟΜΕΝΗ ΑΠΟ ΑΠΟΨΗ ΠΟΛΕΟΔΟΜΙΚΟΥ «ΧΩΡΟΥ»

Ἡ ἐκκλησία εἶναι τὸ σημαντικὸ κτίριο τῆς ὅλης συνθέσεως καὶ γι' αὐτὸ σωστά ἔχει τὸ δικό της προαύλιο, ἀπὸ ὅπου θὰ ἐκτιμηθῇ ἡ πλαστικὴ τῆς ἀξία στὸ χῶρο (βλ. κάτοψη πλατείας). Ἐπίσης, ὡς κτίριο μεγάλου μεγέθους δημιουργεῖ μπροστὰ ἀπὸ τὶς δύο κύριες ὄψεις, ἀνατολικὴ καὶ νότια, δύο ξεχωριστοὺς «χώρους», ποὺ συνδέονται μεταξύ τους σὲ σχῆμα Γ¹, καὶ ποὺ ὁ καθένας τους ἔχει τὴ λειτουργία του.

1. ΤΟ ΜΕΓΕΘΟΣ ΚΑΙ Η ΑΝΑΛΟΓΙΑ ΤΟΥ ΠΟΛΕΟΔΟΜΙΚΟΥ «ΧΩΡΟΥ»

Μὲ τὴ λέξη χῶρος καθορίζεται μιὰ ἔκταση γενικὰ τριῶν διαστάσεων ὁποιασδήποτε μορφῆς. Εἶναι μιὰ ἔννοια ποὺ δείχνει ὀργάνωση κατασκευῆς στὸ πλαίσιο τῶν ἀνθρώπινων ἐνεργειῶν καὶ βασίζεται σὲ συγκεκριμένους παράγοντες. Στὴν πολεοδομία (civic design) χῶρος σχηματίζεται εἰς ἄν παραταχθοῦν πολλὰ κτίρια γύρω ἀπὸ μιὰ ἐπίπεδη ἔκταση καὶ ὁ παρατηρητὴς ποὺ εἶναι μέσα σ' αὐτὴ βλέπει τὰ ἐπίπεδα τῶν ὄψεων νὰ συναντῶνται «ὑπὸ ἐσωτερικὴν» γωνία². Τὸ ἀποτέλεσμα αὐτῆς τῆς περιτομώσεως τοῦ ὄγκου (τοῦ ἀέρος) ἀπὸ τὰ κτίρια μᾶς δίνει ἕναν πολεοδομικὸν χῶρον. Φυσικὰ, ἡ ἔννοια αὐτὴ εἶναι ἐντονώτερη, ἐφ' ὅσον ὑπάρχει μεγαλύτερη ὁμοιότητα ἀνάμεσα στὶς ἀπέναντι ὄψεις, μικρότερα ὀπτικὰ χάσματα, μορφολογικὴ συγγένεια ἀνάμεσα στὰ ὀριζόντια καὶ κατακόρυφα πλάνα, σχέση ἀνάμεσα στὸ ὕψος καὶ εὖρος τοῦ χώρου αὐτοῦ.

Πάντως, τόσο τὸ μέγεθος ὅσο καὶ ἡ ἀναλογία ἑνὸς χώρου εἶναι θέματα γιὰ τὰ ὁποῖα δὲν μπορεῖ νὰ ὑπάρξῃ ἀντικειμενικὴ κρίσις³. Ἐκεῖνο ποὺ κατὰ τὴ γνώμη μας ἔχει περισσότερὴ ἀξία εἶναι τὸ συναίσθημα τῆς οἰκειότητος ποὺ ἐμπνέει ἕνας σωστός πολεοδομικὸς χῶρος στὸν πολίτη. Τὰ στοιχεῖα ποὺ ὀρίζουν τὸ χῶρον αὐτὸν εἶναι:

α. Τὸ ἀρχιτεκτονικὸ του πλαίσιο.

β. Τὸ «δάπεδό» του.

γ. Ὁ οὐρανὸς ἀπὸ πάνω του.

Μόνον μὲ τὴ βαθιὰ γνώση παραδοσιακῶν ἀστικῶν χώρων θὰ μπορέσουμε νὰ φτιάξουμε ἕναν ἄλλο, σωστὸ στὶς ἀναλογίες του, ἀπλὸ καὶ ὀργανωμένο χῶρον, ὅπου ὅλα τὰ γύρω πλάνα τελικὰ θὰ περιληφθοῦν σὲ ἕνα, ποὺ θὰ περιέχη τὸ χῶρον αὐτὸν καὶ θὰ μᾶς παρέχη τὸ συναίσθημα ἀσφάλειας καὶ οἰκειότητος ποὺ μᾶς δίνει τὸ δωμάτιο τοῦ σπιτιοῦ μας.

1. Στὴν Piazza della Signoria στὴ Φλωρεντία ὑπάρχει ἡ ἴδια πολεοδομικὴ ἀντιμετώπιση (Fr. Gibberd, ὁ.π., σ. 130).

2. Fr. Gibberd, ὁ.π., σ. 78.

3. Fr. Gibberd, ὁ.π., σ. 79.

2. ΑΝΑΛΥΣΗ ΤΩΝ ΔΥΟ ΧΩΡΩΝ ΤΗΣ ΠΛΑΤΕΙΑΣ

Ὁ πρῶτος χώρος, ὁ εὐρύτερος, σχηματίζεται μπροστὰ στὴν ψηλὴ καὶ στενὴ σχετικὰ ὄψη τῆς ἐκκλησίας (ἀνατολικὴ ὄψη). Εἶναι ἓνας πολυγωνικὸς χώρος μὲ μεγαλύτερες μέσες διαστάσεις (14×28 μ.), δηλαδὴ περίπου 1:2, (εἰκ. 67Α).

α. Τὸ ἀρχιτεκτονικὸ του πλαίσιο τὸ ἀποτελοῦν ἡ ἀνατολικὴ ὄψη τῆς ἐκκλησίας (9,0 μ. ὕψος περίπου), ποὺ συνεχίζεται μὲ τὴ χαμηλὴ τοιχοποιία πρὸς τὰ δυτικὰ (Δ), τὸ κτίριο τοῦ ξενώνα καὶ κοινοτικοῦ συμβουλίου καὶ καλύβες πρὸς νοτιοανατολικά (ΝΑ), κατάστημα μὲ τοιχοποιία πρὸς βορειοανατολικά (ΒΑ). Ὅλα τὰ κτίσματα εἶναι καλυμμένα μὲ τὶς γνωστὲς πλάκες ἐπικαλύψεως (σχετ. στόπλακες).

β. Τὸ δάπεδο εἶναι στρωμένο μὲ «καπάκια» (0,50×0,80 μ. περίπου), κομμένα ἀκανόνιστα, τοποθετημένα μὲ ἐλεύθερη πλακόστρωση μὲ παχὺ κονίαμα. Πράγματι ὕστερα ἀπὸ τόσα χρόνια, τὴν ἄρτια κατασκευὴ ποὺ ἔχουν μπορεῖ νὰ τὴ διακρίνῃ κανεὶς καὶ ἀπὸ τὴ μαεστρία τῶν κατασκευαστῶν τους στὴν κλίση ποὺ ἔδωσαν γιὰ τὰ βρόχινα νερὰ καθὼς καὶ ἀπὸ τὶς ἐνώσεις τους μὲ τὶς κατακόρυφες ἄλλες γύρω ἐπιφάνειες (εἰκ. 64). Φτιαγμένο τὸ δάπεδο ἀπὸ

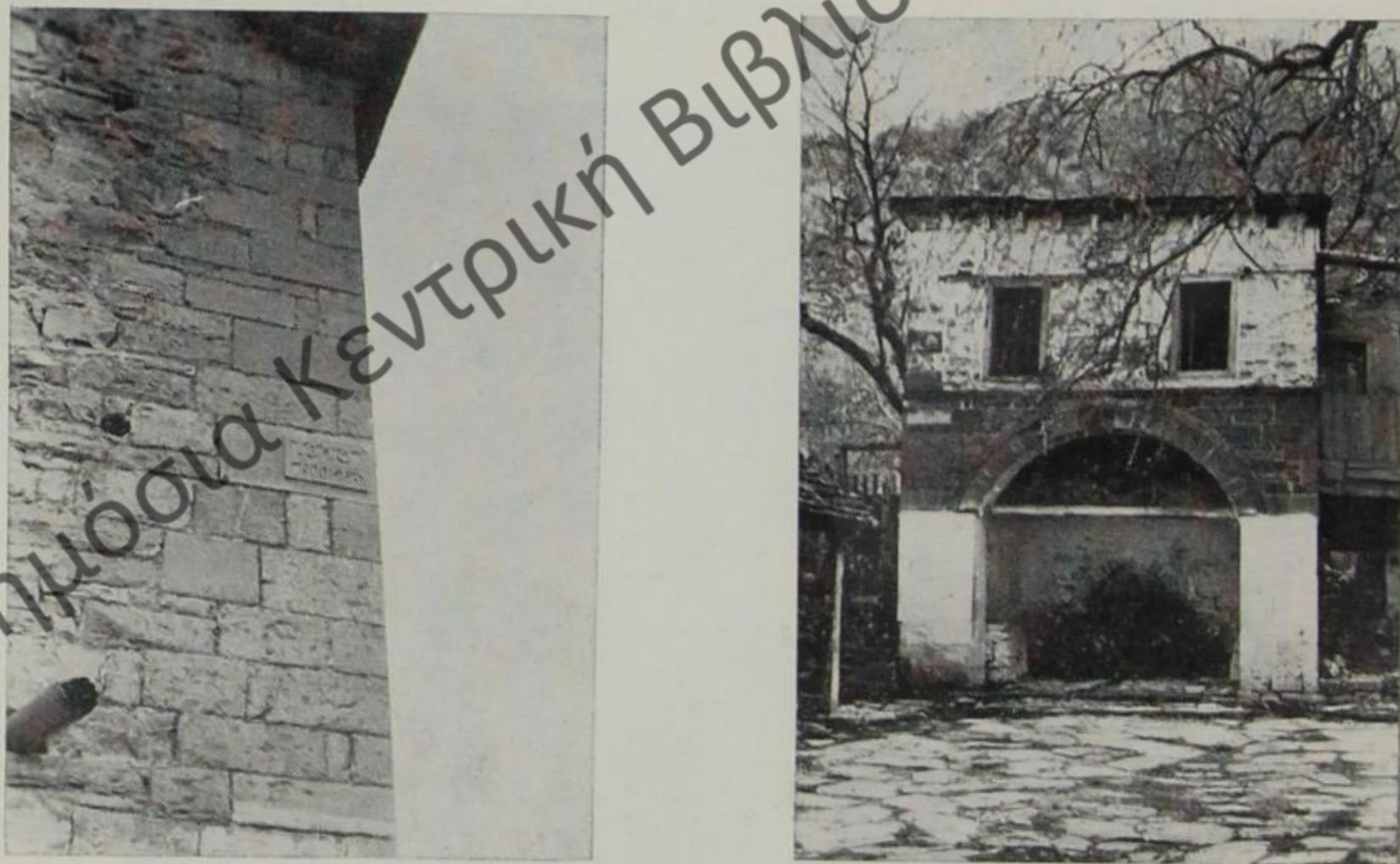

Εἰκ. 64. Γαναδιό. Λεπτομέρεια ἀποχετεύσεων τοῦ δαπέδου τῆς πλατείας.
Fig. 64. Ganadio. Detail of the drainage system of the square.

σχιστολιθικὴ πέτρα ποὺ μετέφεραν ἀπὸ τὴ γύρω περιοχὴ, δίνει μεγάλη συνάφεια στὸν χώρο καὶ ἀνεβάζει τὴν αἰσθητικὴ του ποιότητα.

γ. Ὁ οὐρανὸς καλύπτεται ἀπὸ τὸ γεροπλάτανο μὲ τὴ «λότζια», πού δίνει ἓνα κάλυμμα στὸ χῶρο αὐτὸν καὶ μιὰ ἀνθρώπινη ζεστασιά.

δ. Κύρια χαρακτηριστικά. 1. Τὴ μιὰ πλευρὰ τοῦ χώρου αὐτοῦ τὴν κατέχει ἡ «τυφλή» ὀπίσθια ὄψη τῆς ἐκκλησίας, ἡ ὁποία ἂν καὶ δὲν παρουσιάζει μορφολογικὸ ἐνδιαφέρον, δημιουργεῖ μιὰ καλὴ ἀντίθεση μὲ τὸ ὀριζόντιο δάπεδο χρωματικὰ καὶ ποιοτικὰ, γιατί εἶναι φτιαγμένη ἀπὸ βουνίσια πέτρα μὲ γερὰ ἀγκωνάρια στὶς γωνίες (εἰκ. 65). Ἡ ὄψη αὐτὴ ἐπεκτείνεται στὸ χῶρο μὲ ἄλλα στοιχεῖα, ὅπως ἡ χαμηλὴ τοιχοποιία τοῦ αὐλόγυρου τῆς ἐκκλησίας καὶ ὁ πλάτανος. Αὐτὸ μᾶς θυμίζει ἀντίστοιχη λύση στὴ Φλωρεντία, στὸ γωνιακὸ μέγαρο, τοῦ ὁποίου κάθε ὄψη ἐπεκτείνεται ὀπτικά μὲ διάφορα ἀρχιτεκτονικὰ στοιχεῖα (βλ. σημ. 1, σελ. 192). Τελικά, ἡ ἀνατολικὴ πλευρὰ ἐνεργεῖ σὰν ἓνας «τοῖχος» στὸν ἐξεταζόμενον χῶρο μας. 2. Τὸ κτίριο τοῦ κοινοτικοῦ συμβουλίου, πού ὁ λαϊκὸς τεχνίτης ἤθελε νὰ τονίσῃ, προεκβάλλει ὡς κεφαλὴ, καὶ ἀπὸ κάτω δημιουργεῖται χῶρος γιὰ τὴν κοινόχρηστη βρύση τῆς πλατείας (εἰκ. 65). Τὸ θολωτὸ ἄνοιγμα τοῦ σκοτεινοῦ αὐτοῦ χώρου πρὸς τὴν πλατεία ἀναγκάζει ἀμέσως τὸν παρατηρητὴ νὰ σταματήσῃ τὸ βλέμμα του σ' αὐτό.

Εἰκ. 65. Γαναδιό. Ἀριστερά: Ἀγκωνάρια τῆς ἐκκλησίας ὅπου φαίνεται καὶ ἡ ἐπιγραφή τῆς ἀνακαινίσεώς της. Δεξιά: Ἀποψη τῆς κοινόχρηστης βρύσης τῆς πλατείας πού εἶναι κάτω ἀπὸ τὸ κατεστραμμένο πιά παλαιὸ Δημοτικὸ κτίριο (ξενώνας).

Fig. 65. Ganadio. Left: Corner-stones of the church where one can see the inscription of its restoration. Right: View of the public fountain of the square which is under the destroyed old Municipal building (inn).

ε. Χρήση. Ὁ χώρος αὐτός εἶχε μᾶλλον χρήση ἐμπορική, ψυχαγωγική, συναλλαγῶν, συγκεντρώσεων καθὼς καὶ περιπάτου. Ἐκεῖ κουβαλοῦσαν σιτάρι ἀπὸ τῆ Θεσσαλία ἀγωγιάτες τοῦ Δέντσικου, λάδι καὶ ἐλιές οἱ Τσάμηδες τῆς περιοχῆς Παραμυθιάς, δαδὶ ἀπὸ τὸ Κεράσοβο, ἀλάτι ἀπὸ τῆ Σαγιάδα, ἀγελάδια καὶ βόδια ἀπὸ τῆ Φούρκα. Ἐπίσης Τοῦρκοι ἀπ' τὰ Καϊλάρια (Πτολεμαῖδα) ἔφεραν πιπέρι καὶ ξυλοκέρατα, καὶ ἔτσι συναλλάσσονταν οἱ κάτοικοι.

Ὁ δεύτερος χώρος, συγκριτικὰ μικρότερος, ὀρίζεται ἀπὸ τὸ «χαγιάτι» τῆς ἐκκλησίας στὸ βορεινὸ τμήμα του καὶ ἀπὸ τὸ καμπαναριὸ καὶ τῆ χαμηλὴ τοιχοποιία στὸ ὑπόλοιπο. Εἶναι σχεδὸν ὀρθογώνιος μὲ μεγαλύτερες μέσες διαστάσεις (17×9 μ.) δηλαδὴ περίπου 1:2 (εἰκ. 67B).

α. Τὸ ἀρχιτεκτονικὸ του πλαίσιο τὸ ἀποτελοῦν τὸ σκοτεινὸ «χαγιάτι» τῆς ἐκκλησίας στὰ βορινὰ καὶ ἡ χαμηλὴ τοιχοποιία μὲ τὸ καμπαναριὸ στὸ ὑπόλοιπο τμήμα του. Πίσω ἀπὸ τὶς κατασκευές αὐτές προβάλλουν θανάσιμα οἱ χαμηλές τοιχοποιίες, οἱ γραμμές τῶν σπιτιῶν καὶ φράκτες ποὺ κλείνουν ὅλα μαζὶ τὸν χώρον ὀπτικά.

β. Τὸ δάπεδο εἶναι κατασκευασμένο ἀπὸ ὀρθογωνικὲς πλάκες (0,40×0,60 μ. περίπου) κατὰ τὸ ἰσόδομο ἀνισοῦψές σύστημα, μὲ μεγάλη καλλιτεχνία ἀρμο-λογημένες. Ἀποτελεῖ μιὰν ἀντίθεση μὲ τὸ δάπεδο τοῦ πρώτου χώρου καὶ διαφοροποιεῖται ἀπὸ αὐτὸ μορφολογικὰ μὲ τὴ διάταξη καὶ τὸ σχῆμα τῶν πλακῶν του, ὀπτικά μὲ τὴν ὑψομετρικὴ διαφορὰ ποὺ ἔχει ἀπὸ αὐτὸ (εἰκ. 66).

γ. Ὁ οὐρανὸς καλύπτεται ἀπὸ τὰ φύλλα τοῦ πλάτανου ποὺ, ριζωμένος στὸ τέλος τῆς τοιχοποιίας, ἀποτελεῖ καὶ τὴ θεωρητικὴ, θὰ ἔλεγε κανεῖς, προέκτα-ση τῆς ἀνατολικῆς ὀψείας τῆς ἐκκλησίας.

δ. Κύρια χαρακτηριστικά. Τὸ καμπαναριὸ, ποὺ κατέχει τὴ ΝΔ πλευρὰ τοῦ χώρου αὐτοῦ, εἶναι ἡ κατασκευὴ ποὺ «πυργώνεται» στὰ ἄλλα κτίρια τῆς πλα-τείας. Εἶναι γνωστὸ ὅτι γιὰ τὸ κέντρο μιᾶς ἀστικῆς περιοχῆς καὶ γιὰ τὸν ὀπτικὸ καθορισμὸ τῆς ἀπαιτεῖται μιὰ κατασκευὴ ποὺ θὰ «πυργώνεται» στὰ γύρω κτί-ρια. Τὸ καμπαναριὸ σωστὰ τὸ τοποθέτησαν οἱ μάστορες στὸ σημεῖο ἐκεῖνο ποὺ ἀποτελεῖ τὴν κορυφὴ τῆς περιοχῆς¹. Μάλιστα ἀπὸ ἔνστικτο οἱ τεχνίτες τοῦ ἔδωσαν τέτοια θέση, ὥστε νὰ φαίνεται ἀπὸ ὅλους τοὺς δρομίσκους ποὺ κατα-λήγουν στὴν πλατεία καὶ νὰ ἀποτελῇ ἔτσι ἐκτὸς ἀπὸ στοιχεῖο προσανατολισμοῦ καὶ ἓνα τέλος τῆς διαδρομῆς τους. Ἀρχές, ποὺ λείπουν ἀπὸ πολλοὺς σύγχρο-νους δρόμους, ὅπου ἐπικρατεῖ ἡ καταπιεστικὴ εὐθεία.

ε. Χρήση. Βασικὰ εἶναι χώρος ποὺ ἀνῆκε στὴν ἐκκλησία καὶ ἐξυπηρετοῦσε κυρίως ἀνάγκες κοινωνικῆς· οὐσιαστικὰ εἶναι μιὰ προέκταση τοῦ ἡμιυπαίθριου

1. Fr. Gibberd, ὁ.π., σ. 68.

χώρου τοῦ «χαγιατιοῦ» τῆς. Ἡ εἰδική κατασκευὴ τῆς χαμηλῆς τοιχοποιίας γύρω γύρω ἐπιτρέπει νὰ χρησιμοποιηῖται σὰν ἓνα «πέτρινο καθιστικό», ὅπου οἱ κάτοικοι μετὰ τὴν ἀπόλυση τῆς ἐκκλησίας, ἀφοῦ ἀκουγαν τὰ «γράμματα τὰ ἱερά», μαζεύονταν καὶ συζητοῦσαν τὰ κοινὰ τους θέματα (εἰκ. 66). Ἀκόμη καὶ σήμερα τὰ ἥσυχα καλοκαιρινὰ ἀπογεύματα μαζεύονται ἐκεῖ οἱ λίγοι κάτοικοι.

A

B

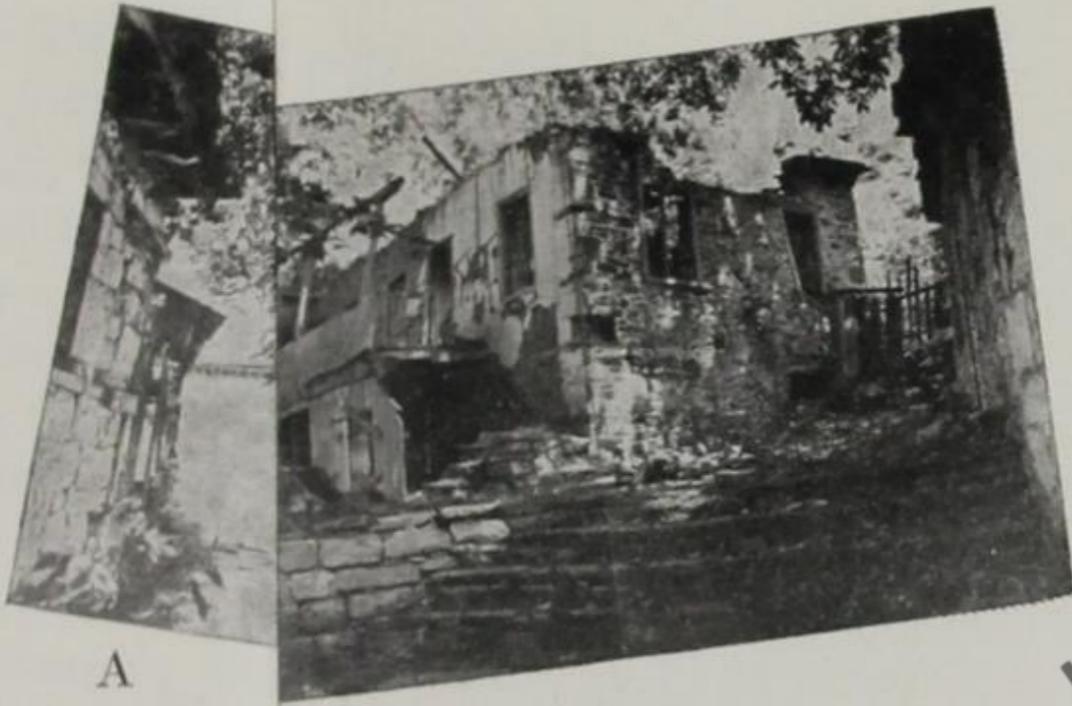
Εἰκ. 66. Γαναδιό. Α. Φαίνεται ἡ ὑψομετρικὴ διαφορὰ μεταξὺ τῶν δύο «χώρων» τῆς πλατείας καθὼς καὶ ἡ διαφορετικὴ κατεργασία τοῦ πλακόστρωτου τοῦ καθενός. Β. Τὸ «πέτρινο καθιστικό» τοῦ χώρου τῆς ἐκκλησίας.

Fig. 66. Ganadio. A. One can see the hypsometric difference between the two «spaces» of the square and the difference in the tile-laying of each one. B. The «stone sitting post» of the space of the church.

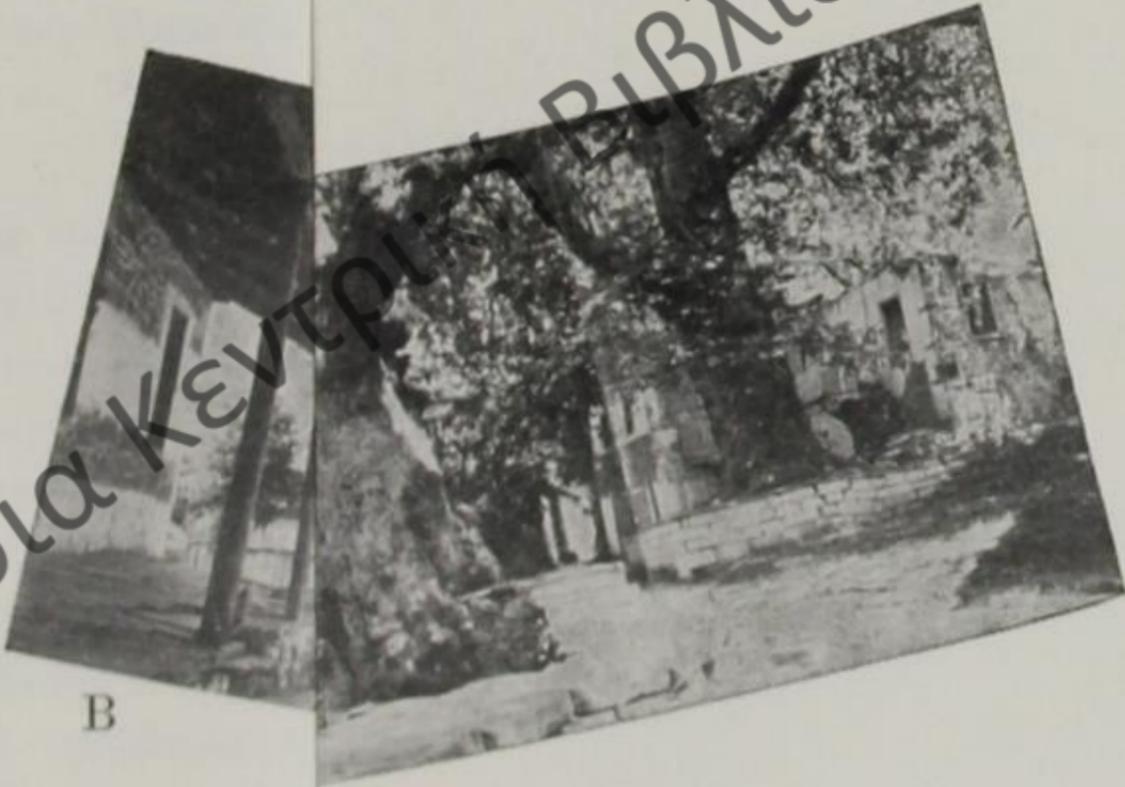
III. ΥΛΙΚΑ ΚΑΙ ΤΡΟΠΟΣ ΚΑΤΑΣΚΕΥΗΣ

Ὅπως καὶ σ' ἄλλα μέρη τῆς Μακεδονίας καὶ τῆς Ἠπείρου, κύριο δομικὸ ὑλικὸ τῶν κατασκευῶν ἦταν ἡ πέτρα ποὺ βρισκόταν σὲ φυσικὴ κατάσταση μὲ ἀφθονία¹. Ὁ γέρο μάστορας Κων/νος Τσόγκας ἀπὸ τὴ Λαγκάδα μᾶς εἶπε ὅτι τὶς πέτρες τὶς χώριζαν σὲ δύο κατηγορίες, πέτρα ἀπὸ βουνὸ καὶ πέτρα ἀπὸ

1. Θ. Σπονδυλίδης, Τὰ Ζαγόρια τῆς Ἠπείρου. Περιόδ. «Κάνιστρο», 1972, ἀρ. 3, σ. 102.

A

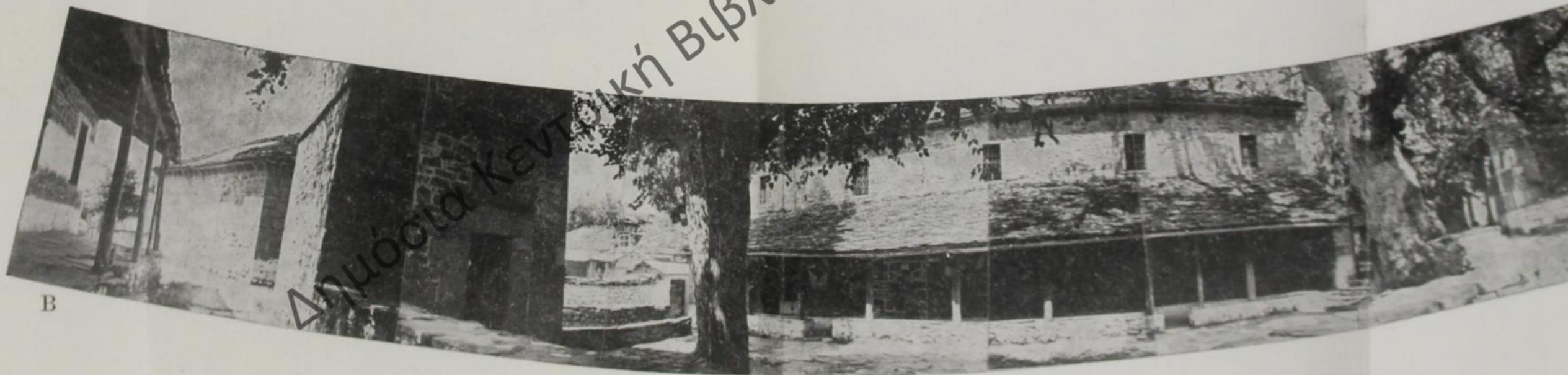
B

Δημόσια Κέντρα Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

)))

A

B

Εικ. 67. Γαναδιό. Α. "Αποψη τοῦ «πρώτου χώρου» τῆς πλατείας. Β. "Αποψη τοῦ «δευτέρου χώρου».
Fig. 67. Ganadio. A. View of the «first space» of the square. B. View of the «second space».

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

ποτάμι. Τὴν πέτρα ἀπὸ ποτάμι τὴ χρησιμοποιοῦσαν πολλές φορές ὄρθια στὰ «καλντερίμια» τοῦ χωριοῦ, γιὰ νὰ μὴ γλιστροῦν τὰ ζῶα. Τὶς πέτρες τὶς κουβαλοῦσαν ἀπὸ τὸ Σαραντάπορο καὶ ἄλλα ρέματα, καθὼς καὶ ἀπὸ τὶς γύρω περιοχὲς Γιόγκου, Χωραφούλι, "Ἁγιο Χαράλαμπο. Τὰ γνωστὰ «μπουλούκια» ἢ «παρέες», ὅπως λέγονταν ἐκεῖ, μὲ τὸν πρωτομάστορα ἀναλάμβαναν νὰ περατώσουν τὸ ἔργο. "Όταν αὐτὸ ἦταν κοινωφελές, ὅλοι μαζί οἱ κάτοικοι μιὰ Κυριακὴ πρῶτὴ μὲ τὰ ζῶα κινοῦσαν νὰ φέρουν πέτρα ἀπὸ τὰ γύρω βουνὰ μὲ τραγούδια καὶ χαρές. Στὸ «μπουλούκι» ὑπῆρχε καὶ ὁ εἰδικὸς μάστορας γιὰ τὴν ἐξαγωγή τῆς πέτρας ἀπὸ τὸ βουνό. Αὐτὸς ποὺ ἤξερε ἀπὸ φουρνέλα καὶ χρησιμοποιοῦσε τὴ βαριά καὶ τὸ λαστὸ γιὰ νὰ βγάλῃ τὰ μεγάλα «κοτρόνια» ποὺ τὰ τεμάχιζε καὶ ἀπὸ τὰ πιὸ γερά, τὴν «κρεμούρα», ξάκριζε τ' ἀγκωνάρια. Αὐτὸς ἐπίσης ὁ μάστορας ἔβγαζε καὶ τὸν περίφημο μοσχοβίτικο σχιστόλιθο ἀπὸ τὴν περιοχή Ζάρωση, πρῶτον σὲ ποιότητα καὶ ἀντοχῇ, μ' αὐτὸν ποὺ ἐφτιαζαν καὶ τὰ «καπάκια» τῆς πλατείας. "Έχοντας ἀπλούστατα ἐργαλεῖα στὰ χέρια τους, ὅπως καλέμια, γωνίες, «σουβλοτσόκια», χτένια μὲ δόντια, φτυάρια καὶ κασμάδες καὶ κυρίως τὴν «καντινέλα» (ἀλφάδι) μὲ τὸ ἀληθινὸ ἐνστικτὸ τοῦ κατασκευαστῆ κατάφερναν νὰ δώσουν πνοὴ στὴν ἀβύχτη ὕλη τῆς πέτρας καὶ νὰ διαμορφώσουν ἐλκυστικὸς χώρους κυρίως μὲ αὐτὴν.

IV. ΚΥΚΛΟΦΟΡΙΑΚΑ ΔΕΔΟΜΕΝΑ

Ἡ πλατεία εἶναι χτισμένη στὴν ἀρχὴ σχεδὸν τοῦ χωριοῦ, καὶ ἡ ὀδικὴ ἀρτηρία ἀκολουθώντας τὴ μορφολογία τοῦ ἐδάφους δημιουργεῖ ἓνα ὑποτυπῶδες δίκτυο κοινὸ γιὰ πεζοὺς καὶ ζῶα. "Αν καὶ τὸ δίκτυο εἶναι παλαιό, ἔχει ἄρτια κατασκευῆ μὲ ὄρθια πέτρα, ποὺ ἡ φυσικὴ τῆς κλίση βοηθᾷ ὥστε τὰ βρόχινα νερὰ νὰ ἀποχετεύωνται γρήγορα καὶ χωρὶς δυσάρεστες συνέπειες. Στὴν περιοχή ὁμῶς τῆς πλατείας τὸ δάπεδο στολίζεται μὲ πλακοστρώσεις θαυμάσιας τεχνικῆς κατασκευῆς καὶ διαφοροποιεῖται ὀπτικὰ καὶ μορφολογικὰ ἀπὸ τὸ ὑπόλοιπο δίκτυο, ὑποδηλώνοντας ἔτσι τὴ σημαντικότητά τοῦ χώρου. Σήμερα ποὺ τὸ πρόβλημα τοῦ αὐτοκινήτου εἶναι καίριο, παρόμοιες λύσεις δαπέδου μποροῦν νὰ μᾶς ὀδηγήσουν σὲ σωστὰ διευθετημένους χώρους.

V. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑ

Μελετήσαμε ἀναλυτικὰ τὸ μικρὸν ἀστικὸ χῶρο τῆς πλατείας τοῦ Γαναδιοῦ, ὅπου ὑπάρχουν τύποι πολεοδομικῶν χώρων ποὺ ἀναζητοῦμε γιὰ τὶς ἀστικὲς μας ἀνάγκες στὴν πόλη, ὅπως:

- α. Κύριος χῶρος γιὰ ἀστικὲς συναντήσεις σὲ σχέση μὲ τὰ δημόσια κτίρια.
- β. Χῶρος - προαύλιο γιὰ μεγάλα κτίρια.
- γ. Χῶρος ἀγορᾶς καὶ ἐμπορικῆς χρήσεως.

Κάναμε όρισμένες παρατηρήσεις και βγάλαμε μερικά συμπεράσματα. Έκείνο που έχει σημασία σ' όλη αυτή τή μελέτη είναι να καταλάβουμε πώς ή 'Αρχιτεκτονική και ή Πολεοδομία, όταν είναι βγαλμένες από τήν ίδια τή ζωή, χωρίς πιέσεις και καταναγκασμούς, με όδηγό τò ισχυρό «δημιουργικό λαϊκό ένστικτο», όδηγοῦν πάντοτε στή γένεση ενός χώρου οικείου στήν ανθρώπινη κλίμακα.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

MOLISTA OF EPIRUS

HISTORY - COMPREHENSIVE ORGANIZATION - THE SQUARE OF SANADIO
MORPHOLOGICAL - COMPREHENSIVE STUDY

By
EVANGELOS DIMITRIADIS
Assistant at the Chair of City Planning

SUMMARY

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κονίτσας

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

INTRODUCTION NOTE

A representative square at one of the villages of Conitsa, Ganadio, has been the motive of a wider morphological and comprehensive inquiry of Molista which consists of three separate settlements: Ganadio, Messaria and Monastiri. In the remote region of Epirus where the popular craftsman has given to us more samples of creative sensualism in an attempt to cover the basic needs of his settlement, he gave, at least with the first estimation, a correct comprehensive solution.

The study which follows in the first presentation is divided into three parts. The first part deals with the structure and the environment of the small society where the square was created. The second part refers to the organization of the settlement from the city-planning view-point. Finally the third, which is the most essential, is an analysis concerning the function of the square from the city-planning view-point.

I hope that in a later elaboration (improving) of the subject I will be able to remove the defects frequent for a treatise of this kind in a country where the reference books are limited. In my effort I found the deep interest and the consulting skill of professor N. K. Moutsopoulos who has been my inspiring teacher and whom I thank gratefully from this position. Also I feel indebted to the high-school professor S. Stefanidis from Messaria who helped me by giving the necessary information about his birth place.

HISTORICAL REVIEW

Ioannis Lambridis gives us the first historical evidence about Molista a mountainous medieval settlement in the region of Conitsa in the prefecture of Ioannina. This evidence refers to the year 1688. It is difficult to define the constitution of the first commune of Molista because there are no data. According to a local tradition the first inhabitants settled in the rural area of «Soupostiani», in rarely populated small neighbourhoods, 6-10 families each, and lived in a closed rural commune. After an epidemic of smallpox they had to move to the south where they divided into three settlements, Ganadio, Messaria and Monastiri. We do not have any contracts, documents, or any other written data preserved but some evidence as the following:

- a. At the three present villages the people are distant relatives.
- b. The Greek language is spoken and the people have Greek names.
- c. They have common names of places.
- d. They have common forms of houses and common structural elements as one can prove in the second part of the treatise where these things have been studied more thoroughly.
- e. From oral information the settlement was referred to as the commune of Molista, quarter of Ganadio or Ganadio of Molista before the first world war.

This region was afflicted wildly by different raids in the past until the Turks appeared before 1373, A.D. At the same time Albanian irregulars and beys were oppressing the persecuted Greeks and forced them to form a singular defense and self-administration system, according to which the headmen of five villages in the province of Conitsa represented the opinion of the whole territory. Similar defense systems were in use in other regions of Greece.

The commune of Molista, isolated and absolutely dependent on the elements of nature and climate which is rough, had invented «tselingatō», a system of productive collaboration, primitive and simple. The families put the sheeps and goats together in a big flock and they all

used to offer their services without being paid. Every year on April 23 (in Saint George memory) and October 26 (Saint Demetrius), they used to settle the accounts and every family used to take a share (cheese, wool, butter) in connection with the stock they had in the flock.

The forest provided many products, it is also known that the sericulture flourished and they had a good production of wine. In the gardens and the fields they cultivated several necessary products and they took their fish from the river. In the houses they made the clothing from twilled thick, woolen textile fabric woven on the loom and from «tsergies» (lambswool, goatswool) the bed coverings. This way of living constituted a standard of self-sufficient economy.

In Molista there was a style of popular clothing for women which is called «choricos» (rustic), and is made of local fabric (fig. 7), while the men were more simply dressed. Also the local embroidery which is decorated with typical shapes or designs in the form of branches is scarcely preserved. The greatest part of the population in Molista and the other villages were farmers, stockbreeders and «mastoris» (masons, carpenters). The villages are known as Mastorochoria of Conitsa. These masons were real creators and formed «bouloukia» or «parees» (groups or companies) a form of economic merger, 10-20 each with the head mason in charge who took care of everything. They had their own jargon the «Coudhareis» or «mastoricas» in order not to be understood by others. These groups used to leave Epirus usually after the carnival, with the beginning of Lent, and return in the middle of November to take care of their families and land.

In general the people of Epirus used to immigrate abroad. The people of Molista from the old times used to go abroad mainly to Bucharest, Cairo and become bakers, grocers, tavern keepers, masons, and candy-makers. The immigration used to take place by land with organised caravans, which consisted of ten or twenty mules, and the most important departure stations were Dovra, Boulgi and Ioannina. The departure used to take place on the Holy Cross Day (September 14) and had a dramatic character. Many songs vivify the event. Most of the time the people of Epirus after a successful job abroad used to return and help their birth-place by making works of common utility. So in Molista they have left as bequest the following:

1. Spyridoneios School built in 1878 (fig. 9).
2. The Holy Virgin's Church.

3. The School for Girls of Ganadio (fig 10).
4. The hostel at the square of Ganadio.

The Spyridoneios School offered free education. In addition to this school at the same time there were a primary school and a school for girls at Ganadio and a four-grade primary school at Messaria and Monastiri. One can see that there is a remarkable educational movement. The Greeks of this time, organized in mergers, succeeded in keeping their rights and some independence which finally led them to freedom.

ROAD NETWORK - COMPREHENSIVE ORGANIZATION

Two big Roman military roads led from Amvrakia (Arta) to the North (fig 11). During the Byzantine era below the Monastery of Zerma one could see a mule path which connected the province of Conitsa with the Western Macedonia and ended on the Coast of Epirus. The Royal Byzantine Army used to pass through this path (670 A.D.). Very close to this passage was the original village of Molista and perhaps this is the basic cause of its moving to the south (present location). Before the war two mule paths connected Molista with Macedonia. The first started from Castoria (18 hrs to Conitsa), the second from Chroupista (17 hrs and 15 min to Conitsa) both passed through Molista.

The settlements of Ganadio, Messaria, Monastiri (Botsifari) present an almost similar way of comprehensive formation because the first settlers had some vital needs in common of the same social and civilising nature.

The first semi-permanent structures of the settlement were usually made on the slope of a woody mountain near some water springs and a primitive road network laid out by human and animal trails connected them with the water springs. The formation of the road network was closed or open so that two types of villages appear in Epirus. The one was concentrated in the circulatory artery and the other along it. Successively the sum of the fenced yards (property) constituted the village (settlement) as well as the comprehensively more important village with the obvious functions of common utility, like Ganadio. Ganadio belongs to the first type, where the main road of approach goes to the square. There an artery starts, encircles the village and ends at the square. Several narrow roads start from the main artery and connect the small quarters which usually take the name of the most important family in the quarter (fig. 13).

THE HOUSE

From the old times the houses are distinguished into «Laika», (popular) and «archontospita» (noble, rich). They are based on the old Epirotic house, which consisted of two floors. The first is called «Cato-ghi» and was used as a stable or ware-house. The second, the «anoghi», (fig. 14). This distinction is preserved even in our times. A closer examination of old houses in the three settlements (fig. 15-17, 19-25, 28-31) resulted in classifying them into three types:

a. Rectangular with long front view.

b. With L-shaped top-view.

c. With L-shaped top-view and a bulge at the inner corner (room). The type a belongs to «laika» while the band c types to «archontica». Also in Molista houses comprise the following spaces which in analytic terminology are: «crevata», a big space for meetings just after the wooden stair-case, «ontas», a winter or summer reception rooms usually with a fire-place, «gonia», the room for every day use where they cook and eat. The «catoghi» for the animals, the «cellar» where they store food, the «bimsa», a domed storing space for wine and hiding place. The house in Molista has a high fenced yard which is tile-laid with slates and offers individuality and protection from the by-passers. In the yard around the outline one can see different auxiliary installations like: «chales» (W.C.), cooking-space, oven, «cazanario» (where they distilled the grape skin dregs to make raki), ware-houses etc. The internal spaces of the house are simple, rectangular, plastered and white washed. The fire-place (fig. 43 - 44) and the «poltses» (decorating, wooden frames around the room at about a normal man's height, and the ceilings with the «coubedes» offer a light decoration (fig. 47-48). The «messandres» (a kind of closet) play their part in the keeping of clothing (fig. 49) and small built-in wardrobes (fig. 50, 51).

Also the rest of the furniture of the house is usually wooden (fig. 53) and the balconies and openings in general where decorating tendency appears (fig. 33, 34, 37, 39, 40, 41, 42).

In general the apparent wooden joints, the high roof, the high square chimney, the dark mountain stone and the thick wall-building are the main morphological elements which define the architectural character of the house in Molista.

THE SQUARE OF THE VILLAGE OF GANADIO

The square of Ganadio, which is the heart of the small village, was formed slowly without any sketch by anonymous technicians in time which is difficult to be defined. The comprehensive space of the square is almost rectangular (28.00×40.00) with its axis on the West-East line. The most important architectural elements of the space are the towerlike steeple and the church at N.W. part of the square. The steeple, a structure in the form of a tower with a square topview (about 3.29×3.29) built in 1856 maybe by «coudaris» Harisiadis and his «parea» (company), is an optical pole and a reference point for the central part of the village, it is also both an orientation point and an end of the main road of approach and of the rest of the roads, that lead to the square (fig. 59).

The church (15.00×21.40), built in 1870 on the trail of an older church which is lost in the past, consists with its volume the most essential building element of architectural construction of the square. It is devoted to the memory of Brigadiers and belongs to the Basilico type with a three-faced wooden roof and the porch to the South. This type was very common in Macedonia during the turkish occupation. However on the inside it is not interesting (fig. 63). After examining the function of the buildings which are in the square, we summed up our conclusions which appear on table I. On the table the change in the use of each building of the square is obvious in three time periods.

A. At the period for which we have clear information (original use, see fig. 64).

B. At an intermediate period during which the square flourishes (intermediate use).

C. The present disappointig situation (present use, see fig. 62),

On the table I for simplification, we did not take into account the constant services of the square i.e. the open spaces which are clearly separated. The reason is that we considered them as constants during the three periods. They are:

a. Square + road (exchange-recreation)	314m ² or 44.5%
b. The main road of approach (service)	186m ² or 26.4%
c. The yard of the church (social contact)	132m ² or 18.7%
d. The region of the platan (benches-recreation)	74m ² or 10.4%
	<hr/> 706m ² or 100%

The analytic results of the table I are summarized on table II where we

concisely see the change of the service installations of the square during the periods under examination. So, while the public central service means were 55.5% (originally) they are reduced to 50.2% nowadays. This probably means a decreased interest from the part of the commune for the commons. Also, while the shops started from 14.4% they reached 21.30% during the period of bloom of the square, while nowadays they don't work. Also the house and the auxiliary spaces, originally 15.8%, reached 49.8% by lotting and change of utility, which is another picture of the changing character of the square (table II). By examining the square as an urban space we see that the church, which is the most important and massive building, forms in front of its main views (eastern, southern) two comprehensive spaces, connected in an I shaped space, each, one having a different function (fig. 67).

We consider that the elements which define the comprehensive space are the following:

- a. The architectural frame.
- b. The floor.
- c. The sky above.

The first space, which is wider (14.00×28.00), is formed in front of the eastern view. Its architectural frame consists of the eastern view of the church, the hostel and commune council building and a shop. All the buildings are covered with the familiar slates (fig. 60). The floor is laid on skillfully with irregular slates (0.50×0.80). The sky is concealed by the old platan. This space is characterized by the «blind» eastern view of the church which acts like a «wall», and by the extension of the commune council building where lies the public tap under a domed dark opening (fig. 65). The space was used for commerce, recreation, exchanging, meeting, and walking area.

The second space comparatively smaller (17.00×9.00) (table II) is defined by the «hagiati» of the church, the tower-like steeple and the low wall-building which was used for sitting. These elements consist the architectural frame of this space. The floor is covered with rectangular tiles (0.40×0.60)—according to a system by which tiles were laid at different height—and is differentiated morphologically and optically from the floor of the first space with the shape arrangement of the tiles and the hypsometric difference (fig. 66). This space is characterized and defined by the steeple which «towers» between the surrounding buildings. It used to serve social needs and constitutes an extension of

the «hagiati» of the church. People used to meet there and talk over the common problems after the rite (fig. 66).

The main material of the structures is the stone they used to collect from the territory around («Giogou» «chorafouli» «Saint Charalambos»). The familiar «groups» and «companies» used to undertake the process of building. In case of works of common use every one offered his service.

It is interesting to every architect and city-planner to know the traditional urban spaces which create familiarity and security feelings to citizens as does the square of Ganadio which we have studied carefully. It is a sample of popular architecture which proves that Architecture and city-planning originating from the life itself, when guided by the strong «creative popular instinct», lead to the formation of a space which is familiar to the human scale, a principle which is unfortunately missing from many contemporary city-planning propositions for urban central regions.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιας

TABLE I: Classification of services and functions of Ganadio square at three different periods.

I. Public central services											
1				2				3			
A' (original use)				B' (intermediate use)				C' (contemporary use)			
Date	Int.	Use	Sq. m.	Int.	Use	Sq. m.	Int.	Use	Sq. m.		
1870	RELIGION	1 Church	325.78	1	Church	325.78	RELIGION	1 Church	325.78		
1856		2 Steeple	10.82	2	Steeple	10.82		2	Steeple	10.82	
unkn.		5f.fl. Ware house of the church	36.58		Sum	336.60			Sum	336.60	
		Sum	373.18								
1864	COMMON USE FUNCTION	4f. fl. Public stable+		4f. fl. Water-tank + public stable		89.73	COMMON USE FUNCTION	8	Meeting hall	66.62	
		14 water-tank	89.73	14	W.C.	6.00			Sum	66.62	
		W.C.	6.00								
		Sum	95.73		Sum	95.73		Sum	66.62		
	ADMIN.+ EDUCAT.	4s. fl. Administration + education	89.73		Admin. + Public hostel	89.73	DAMAGE	4s. fl.	Destroyed	—	
	HOSPITALITY	5s. fl. Teachers hostel	36.58	5f. fl. Cafe	36.58						
				5s. fl. Destroyed							
		Partial Sum	595.22		Partial Sum	558.64		Partial Sum	403.22		

TABLE 1 (continued)

II. Shops - handicraft											
1				2				3			
A' (original use)				B' (intermediate use)				C' (contemporary use)			
Date	Int.	Use	Sq. m.	Int.	Use	Sq. m.	Int.	Use	Sq. m.		
unkn.	WEEKLY CONS. DAILY CONS.	Grocery store	45.89	WEEKLY CONS. DAILY CONS.	Grocery store	45.89		3	Not in use	—	
		Butcher's shop	21.12		Grocery store	66.62					
		Sum	67.01		Cobbler's shop	21.12					
		Sum	67.01		Sum	133.63					
	WEEKLY CONS. DAILY CONS.	Tinsmiths	29.88	WEEKLY CONS. DAILY CONS.	Tinsmiths	29.88		7			
		Ouzo distilleries	57.50		Ouzo distilleries	57.50					
		Sum	87.38		Sum	87.38					
		Partial Sum	154.39		Partial Sum	221.01					

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

TABLE I (continued)

1					2			3		
A' (original use)					B' (intermediate use)			C' (contemporary use)		
Date	Int.	Use	Sq. m.	Int.	Use	Sq. m.	Int.	Use	Sq. m.	
unkn.	HOUSE	House	61.60	HOUSE	House	62.25	HOUSE	House	62.25	
	10			9			9			
	11		108.40	10	House	61.60	10	House	61.60	
		Partial Sum	170.00	11	House	108.40	11	House	108.40	
<i>IIIa. Outdoor private services</i>						Kitchen of house	24.49		Sum	232.25
		Partial Sum			Partial Sum	256.74				
unkn.	GREEN	Private green	66.62					Stable	36.25	
1910	8							Stable	21.12	
	9	Private green	62.25					Stable	29.88	
	13	Private green	24.49					Ware house	57.50	
		Partial Sum	153.36					Kitchen of house	24.49	
		I. II. III. IIIα. Total Sum	1072.97					Sum	169.57	
								Partial Sum	401.82	
								I. II. III. IIIα. Total Sum	805.04	

IV. Constant outdoor services of the square

	Sq. m.	In %
Use of outdoor public spaces		
α square + road	314	44.5
β main road of approach	186	26.4
γ church yard	132	18.7
δ platan area	74	10.4
	706	100.0
	Sum	

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

TABLE II - Concluding table of the analytical results of the table I.

Percentage of changes in services	2				3	
	A' (original use)		B' (intermediate use)		C' (contemporary use)	
I. Public central services	1	Religion	62.7%	1	Religion	83.5%
	2	Common use function	16.0%	2	Common use function	17.1%
	3	Administration+educat.	15.2%	3	Administration+hosp.	16.0%
	4	Hospitality	6.1%	4	Recreation	6.5%
			100.0%			100.0%
II. Shops - handicraft		Daily consumption	43.4%		Daily consumption	60.5%
	14.4%	Weekly consumption	56.6%	21.8%	Weekly consumption	39.5%
			100.0%			100.0%
III. Private services (house)	15.8%			24.9%		49.8%
						57.8%
IIIa. Outdoor private services (private green)	14.3%					42.2%
						100.0%
Total Sum	100.0%			100.0%		100.0%

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

ΤΟΠΩΝΥΜΙΑ ΠΕΡΙΟΧΗΣ ΜΟΛΙΣΤΑΣ

Παραθέτουμε τὰ τοπωνύμια τῆς περιοχῆς Μόλιστας. Σὰν πηγὴ χρησιμοποιήσαμε τοὺς ντόπιους Μολιστινοὺς, ὅπως τὰ γράφουν καὶ τὰ προφέρουν (ἀριστερὴ στήλη). Σ' αὐτὸ μᾶς βοήθησε ὁ Σ. Στεφανίδης ἀπὸ τὴ Μεσαριὰ. Στὴ δεξιὰ στήλη τῆς σελίδας σημειώνονται τὰ τοπωνύμια τῆς περιοχῆς κατὰ τὸν Κ. Δ. Στεργιόπουλο (Τοπωνυμικὸν τῆς ἐπαρχίας Κονίτσης, Ἡπ. Χρ., 9, 1934, σ. 212). Γιὰ πολλὰ ἀπὸ τὶς πληροφορίες τοῦ δυστυχῶς πρέπει νὰ ἐκφράσουμε τὶς ἀμφιβολίες μας. Ἐπίσης βλ. Χαραλ. Ρεμπέλη, Κονιτσιώτικα, Ἀθήνα 1953, σ. 257.

1. (στὸν) Ἀντσαρούχη Ἀντζαρούχης, ὁ, στοῦ Ἀντζαρούχ', ἀγροὶ Γαναδιοῦ, (B) αν (αλβ = δοχεῖον), καὶ τσαρα (κουτσοβλ = γῆ χώρα).
2. (στὸ) Ἀντρόνι, Ἀντρόν, στ' Ἀντρόν, τοποθεσία ἀνήκουσα καὶ εἰς τὸ Γαναδιο (AΔ) καὶ εἰς Μεσαριὰ (A).
3. στοῦ Ἀργιάννη, Ἀργιάννης, ὁ, στ' Ἀργιάνν, τοποθεσία Γαναδιοῦ (BA) ἐκ τοῦ ἄρεα (άλβ = ἀγρός, χωράφι) καὶ Γιάννης.
4. (στὴ) Βατσινιά Βατσινιά, ἡ, στ' Βατσ'νιά, τοποθεσία Μοναστηρίου ἔχουσα βάτα - βατσίνα = μπόλι, ἐπειδὴ δὲ τὰ βάτα κεντοῦν ὀνομάσθησαν βατσινιές.
5. (στὴ) Βίγλα Βίγλα, ἡ, στ' Βίγλα, τοποθεσία Γαναδιοῦ (BΔ) ὅπου ἐπὶ τουρκοκρατίας ἦτο σκοπιά, ἐν Μυκόνῳ Βίγλα, Βιγλι καὶ Βουγλι (ἀπαντᾶ) προέρχεται ἐκ τοῦ λατ. Vigilia = φυλάκειο, σκοπιά.
6. (στὶς) Βλύστρες Βλύστρες, αἱ, στς' Βλύστρις, τοποθεσία Γαναδιοῦ (A) καλλιεργουμένη καὶ ἔχουσα πολλὰς πηγὰς ὑδάτων.
7. Στοῦ Βουργάρ'κου, τοποθεσία Γαναδιοῦ (A)· καλλιεργουμένη ἢ τοπωνυμία αὕτη εἶναι ἀναμφιβόλως ἀναμνηστικὴ τῆς ἐπιδρομῆς τῶν Σλάβων.
8. (στὴ) Βουρκουσιά Βουρκουσιά, ἡ, στ' Βουρκουσχά τοποθεσία Γαναδιοῦ (BA) ἀκαλλιέργητος ἐκ τοῦ παραρρέοντος Βουρκοποτάμου.
9. (στὸ) Βράνικο Βράνικο, τό, στοῦ Βράνκ'ου, τοποθεσία Γαναδιοῦ (B) καλλιεργουμένη.
πολλὰ τοπωνυμιαὶ μὲ ρίζαν Βράν καὶ διαφόρους καταλήξεις ἀπαντοῦν ἐν τῇ Βαλκανικῇ.
10. (στὴ) Βόρστα

11. Γαναδιό, *Γαναδιό, τό, στοῦ Γαναδιό, συνοικισμὸς τοῦ χωριοῦ Μολίστης Κορίνθης. Κατὰ παράδοσιν ἡ λέξις παρήχθη ἀπὸ τὸ «Κάνα δυὸ» μερικοὶ ὀλίγοι δηλ. ξένοι οἵτινες κατώκησαν εἰς τὴν θέσιν τοῦ Γαναδιοῦ. Κατὰ παλαιὸν κτηματολόγιον ἅπαντα τὰ εἰς τὴν περιφέρειαν ἐκείνην κτήματα ἀνήκουν εἰς τοὺς κατοίκους Μεσαριᾶς, ἐξ ὧν οἱ ξένοι οὗτοι ἀποκατασταθέντες σὺν τῷ χρόνῳ ἠγόρασαν πολλά.*
12. (στή) Γιόγκου *Γιόγκος, ὁ, στ' Γιόγκ' τοποθεσία Μεσαριᾶς (N)*
13. (στή) Γιώρακα *Γιώρακα, ἡ, στ' Γιώρακα, τοποθεσία Μεσαριᾶς (NΔ)· λέγεται ὅτι ἡ τοπωνυμία προῆλθεν ἐκ τῆς ἀποχαιρετικῆς στηρίου φράσεως «ἡ ὦρα καλή» ἣτις κατ' ἀνάπτυξιν τοῦ j ἔγινε «γιώρα καλή» καὶ κατὰ συγκοπήν τοῦ -λη, ἔμεινε «γιώρα κα».*
14. (στή) Γκόλιαση *Γκόλιος, ὁ, στὸν Γκόλιο, ὄρος διημιῶν ἀπὸ Γοργοποτάμου, Χιονάδες κτλ.· γκόλιο πᾶν γινώσκον τμήμα γῆς σλαβικὸν (golu).*
15. (στή) Γκουμέντση
16. (στή) Γκρεμούρα *Γκρεμούρα, ἡ, στ' Γκρεμούρα, τοποθεσία Γαναδιοῦ (A) ἐν μέρει ἀπόκρημον καλλιεργουμένη.*
17. (στά) Γλόκερα *Γλόκερα, ἡ, στὰ Γλόκιρα, τοποθεσία Μεσαριᾶς (Δ) ὅπου κατεργάζοντο τὴν κάνναβιν.*
18. (στή) Γκλαβὰ
19. (στή) Γκαλίτσιου *Γκαλίτσιον, ἡ, στ' Γκαλίτσ(ιου) τοποθεσία Γαναδιοῦ (BΔ) κατωφερῆς.*
20. (στό) Γυφτάκι *Γυφτάκι, τό, στοῦ Γυφτάκ', τοποθεσία Γαναδιοῦ (BA) ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἀκαλλιέργητος, ἄλλοτε ἦτο κατοικία γύφτων.*
21. (στή) Γραντσουλιὰ
22. *Δαβί, J' Δαβί, τοποθεσία Γαναδιοῦ (BA) ἀκαλλιέργητος.*
23. (στή) Δαιμον'κή *Δαιμονική, ἡ, στ' Διμουν'κή, τοποθεσία Μοναστηρίου (Δ) ὅπου κατὰ παράδοσιν κατόκουν δαίμονες ὧν παλλάκις ἤκούοντο τραγούδια καὶ διάφορα ὄργανα παιζόμενα ὑπ' αὐτῶν.*
24. *Δερβένι, τό, στο Ντιρβέν' τοποθεσία Γαναδιοῦ (B) περὶ τὸ δημόσιον δρόμον, λεγόμενον τουρκιστὶ ντερβέν (ἐκ τοῦ der = θύρα, ban = φύλαξ) περιοχὴ δερβάν. στενῶν φύλαξις, ἢ πόλες, στενά.*
25. (στή) Δέση (ἢ Δέσνα) *Δέσινα, ἡ, στ' Δέσινα, τοποθεσία Γαναδιοῦ (BA) δασώδης καὶ καλλιεργουμένη.*
26. (στή) Δημότρου
27. (στή) Ἐλση *Ἐλση, ἡ, στ' Ἐλσ' τοποθεσία Μεσαριᾶς (NΔ).*
28. (στή) Ζάροση *Ζάροση, ἡ, στ' Τζιαρούσ', δασικὴ ἔκτασις.*

29. Καλύβες, αἰ, στς' Καλύβες. Ἀκαλλιέργητος τοποθεσία Γαναδιοῦ (ΒΑ) ὅπου ἄλλοτε ἦσαν πολλαὶ καλύβαι, καὶ σήμερον ἀκόμη εἰς τινὰ χωρία, ὀνομάζονται ὡς εἶδομεν, καλύβια διάφοροι τοποθεσίαι εὐρισκόμεναι εἰς χαμηλότερον ὑψόμετρον ὅπου παρεχίμαζον ἢ τρέφοντες τὰ ζῶα των ἢ καλλιεργοῦντες τὰ κτήματά των (βλ. Κ. Δ. Στεργιοπούλου, ὅ.π., τ. 12, σ. 205-251).
30. (στο) Καντόπι Καντόπι, τό, στοῦ Καντόπ', τοποθεσία Μεσαριάς (Δ) ὅπου ἀμπελῶνες ποὺ κάνουν σταφύλια γλυκὰ σὰν τὸ κάντιο.
31. (στο) Καπηλιό Καπηλειό, τό, στοῦ Καπηλειό, τοποθεσία Μεσαριάς (ΒΔ) καὶ Μοναστήριον (ΒΔ) ὅπου ἄλλοτε ἦτο καπηλεῖον.
32. Καρυές, αἰ, στ'ς Καργές. Οὕτω ὀνομάζονται τοποθεσίαι εἴτε διότι ἦσαν ἢ εἶναι καρυαὶ πολλαὶ εἴτε ἦτο ἢ εἶναι μία· τοιαῦται ἀπαντοῦν εἰς Γαναδιό (ΝΑ).
33. (στή) Καντσιαούση
34. (στούς) Κουκλιούς Κουκλιοί, οἱ, στ'ς Κουκλιούς, τοποθεσία Μοναστηρίου (ΒΔ). Ἐν Ἠπειρῷ ὑπάρχει χωρίον Κουκλιοί. Φαίνεται συγγενῆς ὀνομασία τοῦ χωριοῦ Κουκλάσοι τῆς ἐπαρχίας Καλαμπάκας (Νουγάκη, ὅ.π., Α', σ. 329).
35. (στο) Κανταρούς
36. (στο) Κουτσουμύλι
37. (στο) Κόλυμα
38. (στον) Κουκουμάνο
39. Λιβάδι, τό, στοῦ Λ'βάδ', 1) χωράφια Γαναδιοῦ (Δ) καλλιεργούμενα ἄλλοτε χρησιμοποιούμενα ὡς λιβάδι.
40. (στον) Λινῖκο Λινῖκος, ὁ, στ' Λινῖκ', τοποθεσία Μεσαριάς (Β) ἐκ τοῦ ὀμωνύμου δένδρου.
41. (στή) Λέσιντζα
42. (στή) Λουπότσινα Λέσιντζα, ἡ, στ' Λέσιντζα, τοποθεσία Μεσαριάς (Ν).
Λουπότσιανη, ἡ, στ' Λουπότσιαν', τοποθεσία Μεσαριάς (Α).
43. (στις) Λιβίθρες
44. (στή) Μακρινάρα Μακρινάρα, ἡ, στ' Μακρινάρα, τοποθεσία ἐκτεταμένη Γαν. (ΒΔ).
45. (στή) Μαστρούγκα Μαστρούγκα, ἡ, στ' Μαστροῦγκα, τοποθεσία Μεσαριάς (Α).
46. Μεσαριά, ἡ, στ' Μισαργιά, συνοικισμὸς τῆς Μολίστης κείμενος εἰς τὸ μέσον τῶν δύο ἄλλων συνοικισμῶν τοῦ χωριοῦ καὶ ἡ κεντρικὴ συνοικία τῆς Καστάνιανης. Ἐκ τῆς θέσεως τῶν τόπων, εἰς ἣν ἀναφέρεται ἡ τοπωνυμία ἐπιβεβαιοῦται ἡ γνώμη τοῦ Γ. Χατζιδάκι ὅτι ἡ τοπωνυμία αὕτη παράγεται ἐκ τοῦ ἐπιθέτου μέσος, ἐκ τοῦ ὁποίου γίνονται καὶ ποικίλαι ἄλλαι τοπωνυμῖαι ἀπλαῖ καὶ σύνθετοι.

47. Μόλιστα, ή, στ' Μόλιστα. Είναι χωρίον τῆς ἐπαρχίας ἀποτελούμενον ἐκ τριῶν συνοικισμῶν, τῆς Μεσαριᾶς, τοῦ Γαναδιοῦ καὶ τοῦ Μποτσιφαρίου (νῦν Μοναστηρίου) χωρὶς τὸ ὄνομα Μόλιστα νὰ ἀποδίδεται εἰς τινὰ τῶν συνοικισμῶν τούτων. Τοῦτο εἶναι τὸ ὄνομα τοῦ συγκροτήματος τῶν τριῶν συνοικισμῶν.
48. Μοναστήρι, τό, στοῦ Μοναστήρ', συνοικία Μολίστης μετονομασθεῖσα ἐκ τοῦ Μποτσιφάρι ἐκ τοῦ ὑπάρχοντος Βυζαντινοῦ μοναστηρίου (ΝΔ) ἢ περὶ τὸ ὁποῖον θέσις ἔχει τὴν ὀνομασίαν ταύτην.
49. Μοναστηρόπουλο, τοποθεσία Μεσαριᾶς (Δ) ὅπου ὑπῆρχε μικρὸν μοναστήριον.
50. (στὰ) Μαλακάδικα Μαλακάδικα, τά, στὰ Μαλακάδ'κα τοποθεσία Γαναδιοῦ (ΒΔ).
51. (στὴ) Μούζγκα Μούσγκα, ή, στ' Μούζγκα, τοποθεσία ἐξοχῆς (Β) ὅπου ἀφθονεῖ ἡ μούσγκα = λάσπη. Μούζγκες, χωράφια Γαναδιοῦ (ΝΔ).
52. ὁ Μπαρκούτη, ή, δάσος Γαναδιοῦ (ΒΑ).
53. (στὴ) Μπάττη Μπάττης, ὁ, στ' Μπάτ' τοποθεσία Μεσαριᾶς (Δ).
54. (στὸ) Μπουρμπουράτο, Μπουρμπουράτο, τό, στοῦ Μπουρμπουράτου, τοποθεσία Μεσαριᾶς (Β).
55. (στὴ) Μπούρν Μπούρνω, ή, σ' Μπούρνου, τοποθεσία Μοναστηρίου (ΝΔ) ἐκ τοῦ δένδρου μπουρνιά (κορομηλιά).
56. Μπαρκούτη, δάσος Γαναδιοῦ (ΒΑ).
57. (στὴ) Μπούμπαρη Μπούρμπαρης, ὁ, στ' Μπούμπαρ', τοποθεσία Μεσαριᾶς (Δ).
58. (στὴ) Μπρουκότσιαλη Μπρουκότσιαλη, ή, στ' Μπρουκότσιαλη, τοποθεσία Μοναστηρίου (Δ).
59. (στὰ) Μπιγαδάκια
60. (στὸ) Μισιό
61. (στὸ) Μπουλάδικο
62. (στὸ) Μπλέτσικο
63. (στὴ) Μπατοπούλα
64. (στὴν) Μπουλιάνα Μπουλιάνα, ή, στ' Μπουλιάνα κορυφογραμμὴ Γαναδιοῦ (ΒΔ).
65. Μπόλοι, οἱ, στ'ς Μπόλ'ς ράχη Γαναδιοῦ (ΒΑ).
66. (στὸ) Μπιρατνό.
67. (στὴ) Μπαμπίμπαλη Μπάμπω = γριά.
68. Μύλος, ὁ, στοῦ, πολλαὶ τοποθεσίαι μὲ τὸ ὄνομα τοῦτο ὑπάρχουν εἰς τὴν ἐπαρχίαν Κονίτσης ἕνεκα ὑδρομύλων Γαναδιοῦ (ΒΔ).

69. Νεροτρουβιές, αί, στ'ς Νιροτρουβγιές ράχη Γαναδιοῦ (ΒΔ) ὅπου ἦσαν νεροτρουβιές.
70. Νιά, τά, δάσος Γαναδιοῦ (ΒΑ) ὅπου ἦσαν στάνες.
71. (στις) Ἐνακατσ'καριές Νικατσακαρυές, αί, στ'ς Νικατσαργιές, τοποθ. Μεσαριᾶς (Δ) ὅπου αί καρυές τοῦ Νικᾶ.
72. Νικόλαος ἅγιος, ὁ, στοῦν Ἐη-Νικόλα. Εἶναι συνήθως ἀγιώνυμος τοπωνυμία ὀφειλομένη εἴτε εἰς τὴν ὑπαρξιν παρεκκλησίου ἢ ἐκκλησίας. Γαναδιοῦ (ΒΔ).
73. (στή) Νταβή
74. (στή) Νταλιόπουλη
75. (στή) Ντέρτη Ντέρτι, τό, στ' Ντέρτ', τοποθ. Καστάνιανης (Ν) ὅπου γίνεται ὁ χωρισμὸς τῶν ξενιτευομένων ἀπὸ τοὺς συγγενεῖς των. Προφέρεται ὡς θηλ. ἢ Ντέρτη.
76. (στον) Νταμπακόμυλο
77. (στή) Ντραγασιά
78. (στή) Ντράζιου Βλ. Κ.Δ. Στεργιόπουλος, ὅ.π. τ. 13, σ. 151-190.
79. Παλιάλωνο, τό, στοῦ Παλιάλωνου, τοποθεσία Γαναδιοῦ (ΒΑ), ἄλλοτε ἄλων.
80. Παλιόσπιτα, τά, στά Παλιόσπ'τα, τοποθεσία Μεσαριᾶς (Β) ὅπου ἄλλοτε ἦσαν σπίτια.
81. (στον) Πάλιουρας ὁ, στοῦν Πάλιουρα, τοποθεσία Μεσαριᾶς (Δ).
82. (στήν) Παλιουριά τά, στά Παλιούργια, τοποθεσία Μεσαριᾶς (Δ).
83. (στά) Παλιχήματα Παλιοχειμαδιά, τά, στά, Παλιουχειμαδγιά, ἢ ὁ τύπος Παλιοχειμάτα στοῦ Παλιουχειμάτα, τοποθεσία Γαναδιοῦ (ΒΔ).
84. Παλιοχώραφο, τό, στοῦ Παλιουχώραφου ράχη Γαναδιοῦ (ΒΑ) ὅπου ἄλλοτε χωράφι.
85. Παναγιά, ἡ, στ' Μπαναϊά, τοποθεσία ἐξ ὀμωνύμου παρεκκλησίου εἰς Γαναδιὸ (ΒΑ).
86. Παπαζήσης, ὁ, στ' Παπαζήσ' ράχη Γαναδιοῦ (ΒΔ) ἐκ τοῦ ἐπωνύμου Παπαζήση.
87. Παπαλαένης, ὁ, στ' Παπαλαέν' δάσος καὶ κορυφογραμμὴ Γαναδιοῦ (Β) λέγεται ὅτι ἐκεῖ κατεσκευάζοντο πῆλινα ἀγγεῖα.
88. Παπαντώνης, ὁ, στ' Παπαντών' χωράφια Γαναδιοῦ (ΒΑ) ἀνήκοντα εἰς τινὰ Παπαντώνην.
89. Παρασκευή, Ἄγία, τοποθεσία ἐκ τοῦ ὀμωνύμου παρεκκλησίου εἰς Μεσαριάν.
90. (στον) Παρατσιώτη Παρατσιώτης, ὁ, στ' Παρατσιώτ', τοποθεσία Γαναδιοῦ (ΒΔ).
91. (στά) Παχινιά Παχινιά, τά, στά Παχινιά, χωράφια ἀκαλλιέργητα Γαναδιοῦ (ΒΑ) ὅπου ἄλλοτε σταῦλος βοδιῶν.

92. Περατινό, τό, στοῦ Περατινό, βρύση καὶ πέριξ συνοικία Γαναδιοῦ (Δ) εὕρισκομένη εἰς τὸ τέλος τοῦ χωριοῦ.
93. Πέτρα, ἡ, σ' Μπέτρα· πανύψηλος ἀπότομος βράχος Γαναδιοῦ (BA) πέτρες, αἰ, στ' Πέτρις, πετρώδης τοποθεσία Γαναδιοῦ (B).
94. (στὴν) Παλιόρουγκα
95. Πηγαδάκια, τά, στὰ Πηγαδάκια, τοποθεσία Μεσαριάς (A) ὅπου μικραὶ πηγαί.
96. Πλάτανος, ὁ, στοὺν Μπλάτανου, ἀκαλλιέργητος τοποθεσία Γαναδιοῦ (BA) ὅπου σώζεται πελώριος πλάτανος, τοποθεσία Μοναστηριοῦ (NΔ).
97. Προικιά, τά, στὰ Προικιά, τοποθεσία Γαναδιοῦ (BA) δοθεῖσα ὡς προῖξ ἄλλοτε.
98. Πρόκος, ὁ, στ' Πρόκ', τοποθεσία Γαναδιοῦ (BΔ) ἐκ τοῦ ιδιοκτήτου Πρόκου.
99. Προσήλια, τά, στὰ Προυσήλια τοποθεσία Μεσαριάς (B).
100. Πύργος, ὁ, στοὺν Μπύργου κορυφογραμμὴ Γαναδιοῦ (BA) ὅπου ἄλλοτε εἰκόσιμα, δεικνύουν τὰ ὅρια μὲ τὸ χωριὸν Κεράσοβαν. Λωράφια Γαναδιοῦ (BA) ὅπου σώζονται ἐρείπια φυλακίου.
101. Σελιό, τό, στοῦ Σιλιό, τοποθεσία καλλιεργουμένη Γαναδιοῦ (BΔ).
102. Σέλλωμα, τό, στοῦ Σέλλουμα, δάσος Γαναδιοῦ (NA).
103. (στὴ) Σμώκλιβα Σιμόκλυβα τοποθεσία Μεσαριάς (BΔ).
104. (στον) Σιοῦμο, Σιοῦμος, ὁ, στοῦ schiouμου τοποθεσία Μεσαριάς (B) λόφος Γαναδιοῦ (Δ) κεκαλυμμένος ἀπὸ τὸ θαμνώδες δένδρον σιοῦμο.
105. Σκάλα, ἡ, στ' Σκάλα δρόμος ἀνωφερικὸς εἰς Μεσαριά (NΔ)
106. (στὴ) Σκρίκα Σκρίκα, τοποθεσία Μεσαριάς (N) ὅπου ἡ στ' Σκρίκα ἀπότομο μέρος.
107. (στὴ) Στριπού Σκριπού, ἡ, στ' Σκριπού, τοποθεσία Μοναστηρίου
108. Σπάσμα, τό, στοῦ Σπάσμα ἀκαλλιέργητος τοποθεσία Γαναδιοῦ (BΔ) φεύγουσα.
109. (στὰ) Σταλάματα Σταλάματα, τά, στὰ Σταλάματα ἀπότομος βράχος Γαναδιοῦ (Δ) 2) τοποθεσία Μεσαριάς (B) διότι στάζουν νερά.
110. Στάλος, ὁ, στοῦ Στάλου, τοποθεσία (BA) ὅπου σταλίζουν ποίμνια.
111. Σταυρό, ὁ, στοῦ Σταυρό, τοποθεσία Γαναδιοῦ (B). λέγουν ὅτι διὰ νὰ προφυλαχθῇ τὸ χωρίον ἀπὸ τὴν πανώλη, οἱ κάτοικοι ἐπέρασαν ζεῦγος δαμαλιῶν δι' ἀργυροῦ ἀρότρου σταυροειδῶς καὶ ἔπειτα ὅλα τὰ ἔθαψαν ἐκεῖ.

112. Στενά, τά, στά Στινά, στενή τοποθεσία Γαναδιοῦ (ΒΔ).
113. Σκριμποῦ, ή, στ' Σκριμποῦ τοποθεσία Μοναστηρίου (Α).
114. Σφένδακνος, ή, στ' Σφενδάμ', τοποθεσία Μεσαριάς (ΒΔ) ἐκ τοῦ ὁμώνυμου δένδρου.
115. Σωτήρ στοὺν "Αη Σωτήρα τοποθεσία Γαναδιοῦ (ΒΔ).
116. (στό) Σφουντάμι
117. (στή) Σιουπόστιανη
118. (στά) Σούρμενα
119. (στή) Σάτνα
120. (στό) Σταυροπίδι
121. (στή) Σκίψ'
122. Ταμπακόμυλος, ὁ, στοὺν Νταμπακόμπλου, τοποθεσία Γαναδιοῦ (ΒΑ) ὅπου ἄλλοτε μύλος ταμπακού.
123. Ταξιάρχαι ἅγιοι, οἱ, στοὺν "Αη Ταξιάρχ' τοποθεσία (ΝΔ) Μοναστηρίου.
124. Τσίμας, ὁ, στοῦ Τζιμανάδ'κου, λακκιά Γαναδιοῦ (ΒΑ) ἐκ τοῦ ἐπωνύμου Τζιμανάδη.
125. Τούμπα, ή, στ' Ντούμπα, λόφοι Γαναδιοῦ (ΒΔ).
126. Τοῦρκος, ὁ, στοὺν Τούρκου τοποθεσία Γαναδιοῦ (ΒΑ) ὅπου ἐτάφη τοῦρκος τις.
127. Τριάς Ἅγια, ή, σ'ν' Ἁη-Τριάδα τοποθεσία ἐκ τῆς ὁμώνυμου ἐκκλησίας εἰς Γαναδιὸ (ΒΔ).
128. (στὶς) Τριπινίτσες Τριπινίτσες, αἱ, στ' Τρυπινίτσες, τοποθεσία Γαναδιοῦ (ΒΔ).
129. (στή) Τζιαντόρα Τσαντόρα, ή, στ' Τζιαντόρα, ὑψώματα Γαναδιοῦ (Δ).
130. (στοὺν) Τσιουμπάνι Τσοπάνης, ὁ, στοὺν Ντζιουμπάν', τοποθεσία Μεσαριάς (Α) Μοναστηρίου (Α).
131. Τράφος (ἐκλήθη ἐκ τῆς λέξεως τάφος). Ἡ λέξις τράφος καὶ τραφιὰ ἐπιφάνεια ἐπίπεδος.
132. Τσέρος, δάσος ἐκ δρυῶν.
133. (στά) Φουνκά Φονικά, τά, στά Φουν'κά, δάσος Γαναδιοῦ (ΒΑ) ὅπου ἐγινε μάχη κλεφτῶν καὶ Τούρκων, ἐξ ὧν πολλοὶ ἐφονεύθησαν.
134. (στή) Φούρκα ή, στ' Φούρκα, τοποθεσία Μοναστηρίου.
135. (στοῦ) Φράξου Φράξος, ὁ, στοῦ φράξω, τοποθεσία Γαναδιοῦ (ΒΔ) ὅπου ἦτο ὁμώνυμον δένδρον.
136. (στή) Φτιά
137. Χάνι, χάν-τσαούσης στ' χάντσιαούσ' ἀμπέλια Γαναδιοῦ (ΒΑ) πιθανῶς τούρκου Χάν.
138. Χανόπουλ, τό, στοῦ χανόπλου, τοποθεσία Μοναστηρίου (ΒΑ).
139. (στό) Χωραφούλι Χωραφούλι, τό, στοῦ χουραφούλ', τοποθεσία Μεσαριάς (Α) ὅπου μικρὸ χωράφι.

Κατάλογος νέων και παλαιών ονομάτων καθώς και πληθυσμοῦ τῶν χωριῶν τῆς ἐπαρχίας Κόνιτσας

Νέα ὀνόματα χωριῶν*	Πληθυσμὸς		Νέα ὀνόματα χωριῶν*	Πληθυσμὸς		Παλαιὰ ὀνόματα**
	1961	1971		1961	1971	
1. 'Αγία Βαρβάρα	287	131	21. Κλειδωνιά	314	248	Λιτινιάουστα
2. 'Αγία Παρασκευή	977	610	22. Λαγκαδά	318	281	Μπλιτζδιανη
3. 'Αετομηλίτσα			23. Λυκόραχη	256	188	Λούψικο
4. 'Αετόπετρα	341	232	24. Μάζιο	368	284	Μάζι
5. 'Αηδονοχώριο	302	243	25. Μελισσόπετρα	272	149	Μελισσόπετρα
6. 'Αμάραντος	385	151	26. Μόλιστα	134	73	Μόλιστα
7. 'Αρματα	217	147	27. Μολυβδοσκεπάστη	200	98	Δεπαλίτσα
8. 'Ασημοχώριο	160	83	28. Μοναστήριο	143	65	Μποτσιφάρι
9. Βούρμπιανη	216	194	29. Νικάνωρ	171	107	Κορτίνιστα
10. Γαναδιό	118	63	30. 'Οξυά	142	61	Σέλτσι
11. Γοργοπόταμος	179	128	31. Πιάδες	138	64	Πιάδες
12. Καλλιθέα	275	238	32. Παλιαιοσέλι	230	153	Παλιοσέλι
13. Δίστρατο	623	462	33. Πηγή (Πεκλάρι)	398	225	Πεκλάρι
14. 'Ελεύθερο	310	170	34. Πηγάτιο	243	188	Πληκάτι
15. 'Εξοχή	207	97	35. Πυροβλά	270	107	Σταρίτσανη
16. Πλαγιά	208	187	36. Πυροβόλιανη	513	290	Πυροβόλιανη (Πυροβόλιανη)
17. 'Ηλιόραχη	220	164	37. Πωγωνιάκος			Δουτσικό
18. Καβάσιλα	155	90	38. Πύργος	355	158	Στράτσιανη
19. Δροσοπηγή	554	399	39. Φούρα	178	93	Φούρα
20. Καστανέα	380	176	40. Χιονάδες	105	14	Χιονάδες

* Στὴ στήλη αὐτὴ περιλαμβάνονται τὰ ὀνόματα τῶν χωριῶν τῆς ἐπαρχίας Κόνιτσας ἀπὸ τὸ δελτίο τῆς Ε.Σ.Υ.Ε. (ἀποτελέσματα τῆς ἀπογραφῆς πληθυσμοῦ - κατοικιῶν, τόμος I, 'Αθήνα 1964, σ. 383). Ἐπίσης βλ. ἡμερησίως κυβερνήσεως», τεύχος 2ον, πίνακες πραγματικοῦ πληθυσμοῦ 1971, σ. 2025.

** Στὴ στήλη αὐτὴ περιλαμβάνονται τὰ ὀνόματα τῶν χωριῶν τῆς ἐπαρχίας Κόνιτσας ἀπὸ τοὺς γέροντες ἐπιτόπια. Παρ' ὅλο πὸς σήμερα οἱ ὀνομασίες αὐτὲς δὲν ὑφίστανται, θεωρήσαμε σκόπιμο νὰ τὶς δώσουμε γιὰ μιὰ πληρέστερη ἐπιστημονικὴ ἐνημέρωση καὶ ὅπως ἀναφέρονται στὴ μελέτη τοῦ Κ. Δ. Στεργιοπούλου, Τοπωνυμικὸν τῆς ἐπαρχίας Κόνιτσας, Ἠπ. Χρ., 9, 1934, σ. 205.

Πίνακας μέσων θερμοκρασιών* σε C°

Πόλις	Ίαν.	Φεβρ.	Μαρ.	Ή Απρ.	Μάιος	Ίουν.	Ίουλ.	Αύγ.	Σεπτ.	Ή Οκτ.	Νοέμ.	Δεκέμ.	Μέση
Ή Αθήνα	8,8	9,3	11,6	15,4	19,8	24,1	27,0	26,8	23,4	19,1	14,3	10,8	17,5
Πάτρα	10,2	10,3	13,1	16,7	20,1	24,4	26,5	26,3	24,2	19,7	15,8	11,6	18,2
Ή Αρτα	8,2	9,2	12,2	15,8	20,2	23,7	27,2	27,3	23,5	18,5	13,4	9,6	17,4
Ή Ιωάννα	5,6	6,2	9,3	13,5	18,0	22,0	25,2	25,3	21,9	15,8	10,8	6,7	15,1
Κοζάνη	3,7	2,0	7,2	12,1	17,7	20,9	24,2	23,9	19,3	13,2	7,8	4,1	12,8
Κέρκυρα	10,1	10,5	12,9	15,9	20,0	23,8	26,3	26,2	23,7	19,5	15,6	11,9	18,0
Αϊώνια	8,5												
Βεράτι	6,1												

Πίνακας βροχοπτώσεων σε χιλιοστά*

Πόλις	Ίαν.	Φεβρ.	Μάρτ.	Ή Απρ.	Μάιος	Ίουν.	Ίουλ.	Αύγ.	Σεπτ.	Ή Οκτ.	Νοέμ.	Δεκέμ.	Έτησία
Ή Αρτα	114	135	111	82	76	42	15	15	50	135	143	190	1110
Ή Ιωάννα	140	98	144	72	48	72	38	51	39	175	181	203	1261
Λάρισα	45	46	42	40	48	33	31	19	27	48	69	59	507
Τρίκαλα													752
Ή Αθήνα													396
Κέρκυρα													1313
Αϊώνια													1080
Βεράτι													1200

* Έκ τού N.G.L. Hammond P.S.O.M.A., Ήπειρος, Μέρος πρώτο, Ή Αθήνα 1971, σ. 184.

ΕΠΩΝΥΜΑ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΩΝ ΚΑΤΑ ΟΙΚΙΣΜΟ

<i>Μόλιστα (Μεσαριά)</i>	<i>Γαναδιό</i>	<i>Μοναστήριο (Μποτσφάρι)</i>
Ἀργιάννης	Βασιλείου	Βέργος
Γέγιος	Γιοῦτσος	Γεραδάμος
Δόβας	Γκαραμπότζας	Γιούσιος
Καρπούζης	Γκουβέλης	Γιτονέας
Κατσιώτας	Γκοῦντος	Γκάνιος
Κούσιος	Λιόγκας	Γκουβέλης
Λαμπρίδης	Λιούλιος	Ζιώγας
Λέτσιος	Μάλιος	Καψιμάλης
Μακάριος	Μανθᾶς	Κεφάλας
Μοῦστος	Νάτσιος	Κατσίκης
Μπέλτσιος	Νικολαΐδης	Κατσιλῶλος
Μπουζούλας	Ντόκος	Κιάκος
Μπουλούλης	Ξάνθος	Κουντσιαλῆς
Νάνος	Ξεφτέρης	Κουμόζος
Νικᾶς	Ξινός	Λασπονίκος
Πανταζῆς	Παπαδημητρίου	Μακάριος
Παπαδημούλης	Παπαζῆκος	Μπαζούκας
Παπαϊωαννίδης	Παπαϊωάννου	Μπαρόνας
Παπαλάμπρος	Παπαλέξης	Νούσιος
Παπαντώνης	Παπαχρίστου	Ξεφτέρης
Παρπόδης	Πορφύρης	Παναγιώτου
Σερίφης	Πούλιος	Παπαδάμος
Στεφανίδης	Ρίζος	Παπαϊωαννίδης
Τιμοθέου	Σκούρας	Παπαλουκᾶς
Τόσκας	Τζίμας	Παπαχρηστίδης
Τράκας	Τζιμινάδης	Πάτσικος
Τσαπάρης	Τσέρτος	Ραμαντσᾶς
Χαλκιᾶς	Τσανάδης	Ραπακούσης
Χαλούδης	Τσόγκας	Τζιαλόπουλος
Χαρισιάδης	Χατζηδάκης	Τιμοθέου
Χατζῆς	Χατζῆς	Τσίντζος
	Χήρας	

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΕΙΚΟΝΩΝ ΚΕΙΜΕΝΟΥ

Είχ.	Σελ.
1. "Αποψη Γαναδιού από Βορρά.	120
2. "Αποψη Μεσαριάς από βορειοδυτικά.	120
3. Χάρτης περιοχής Κόνιτσας (Στατιστική 'Υπηρεσία).	120-121
4. Γαναδιό. Τὸ ἀριστερὸ τμήμα τῆς τοιχοποιίας στὸ σπίτι τοῦ Παπαϊωάννου.	121
5. Γαναδιό. Ἐπιγραφή χαραγμένη σὲ πέτρα, στὸ σπίτι τοῦ Παπαϊωάννου.	122
6. Γαναδιό. Λεπτομέρεια τοιχοποιίας στὸ σπίτι τοῦ Παπαϊωάννου.	122
7. Μόλιστα. Ἐνδυμασία ἀνδρὸς καὶ γυναικὸς ἀπὸ παλιές φωτογραφίες.	128
8. Μόλιστα. Ἄπλὸ κέντημα.	129
9. Γαναδιό. "Αποψη τῆς Σπυριδωνείου Σχολῆς.	134
10. Γαναδιό. "Αποψη τοῦ Παρθεναγωγείου.	134
11. Ρωμαῖκοὶ δρόμοι (κατὰ Konrad Miller, Itineraria Romana, Στουτγάρδη, 1916, σ. 561).	140-141
12. Γαναδιό. Κοινόχρηστη Βρύση (Μπιρκανο).	141
13. Διάφορες περιπτώσεις ποὺ τὸ σπίτι «βλέπει» στὴν κυκλοφοριακὴ ἀρτηρία.	142
14. «Κάτοψις μικρῆς οἰκίας» (κατὰ Ἰω. Ζάχο, Ἀρχιτεκτονικὰ σημειώματα Ἰωαννίνων. Ἡπ. Χρ. 3, 1928, σ. 299).	144
15*. Γαναδιό. Σπίτι τῆς Τ. Παπαχρήστου. 1. κάτοψη ἰσογείου. 2. τομὴ κατὰ μῆκος. 3. κάτοψη ἡμιγυαίου.	146
16*. Γαναδιό. Σπίτι τοῦ Σκούρα. 1. κάτοψη ἰσογείου. 2. τομὴ κατὰ μῆκος.	146
17*. Μοναστήρι. Σπίτι τοῦ Τιμόθεου. 1. κάτοψη ἰσογείου. 2. κάτοψη ὀρόφου. 3. τομὴ κατὰ μῆκος.	147
18. Μοναστήρι. Σπίτι τοῦ Τιμόθεου. Ἐξωτερικὴ ἀποψη τοῦ χώρου γιὰ τοὺς ἀργαλειούς.	148
19*. Μοναστήρι. Σπίτι τοῦ Παπαδάμου. 1. κάτοψη ἰσογείου. 2. κάτοψη ὀρόφου. 3. τομὴ κατὰ μῆκος.	149
20*. Μεσαριά. Σπίτι τοῦ Δ. Ε. Ἀργιάνη. 1. κάτοψη ἰσογείου. 2. κάτοψη ὀρόφου. 3. τομὴ κατὰ πλάτος.	149
21*. Μεσαριά. Σπίτι τοῦ Χαλούδη. 1. κάτοψη ἰσογείου. 2. κάτοψη ὀρόφου. 3. τομὴ κατὰ μῆκος. 4. κάτοψη «μπίμσας».	150
22*. Γαναδιό. Σπίτι τοῦ Πορφύρη. 1. κάτοψη ἰσογείου. 2. κάτοψη ὀρόφου. 3. τομὴ κατὰ πλάτος.	151

* Στις εἰκόνες ποὺ σημειώνονται μὲ ἀστερίσκο χρησιμοποιήθηκαν οἱ παρακάτω συντομογραφίες χώρων σπιτιοῦ:

γ. = γωνία, δ. = δωμάτιο, ἐργ. = ἐργαλειός, καζ. = καζαναριό, κατ. = κατώι, κε. = κελάρι, κρ. = κρεβάτι, λ. = λιάσσα, μαγ. = μαγειρειό, μα. = μαντζάτο, μπ. = μπίμσα, ο. = ὀντάς, φ. = φοῦρνος, χ. = χαλές.

- 23*. Μεσαριά. Σπίτι τοῦ Β. Νικᾶ ἢ Κολοβοῦ. 1. κάτοψη ἰσογείου. 2. κάτοψη ὀρόφου. 3. τομὴ κατὰ μῆκος. 152
- 24*. Γαναδιό. Σπίτι τοῦ Ζήκου. 1. κάτοψη ὀρόφου. 2. κάτοψη ἰσογείου. 3. τομὴ κατὰ μῆκος. 152
- 25*. Γαναδιό. Σπίτι τοῦ Α. Νάτσιου. 1. κάτοψη ἰσογείου. 2. κάτοψη ὀρόφου. 3. τομὴ κατὰ μῆκος. 153
26. Μοναστήρι. Σπίτι τοῦ Γιούσου. Ξύλινο «σαχνισί»· ἓνα ἀπὸ τὰ ἐλάχιστα ποὺ βρέθηκε. 154
27. Μεσαριά. Σπίτι τοῦ Σ. Στεφανίδη. Προοπτικὴ ἀποψη τοῦ ὄντᾶ. 154
- 28*. Μοναστήρι. Σπίτι τοῦ Γιούσου. 1. κάτοψη ἰσογείου. 2. κάτοψη ὀρόφου. 3. τομὴ κατὰ μῆκος. 155
- 29*. Μοναστήρι. Σπίτι τοῦ Παπαχρηστίδη. 1. κάτοψη ἰσογείου. 2. κάτοψη α ὑπογείου. 3. κάτοψη β ὑπογείου. 4. τομὴ κατὰ μῆκος. 156
- 30*. Μεσαριά. Σπίτι τοῦ Σ. Στεφανίδη. 1. κάτοψη ἰσογείου. 2. κάτοψη ὀρόφου. 3. τομὴ κατὰ πλάτος. 157
- 31*. Μεσαριά. Σπίτι τοῦ Λαμπρίδη. 1. κάτοψη ἰσογείου. 2. κάτοψη ὀρόφου. 3. τομὴ κατὰ πλάτος. 158
32. Μεσαριά. Σπίτι τοῦ Λαμπρίδη. Προοπτικὴ ἀποψη ἀπὸ τὴν αὐλή. 158
33. Μεσαριά. Σπίτι Οὐρανίας Α. Ἀργιάνη. Παράθυρο ἀπὸ ξύλο. 159
34. Παράθυρα. 1. Μοναστήρι (Δ. Παπαχρηστίδου). 2. Μεσαριά (Β. Λέτσιου). 3. Μοναστήρι (Πάτσκου). 4. Μεσαριά (Λαμπρίδη). 5. Μεσαριά (Μπουλούλη). 6. Γαναδιό (Παπαϊωάννου). 160
35. Ξυλουργικὰ ἐργαλεῖα. 1. «λουκί». 2. «σιρκοθήλυκο». 3. «ἀρμόδι». 4. «τσάμπουκάκι». 5. «λουκάκι». 6. «γκινότσο» ἢ «σπεντζαριόλα». 7. «ἀμύγδαλο». 8. «πατούρα». 9. «πλάνη» ἢ «ρικιάκι». 10. «μαντιάπι» ἢ «δράπανο». 161
36. Ξυλουργικὰ ἐργαλεῖα. 1. «μπρατζόλι» ἢ «κουραστάρι». 2. «νταβίδια». 3. «σουραμάς». 4. «γωνία». 5. «σαμούτσα». 162
37. Μοναστήρι. Ἀριστερά: Παράθυρο τοῦ Μοναστηριοῦ. Δεξιά: Παράθυρο σπιτιοῦ τοῦ Ἰ. Παμαντζᾶ. 163
38. Μεσαριά. Ἀριστερά: Ἐσωτερικὴ ὄψη θολωτοῦ παραθύρου σπιτιοῦ τοῦ Χαλούδη. Δεξιά: Ἐξωτερικὴ ὄψη εὐθύγραμμου ὑπέρθυρου σπιτιοῦ τοῦ Χαλούδη. Διακρίνεται ἐπίσης καὶ ἡ κατασκευασμένη ἀπὸ λίθο «καταχύστρα». 163
39. Μοναστήρι. Προοπτικὴ ἀποψη αὐλόπορτας σπιτιοῦ Πάτσκου. 164
40. Μοναστήρι. Ἐξώπορτα σπιτιοῦ Νάνου. 164
41. Μεσαριά. Νεοκλασικὸ παράδειγμα πόρτας μὲ τὸ χαρακτηριστικὸ φεγγίτη (Μ. Παπαϊωαννίδη). 165
42. Μοναστήρι. Ἐξώπορτα σπιτιοῦ Πάτσκου μὲ καγκελωτὸ φεγγίτη ἀπὸ πάνω. 166
43. Τζάκια. 1. Μεσαριά (Στεφανίδη). 2. Μεσαριά (Ἀργιάνη). 3. Μοναστήρι (Παπαχρηστίδη). 4. Μοναστήρι (Παπαχρηστίδη). 167
44. Α. Μεσαριά. Τζάκι σπιτιοῦ Σ. Στεφανίδη. Β. Γαναδιό. Γωνιακὸ τζάκι σπιτιοῦ Β. Ξυνοῦ. 168
45. Καμινάδες. 169
46. Μεσαριά. Λεπτομέρεια ἐνώσεως ταβανιοῦ μὲ κατακόρυφο τοῖχο. 169
47. Γαναδιό. Νεώτερο δεῖγμα ταβανιοῦ, Β. Ξυνοῦ. 170
48. Μεσαριά. «Κουμπές» στὸ σπίτι τοῦ Σ. Στεφανίδη. 170
49. Γαναδιό. Ξυλοκατασκευάστη μεσάντρα σπιτιοῦ Κ. Χατζῆ. 172

50. Γαλαθιά. Χωνευτές ντουλαπίτσες στην τοιχοποιία του σπιτιού του Παπαϊωάννου. 172
51. Γαλαθιά. Χωνευτή ντουλαπίτσα στην τοιχοποιία του σπιτιού του Παπαϊωάννου. 173
52. Μεσαριά. Α. Κατασκευή μεσοτοιχίας σπιτιού του Στεφανίδη. 1. Λάσπη. 2. Σοβάς. 3. Ξύλινοι πήχες (2 x 6 εκ.). 4. Μαδέρια. 5. Μικρές πέτρες. Β. Κατασκευή μεσοτοιχίας σπιτιού του Λαμπρίδη. 1. Λάσπη. 2. Σοβάς. 3. Μικρές πέτρες. 4. Μαδέρια. 174
53. Γαλαθιά. Σοφράς με διάφορα σκεύη στο σπίτι του Πορφύρη. 1. φεγγίτης. 2. λίμπα. 3. μαστραπῆς. 4. κουτάλα. 174
54. Μεσαριά. Φούρνος από ξηρολιθοδομή σπιτιού Δ. Ἀργιάνη. 176
55. Μεσαριά. Α. Σταλακτίτης (Μ. Παπαϊωαννίδη). Β. Μοναστήρι «γωνιά» (Λέττου). 177
56. Γαλαθιά. Σκίτσο μπαλκονιού σπιτιού Μ. Παπαζήκου. 178
57. Γαλαθιά. «Γέφυρα» πάνω από το δρόμο στο σπίτι του Θεοδοσίου. 178
58. Διάφορες μορφές σιδηρικών στα δεσίματα των λιθοδομών. 179
59. Γαλαθιά. Το καμπαναριό από τον κύριο δρόμο προσπελάσεως προς την πλατεία. 182
60. Γαλαθιά. Γενική κάτοψη του πολυδομικού σχηματισμού της πλατείας (σύγχρονη χρήση). 1. Ἐκκλησία. 2. Καμπαναριό. 3. Παντοπωλείο. 4. Ξενώνας (καταστραμμένος). 5. Στάβλος. 6. Στάβλος. 7. Στάβλος. 8. Αίθουσα συγκεντρώσεως. 9. Κατοικία. 10. Κατοικία. 11. Κατοικία. 12. Ἀποθήκες. 13. Κουζίνα (βλ. πίν. 1, σελ. 188). 184-185
61. Γαλαθιά. Ἀξονομετρική παράσταση της πλατείας κατά πληροφορίες γερόντων. 184-185
62. Γαλαθιά. Ἀξονομετρική παράσταση της πλατείας όπως υφίσταται σήμερα. 184-185
63. Γαλαθιά. Ἐκκλησία των ἀειπαρχῶν. Τομή κατά μήκος. 185
64. Γαλαθιά. Λεπτομέρεια ἀναρτήσεων του δαπέδου της πλατείας. 193
65. Γαλαθιά. Ἀριστερά: Ἐγκαινάρια της ἐκκλησίας όπου φαίνεται καί ἡ ἐπιγραφή της ἀνακατασκευῆς της. Δεξιά: Ἀπόψη της κοινόχρηστης βρύσης της πλατείας που εἶναι κτισμένη ἀπὸ τὸ καταστραμμένο πιά παλαιὸ Δημοτικὸ κτίριο (ξενώνας). 194
66. Γαλαθιά. Α. Φαίνεται ἡ ὄψομετρικὴ διαφορὰ μεταξύ τῶν δύο «χώρων» της πλατείας καθὼς καί ἡ διαφορετικὴ κατεργασία τοῦ πλακόστρωτου τοῦ καθύπευκου. Β. Τὸ «πέτρινο καθιστικὸν» τοῦ χώρου της ἐκκλησίας. 196
67. Γαλαθιά. Α. Ἀπόψη τοῦ «πρώτου χώρου» της πλατείας. Β. Ἀπόψη τοῦ «δευτέρου χώρου». 196-197

LIST OF FIGURES APPEARED IN THE TEXT

Fig.	Page
1. View of Ganadio from North.	120
2. View of Messaria from North-West.	120
3. Map of Conitsa territory (Statistical service).	120-121
4. Ganadio. The left section of the wall structure of Papaioannou's house.	121
5. Ganadio. Inscription carved on stone at Papaioannou's house.	122
6. Ganadio. Detail of wall-structure at Papaioannou's house.	122
7. Molista. Man's and woman's clothing from old pictures.	128
8. Molista. Simple embroidery.	129
9. Ganadio. View of Spyridoneios School.	134
10. View of the school for girls.	134
11. Roman roads (from Konrad Miller, <i>Itineraria Romana</i> , Stutgard, 1916, p. 561).	140-141
12. Ganadio. Public fountain (Biratno).	141
13. Some cases in which the front part of the house faces the main street.	142
14. Last floor plan of a small house (from A. Zachos, <i>Architectural Writings</i> . Ioannina. Ep. Chronicles 3, 1928, p. 299).	144
15*. Ganadio. T. Papachristos's house. 1. last floor plan. 2. longitudinal section. 3. plan of the semibasement.	146
16*. Ganadio. Scouras's house. 1. last floor plan. 2. longitudinal section.	146
17*. Monastiri. Timotheos's house. 1. plan of the ground floor. 2. plan of a story. 3. longitudinal section.	147
18. Monastiri. Timotheos's house. External view of the loom housing space.	148
19*. Monastiri. Papadamos's house. 1. plan of the ground floor. 2. plan of a story. 3. longitudinal section.	149
20*. Messaria. D. E. Argianis's house. 1. plan of the ground floor. 2. plan of a story. 3. transverse section.	149
21*. Messaria. Haloudis's house. 1. plan of the ground floor. 2. plan of a story. 3. longitudinal section. 4. plan of a «bimsa».	150
22*. Ganadio. Porfyris's house. 1. plan of the ground floor. 2. plan of a story. 3. transverse section.	151

* In figures remarked by * the following abbreviations for house spaces had been used :

γ. = «gonia», δ. = «room», έργ. = «ergalios», καζ. = «cazanario», κατ. = «catoghi», κε. = «cellar», κρ. = «crevata», λ. = «diassa», μαγ. = «magirio», μα. = «mantzato», μπ. = «bimsa», ο. = «ontas», φ. = «oven». χ. = «hales».

- 23*. Messaria. B. Nicas's or Colovos's house. 1. plan of the ground floor. 2. plan of a story. 3. longitudinal section. 152
- 24*. Ganadio. Zecos's house. 1. plan of a story. 2. plan of the ground floor. 3. longitudinal section. 152
- 25*. Ganadio. A. Natsios's house. 1. plan of a ground floor. 2. plan of a story. 3. longitudinal section. 153
26. Monastiri. Gioussos's house. Wooden «Sahnissi»: one of the few which have been found. 154
27. Messaria. S. Stefanidis's house. Perspective view of the «onta». 154
- 28*. Monastiri. Gioussos's house. 1. plan of the ground floor. 2. plan of a story. 3. longitudinal section. 155
- 29*. Monastiri. Papachristidis's house. 1. plan of the ground floor. 2. plan of the first basement. 3. plan of the second basement. 4. longitudinal section. 156
- 30*. Messaria. S. Stefanidis's house. 1. plan of the ground floor. 2. plan of a story. 3. transverse section. 157
- 31*. Messaria. Lambridis's house. 1. plan of the ground floor. 2. plan of a story. 3. transverse section. 158
32. Messaria. Lambridis's house. Perspective view from the yard. 158
33. Messaria. Urania A. Argianis's house. Wooden window. 159
34. Windows. 1. Monastiri (D. Papachristidis). 2. Messaria. (B. Letsios). 3. Monastiri (Patskos). 4. Messaria (Lambridis). 5. Messaria (Boulouli). 6. Ganadio (Papaioannou). 160
35. Carpenter's tools. 1. «douki». 2. «siriothilico». 3. «armodi». 4. «tsabou-caki». 5. «doucaki». 6. «ghiotso» or «spenjariola». 7. «amigdaló». 8. «patoura». 9. «plani» or «picaki». 10. «mantcapi» or «drapano». 161
36. Carpenter's tools. 1. «chajoli» or «courastari». 2. «davidia». 3. «souramas». 4. «gonia». 5. «samoutsá». 162
37. Monastiri. Left: Window of Monastery. Right: Window of J. Ramanja's house. 163
38. Messaria. Left: Internal view of an arched window of Haloudis's house. Right: External view of a lintel of Haloudis's house. One can also see the stonemade «catachystra». 163
39. Monastiri. Perspective view of the yard door of Patskos's house. 164
40. Monastiri. Front door of Nanos's house. 164
41. Messaria. Neoclassical example of door with the typical sky-light (M. Papaioannidi). 165
42. Monastiri. Front door of Patskos's house railed sky-light above. 166
43. Fire-places. 1. Messaria (Stefanidis). 2. Messaria (Argianis). 3. Monastiri (Papachristidis). 4. Monastiri (Papachristidis). 167
44. A. Messaria. Fire-place of S. Stefanidis's house. B. Ganadio. Corner fire-place of V. Xynos's house. 168
45. Chimneys-stacks. 169
46. Messaria. Detail of the joining of a ceiling with a vertical wall. 169
47. Ganadio. Newer pattern of V. Xynos's ceiling. 170
48. Messaria. «Coubes» of S. Stefanidis's house. 170
49. Ganadio. Wood-made «messantra» of K. Hajis's house. 172

50. Ganadio. Built in closets on the wall-building of Papaioannou's house. 172
51. Ganadio. Built in closet on the wall-building of Papaioannou's house. 173
52. Messaria. A. Building of an inner wall of Stefanidis's house. 1. Mud. 2. Plaster. 3. Boards (2×6 cm). 4. Beams. 5. Little stones. B. Building of an inner wall of Lambridis's house. 1. Mud. 2. Plaster. 3. Little stones. 4. Beams. 174
53. Ganadio. Table with several utensils on it, which one can see arranged in order at Porfyris's house. 1. Fegitis. 2. Limba. 3. Mastrapas. 4. Coutala. 174
54. Messaria. Oven from stone of D. Argianis's house. 176
55. Messaria. A. Stalactitis (M. Papaioannidis's). B. Monastiri «corner» (Let-sios's). 177
56. Ganadio. Sketch of balcony of M. Papazicos's house. 178
57. Ganadio. «Bridge» above the street of Theodosios's house. 178
58. Different forms of iron joints of stone structures. 179
59. Ganadio. The steeple from the main street which leads to the square. 182
60. Ganadio. General plan of the urban forming of the square (contemporary use). 1. Church. 2. Steeple. 3. Grocery-store. 4. Inn (destroyed). 5. Stable. 6. Stable. 7. Stable. 8. Meeting hall. 9. Residence. 10. Residence. 11. Residence. 12. Store-house. 13. Residential kitchen (see table 1, p. 209). 184-185
61. Ganadio. Axonometric description of the square according to information given by older people. 184-185
62. Ganadio. Axonometric description of the square in its present form. 184-185
63. Ganadio. Taxiarchae church. Longitudinal section. 185
64. Ganadio. Detail of the drainage system of the square. 193
65. Ganadio. Left: Corner-stones of the church where one can see the inscription of its restoration. Right: View of the public fountain of the square which is under the destroyed old Municipal building (inn). 194
66. Ganadio. A. One can see the hypsometric difference between the two «spaces» of the square and the difference in the tile-laying of each one. B. The «stone sitting post» of the space of the church. 196
67. Ganadio. A. View of the «first space» of the square. B. View of the «second space». 196-197

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

19997

KON

ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟ
ΔΙΥΣΗΟΣ ΦΕΡΥΚΑ
- ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ